

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BİR TÜR OLARAK MÜNÂCÂT VE İBRAHİM ŞİNÂSÎ EFENDİ'NİN 'MÜNÂCÂT'ININ TAHLİLİ MUNAJAT AS A GENRE AND THE ANALYSIS OF İBRAHİM ŞİNÂSÎ EFENDİ'S 'MUNAJAT' (INVOCATIONS)

Adem ÇALIŞKAN*

Öz

İbrahim Şinâsî Efendi (1826-1871), Tanzimat devri Türk edebiyatının birinci kuşak şairlerinden biridir. Tanzimat devri Türk edebiyatında Türk şiiri şekil ve muhteva açısından değişmeye başlar. Bu değişimin örnekleri, dönemin diğer şairlerinde olduğu gibi Şinâsî'nin şiirlerinde, özellikle de onun Reşid Paşa (1798-1858) övgüsünde yazdığı kasideleri ve *Münâcât*'ında görülür. Şinâsî'nin *Münâcât*'ında hem içinde yaşadığı İslâm medeniyet ve kültürünün hem de 18. ve 19. yüzyıl Fransız yazar ve düşünürlerinden Voltaire, Montesquieu ve Auguste Comte gibi yazar ve düşünürlerin etkisi vardır. Bu makalede, önce, bir tür olarak 'münâcât' hakkında bilgi verilmiş ve sonra, Şinâsî'nin yirmi beyitten oluşan *Münâcât*'ı edebî bakış açısından geniş bir biçimde ele alınmış ve tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Edebiyat, İbrahim Şinasi Efendi, Münâcât, Tahlil.

Abstract

İbrahim Şinasi Efendi (1826-1871) is one of poets of first generation of Tanzimat period. Turkish poetry begins to change from the aspect of the form and content in the Tanzimat literature. This examples of change is be seen in the poetries of Şinasi, especially in the qasidas and *Munajat* (Invocations / Supplications) that he composed on Reşid Pasha (1798-1858) as in other poets of preiod. In Şinasi's *Munajat*, have the effects of both Islamic civilization and culture in which he lived and the writers and thinkers such as Voltaire, Montesquieu and Auguste Comte from the 18th and 19th century French writers and philosophers. In this article, firstly it has been given the knowledges on the 'munajat' as a genre, and then, it has been widely taken and analyzed Şinasi's *Munajat* consisting of twenty couplets from the literary point of view.

Keywords: Tanzimat, Literature, İbrahim Şinasi Efendi, Munajat (Invocations / Supplications), Analysis.

Giriş

Tanzimat Edebiyatı, Batı kültürüyle yetişen aydınların Tanzimat devrinde Batı edebiyatını örnek alarak oluşturdukları, 1839-1896 yıllarını kapsayan bir edebiyattır.

Tanzimat Edebiyatı, (a)Hazırlık dönemi (1839-1860)¹, (b)Birinci nesil (1860-1876)² ve (c)İkinci nesil (1876-1896)³ olmak üzere üç dönemde incelenebilir.

Tanzimat Edebiyatı'nın asıl nitelikleri Birinci nesil ve onların oluşturduğu edebiyatta görülür. Bu döneme "sosyal ve politik düşünceler dönemi"⁴ gözü ile de bakılabilir. İbrahim Şinâsî Efendi (1826-1871),⁵ Ziyâ Paşa (1829-1880) ve Nâmık Kemâl (1840-1880) ...vb. şahsiyetler, bu dönemin sanatkârları arasındadır.

"Tanzimat'ın ilk yıllarında yetişen, Münif Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Vefik Paşa gibi çağdaşları arasında, çok yönlü şahsiyeti ile sivrilen Şinâsî, değişik çalışmalarıyla pek çok alanda bir yol açıcı durumundadır. Batı kültürünü yerinde tanımış, oranın düşünce sistemini iyi kavramış, gazetenin halkı eğitime ve aydınlatma yolundaki rolünü benimsemiş bir aydın olan şair, Batı'dan yaptığı şiir çevrilerini bir

* Yrd.Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD. / Yeni Türk Edebiyatı BD. Öğretim Üyesi. E-posta: adem.caliskan@omu.edu.tr .

¹ Ramazan Korkmaz (2005). "Yeni Türk Edebiyatına Giriş / Hazırlık Dönemi ve İlk Denemeler", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, [Ramazan Korkmaz (ed.) - Hülya Argunşah - Ali İhsan Kolcu - Ayşenur Külahlıoğlu İslam - Cafer Gariper - Osman Gündüz - Tarık Özcan], 2.bs., Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 13-40.

² Nihad Sami Banarlı (1983). "Şinâsî - Ziya Paşa - Namık Kemal Mektebi ve Türk Edebiyatı / Cemiyet İçin Sanat Hareketleri", *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2.bs., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C. 2, ss. 858-859; İsmail Parlatır (1992). "XIX. Yüzyıl Yeni Türk Şiiri / Tanzimat'ın Birinci Kuşağı", *Türk Dili, Aylık Dil Dergisi IV (Çağdaş Türk Şiiri)*, S. 481-482 / Ocak - Şubat - Mart, ss. 10-17; Mustafa Üstünova (1992). "Divan Edebiyatının Tanzimat Birinci Dönem Sanatçıları Üzerindeki Etkileri", *Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. VII, Sayı: 2, Bursa, ss. 141-150; Cafer Gariper (2005). "Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri / Şinasi - Namık Kemal - Ziya Paşa - Ahmet Midhat Efendi", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, [Ramazan Korkmaz (ed.) - Hülya Argunşah - Ali İhsan Kolcu - Ayşenur Külahlıoğlu İslam - Cafer Gariper - Osman Gündüz - Tarık Özcan], 2.bs., Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 41-80; Saadetin Yıldız (2006). "Tanzimat'ın Birinci Nesli", *Tanzimat Dönemi Edebiyatı*, 2.bs., İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, s. 121.

³ Nihad Sami Banarlı (1983). "Ekrem - Hamid - Sezai Mektebi ve Türk Edebiyatında Sanat İçin Sanat Temayülleri", *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2.bs., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C. 2, ss. 915-916; İsmail Parlatır (1992). "XIX. Yüzyıl Yeni Türk Şiiri / Tanzimat'ın İkinci Kuşağı", *Türk Dili, Aylık Dil Dergisi IV (Çağdaş Türk Şiiri)*, S. 481-482 / Ocak - Şubat - Mart, ss. 17-29; Ali İhsan Kolcu (2005). "Yenileşmenin İkinci Kuşağı / Ekrem-Hamid-Sezai Mektebi", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, [Ramazan Korkmaz (ed.) - Hülya Argunşah - Ali İhsan Kolcu - Ayşenur Külahlıoğlu İslam - Cafer Gariper - Osman Gündüz - Tarık Özcan], 2.bs., Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 81-108; Saadetin Yıldız (2006). "Tanzimat'ın İkinci Nesli", *Tanzimat Dönemi Edebiyatı*, 2.bs., İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, ss. 139-141.

⁴ Mehmet Kaplan (1995). *Tevfik Fikret (Devir - Şahsiyet - Eser)*, 4.bs., İstanbul: Dergah Yayınları, s. 13.

⁵ İbnülemin Mahmut Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Dergah Yayınları, C. 4, s. 1836'da Şinâsî'nin doğum tarihi 1824 (h. 1240) olarak veriliyor.

kitapta toplaması, ilk telif piyesi kaleme alması, ilk özel Türk gazetesini çıkarması ve gazetede makale ve tartışma yolunu açması ile kendinden sonra yetişenlere örnek olmuştur.

Edebiyata ve şiire karşı ilgisi Tophane Kalemî'nde çalışırken başlamış, bazı manzum tarihler ve gazeller yazmış, hatta Fransa'ya gönderilmesinde büyük yardımı olan Reşid Paşa'ya "tarz-ı kadîm üzere" bir de kaside kaleme almış olan Şinâsî, oradan dönüşünde yeni bir anlayışla karşımıza çıkar.

Tanzimat Fermanı'nın ilânı ile Batı kültür ve medeniyetine yönelme, daha doğrusu devletin önderliğinde batılılaşma yolu açılmış bulunuyordu. İşte bu dönem içinde gerek Tercümân-ı Ahvâl gerekse Tasvîr-i Efkâr gazetelerinde yayımladığı yazılarında Şinâsî, Batı'nın "meşrûti" yönetimini ve "Parlemento" sistemini benimsemiş bir Tanzimat aydını olarak görünür. Ne var ki bu düşünceleri açıkça dile getiremez. Çünkü o, devlet görevlisidir. Bununla birlikte Reşid Paşa için yazdığı son dört kasidede bu düşüncelerin izleri olan "Tanzimat, millet, kanun, adalet, devlet, reis-i cumhur, medeniyet, cehâlet... vb" yeni kavramlar, onun düşünce dünyasının, hayata bakış açısını ve siyâsî yaklaşımını vermektedir. Aslında böylesine yeni değer yargıları ile o, Yeni Osmanlılar'ın bir tür fikir hocası gibidir."⁶

Şinâsî, gerek insan ve gerekse bir devlet adamı olarak büyük değerlere sahip bulunduğu inandığı Mustafa Reşid Paşa (1798-1858)'ya, geniş bir hayranlık ve sadakatle sonuna kadar bağlı kalmıştır. Şiirle uğraşmaya başladıktan sonra iki padişahın zamanlarında yaşamasına ve bir çok devlet adamı ile tanışmasına rağmen, yazdığı kasidelerin hepsi de Reşid Paşa içindir. O, Reşid Paşa için dört kaside yazmıştır:

(a) Birincisi,

*"Bârek Allâh zehî Sadr-ı Reşîd-i devrân
Oldu ahdinde anın münşerihü's-sadr cihân"*⁷

matla'lı ve 1265/1849 tarihli kasidedir. Şinâsî bu kasidenin eski biçimde söylendiğini ve ortasından iki mısran çıkarılmış olduğunu açıklar.

(b) İkincisi,

*"Âsafâ aklına dil-bestedir akl-ı fa'âl
Cevher-i hilkatine olmuş araz izz ü celâl"*⁸

matla'lı ve 1272/1856 tarihli kasidedir.

(c) Üçüncüsü,

*"Dilin irâdesini başta akl eder tedbîr
Ki tercümân-ı lisândır anı eden takrîr"*⁹

matla'lı ve 1273/1857 tarihli kasidedir. Şinâsî'nin, sakal meselesi yüzünden işinden uzaklaştırılmasından sonra Reşid Paşa'nın sadrazam olduğunda kendisini eski görevine getirmesi üzerine bir teşekkür ifadesi olarak bu kasideyi yazdığı ifade edilir. Şinâsî, bu kasidenin ortasından yedi beytin çıkarıldığını söyler: "Vasatından yedi beyit mahzûfdur".

(d) Dördüncüsü,

*"Gelelim zât-ı Reşîd'in şerefi mebhasine
Söz mü var devleti ihyâyaya olan meb'asine"*

matla'lı ve 1274 / 1858 tarihli kasidedir. Şairin "Evvelinden beş beyit mahzûfdur" notundan anlaşıldığına göre, bu kasidenin başından beş beyit kaldırılmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre, "Reşid Paşa kasideleri ile sadece herhangi bir vezir medhedilmez, asırlardan beri sürüp giden bir ruh tembelliği sarsılır; geleneğin, müphemün dünyasından, aklın ve aydınlık düşüncenin dünyasına geçer."¹⁰

Tanzimat devri Türk edebiyatı Birinci Kuşak şairleri içinde İbrahim Şinâsî Efendi, Reşid Paşa için kaleme aldığı Kasideleri kadar *Münâcât* adlı şiiriyle de tanınmış bir şahsiyettir.

İbrahim Şinâsî Efendi'nin Münâcât'ı ve Tahlili

Tanzimat devri Türk edebiyatının ilk kuşak şairlerinden olan İbrahim Şinâsî Efendi ve eserleri üzerine değişik zamanlarda gerek yerli ve gerekse yabancı edebiyat araştırmacıları, tarihçileri ve eleştirmenleri tarafından önemli çalışmalar yapılmıştır¹¹. Bu çalışmalardan bazıları onun biyografisine ağırlık verirken, bir kısmı da eserleri ve onların tahliline odaklanmıştır¹².

⁶ Bk. İsmail Parlatır (1988). "Şinâsî", *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötügen-Söğüt, C. 8, s. 329.

⁷ Beyti şu şekilde nesre çevirmek mümkündür: "Allah mübarek eylesin. Sadrazam Mustafa Reşid (Paşa)'nın devri ne güzel. Onun sadrazamlığı esnasında dünya ferahladı." [Bk. Şinâsî (1960). *Müntahabât-ı Eş'âr*, (Haz.: Süheyl Beken), Ankara: Dün-Bugün Yayınevi, s. 15].

⁸ Beyit şu şekilde nesre çevrilebilir: "Ey yüce vezir! Etkin akıl esinin aklına gönül bağlamıştır. Yücelik ve ululuk yaratılışının özüne bir nişan olmuş(tur)." [Bk. Şinâsî (1960). *Müntahabât-ı Eş'âr*, (Haz.: Süheyl Beken), ss. 23-24].

⁹ Bu beyit de şöylece nesre çevrilebilir: "Gönlün arzu ve isteğini baştaki akıl düzenler ve onu da söz biçimine getiren dildir." [Bk. Şinâsî (1287/1870) *Müntahabât-ı Eş'âr*, 2.tb., İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbaası, ss. 12-15; Amlf. (1960). *Müntahabât-ı Eş'âr*, (Haz.: Süheyl Beken), ss. 25-27].

¹⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar (1982). "İbrahim Şinâsî Efendi", *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 5.bs., İstanbul: Çağlayan Kitabevi, s. 198.

¹¹ İbrahim Şinâsî Efendi hakkında bk.: Köprülüzade Mehmed Fuad (1911). "Şinâsî'nin Şiirleri", *Servet-i Fünûn*, C. 41, S. 1052, İstanbul; Ahmed Râsim (1927). *Matbûat Tarihine Medhal: İlk Büyük Muharrirlerden Şinâsî*, İstanbul: Yeni Matbaa; İsmail Hikmet Ertaylan (1932). *Şinâsî*, İstanbul: Kanaat Kitabevi; Murat Uraz (1938). *Şinâsî, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçme Parçalar*, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi; Mehmet Kaplan (1947). "Şinâsî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, (İstanbul), 31 Aralık, ss. 21-42; Hikmet Dizdaroğlu (1954). *Şinâsî, Hayatı - Sanatı - Eserleri*, İstanbul: Varlık Yayınları; Kenan Akyüz (1954). "Şinâsî'nin Fransa'daki Öğrenimi İle İlgili Bazı Belgeler", *Türk Dili*, C. 3,

İbrahim Şinâsî Efendi, Tanzimat devri birinci neslinden olup Sadrazam Mustafa Reşid Paşa için kaleme almış olduğu kasideleri kadar aşağıda tahlili ve/veya şerhi yapılacak olan Münâcât'ı ile de tanınmış bir şahsiyettir.

a-Tanzimât Devrine Kadar Bir Tür Olarak Münâcât

Arapça ve Osmanlıca lügatlerde, *neccâ* (نجا) fiili ve/veya *necv* (نجو) (*fisıldamak*)¹³ kökünden *mufâ'ale* babında türetilmiş olan *münâcât* (مناجات), "*fisıldeşmek ve bir sırrı paylaşmak*"¹⁴; "... bir kimseye *fisıldamak*..."¹⁵; "*to whisper to, talk confidentially with someone*" (*fisıldamak, birisiyle gizlice konuşmak*)¹⁶; "*fisıldamak, kulağa söylemek*"¹⁷; "*Bârgâh-ı ulûhiyyetde yalvarmak, niyâz etmek. Bârgâh-ı ulûhiyyetde edilen niyâz*"¹⁸; "*Allah'a dua ve niyâz etme, Cenâb-ı Hakk'a hitâben duâ ve niyâzı mutazammın şiiir*"¹⁹; "*Dergeh-i İlahîye arz-ı niyâz, Cenâb-ı Hakk'a niyâz yollu söylenen şiiir, manzume*"²⁰ ... vb. anlamlara gelmektedir.

Yine manzûm eserlerde '*münâcât*' kelimesinin '*Allah'a dua etme, yalvarma*²¹; *niyâz ve yakarış*' anlamlarına gelecek şekillerde kullanıldığı görülür.

İslâmî şiiir türlerinden biri olarak *Münâcât* ve/veya *Münâcâtlar*, Klasik İslâmî edebiyatlar ve Modern devir İslâmî edebiyatlarında tıpkı *Tevhîdler* gibi, İslâmî Arap Edebiyatı'nda Asr-ı Saadet'ten itibaren Arapçayı konuşan ve yazan Müslüman Araplar, İslâmî Fars Edebiyatı'nda ve İslâmî Türk Edebiyatlarında bu milletler tarafından İslâmiyet'in benimsenmesinden sonra Müslüman Farslar ve Türkler tarafından çeşitli nazım şekli ve nesir türlerinde Allah'a yakarmak amacıyla Farsça ve Türkçe kaleme alınan manzum ve mensur eserlerdir²².

S. 31, Nisan; Gündüz Akıncı (1962). *Batıya Yönelirken Şinasi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları; M. Kaya Bilgegil (1971). "*Şinasi'nin Şiiri*", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 2, Ankara, ss. 43-64; Hüseyin Seçmen (1972). *Şinasi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 166 s.; Nevin Önberk (1975). *Şinasi ve Namık Kemal'de 'Hürriyet' Kavramı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 144 s.; Abdülmünşaf Mecdi Bekr (1976). *İbrâhim Şinâsî Efendi Hayâtı ve Âsârı* [İbrahim Şinâsî Efendi, Hayatı ve Eserleri], (Basılmamış Master Tezi), Kahire: Câmî'atü Ayn Şems, Külliyyetü'l-Âdâb (Edebiyat Fak. Kütb. No: 21132-21133); Mehmet Kaplan (1976). "*Şinasi'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik*", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 253-74; Mehmet Kaplan (1978). "*Şinasi'yi Anarken*", *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 54-55; M. Kaya Bilgegil (1980). "*Şinasi'nin Şiiri*", *Yakınçağ Kültürü ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, ss. 26-46; Mehmet Kaplan (1981). "*Şinasi: Münâcât*", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şiir Tahlilleri I*, 7.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 29-36; Ahmet Hamdi Tanpınar (1982). "*İbrahim Şinâsî Efendi*", *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 5.bs., İstanbul: Çağlayan Kitabevi, ss. 183-215; Kenan Akyüz (1982). "*Tanzimat Devri-Şiir*", *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923) I*, 4.bs., Ankara: Mas Matbaacılık ve Aksesuarları, ss. 18-20; Nihad Sami Banarlı (1983). "*Şinâsî (1824?-1871)*", *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2.bs., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C. 2, ss. 859-868; Şevket Rado (1985). "*Şinasi'nin Ölümü*", *Türk Dili, Aylık Dil Dergisi*, Yıl: 34, C. 50, S. 405, Eylül, ss. 73-80; Osman Nuri Ekiz (1985). *Şinâsî, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 152 s.; Kenan Akyüz (1986). "*İbrâhim Şinâsî*", *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 4.bs., İstanbul: İnkılâp Kitabevi, ss. 1-10; İbnülemin Mahmut Kemal İnal (1988). "*Şinasi*", *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 4, ss. 1837-1848; İsmail Parlatur (1988). "*Şinasi*", *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötügen - Söğüt, C. 8, ss. 328-330; M. Mehdi Ergüzel (1992). "*Namık Kemal'i Hazırlayan Adam...*", *Türk Edebiyatı, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, S. 227, Eylül, ss. 29-30; Hüseyin Tuncer (1992). "*İbrahim Şinasi*", *Araştırmalar Devri Türk Edebiyatı I: Tanzimat Edebiyatı*, 1.bs., İzmir: Akademi Kitabevi, ss. 29-56; Hayrettin Ayaz (1995). *Tanzimat Şiirinde Metafizik Konular (Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Recaizade M. Ekrem, Abdullhak Hâmid, Muallim Nâci)*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 276 s.; Ziyad Ebüzziya (1997). *Şinâsî* [Haz.: Hüseyin Çelik], İstanbul: İletişim Yayınları, 440 s.; Hasan Öztürk (1998). "*'Hikmet-i Hükümet'ten 'Efkâr-ı Umumîye'ye Geçişte İbrahim Şinasi'nin Liberal Edebiyat Söylemi*", *Liberal Düşünce*, S. 12, Güz, ss. 137-155; Alim Kahraman (2001). *Şinâsî*, İstanbul: Timaş Yayınları, 150 s.; Bedri Mermutlu (2003). *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, 1.bs., İstanbul: Kaknüs Yayınları, 575 s.; Adem Çalışkan (2003). "*Şinasi'nin 'İlahî'si ve Tahlili*", *Dinbilimleri, Üç Aylık Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 3, S. 4, Ekim - Kasım - Aralık, ss. 87-100; M. Sadık Erdağ (Haz.) (2004). *Şinasi / Nazım ve Nesirleri*, Ankara: Aşıyan Kitapevi, 155 s.; İsmail Parlatur (204). *Edebiyatımızın Zirvesindekiler Şinasi*, 1.bs., Ankara: Akçağ Yayınları; Şinâsî (2005). *Bütün Eserleri* [Haz. İsmail Parlatur - Nurullah Çetin], Ankara: Ekin Kitabevi, 359 s.; İsmail Parlatur (2006). "*Şinasi*", *Tanzimat Edebiyatı* [Haz. İsmail Parlatur - İnci Enginün - Ahmet B. Ercilasun - Zeynep Kerman - Abdullah Uçman - Nurullah Çetin] 1.bs., Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 72-126; İnci Enginün (2006). "*Şinasi*", *Yeni Türk Edebiyatı / Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, 1.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 462-470; Tarık Özcan (2006). "*Şinasi'nin Dilinde Üslup*", *Türk Dili*, S. 658, Ekim, ss. 359-367; Selman Bayer (2007). *Tanzimat Edebiyatının Din Anlayışında Şinasi Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, 113 s.; Adem Çalışkan (2011). "*İbrahim Şinâsî Efendi'nin Mustafa Reşid Paşa Üzerine Bir 'Kaside'si ve Tahlili*" (A '*Qasida*' on Mustafa Reşid Pasha of İbrahim Şinasi Efendi and Its Analysis), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Volume: 4, Issue: 19, Fall, ss. 32-59; Ebru Özlem İncekar (2012). *Şinâsî'nin Şiirlerinde Yapı-Şekil İlişkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, IX+268 s.

¹² Adem Çalışkan (2011). "*İbrahim Şinâsî Efendi'nin Mustafa Reşid Paşa Üzerine Bir 'Kaside'si ve Tahlili*" (A '*Qasida*' on Mustafa Reşid Pasha of İbrahim Şinasi Efendi and Its Analysis), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Volume: 4, Issue: 19, Fall, ss. 32-34.

¹³ Bkz. Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman (1976). *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, 6.bs., İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, s. 428.

¹⁴ Muhsin Macit (2006). "*Münâcât*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Muhammediyye-Münazara, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 31, s. 563.

¹⁵ Mehmed Salâhî (1313-1322/1897-1906). "*Münâcât*", *Kâmûs-ı Osmânî*, Sâhib ve Nâşiri: Ahmed Muzafferüddin, İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, C. 3-4, s. 534.

¹⁶ C. E. Bosworth (1993). "*Munâdjât*" (*Münâcât*), *Encyclopedia of Islam* [İslâm Ansiklopedisi], [Eds. C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W.P. Heinrichs and the late Ch. Pellat], New edition, Vol. 7, Leiden and New York: E. J. Brill, p. 557.

¹⁷ Tahirü'l Mevlevî (1973). "*Münâcât*", *Edebiyat Lügati* [Neşre haz.: Kemal Edip Kürkçüoğlu], İstanbul: Enderun Kitabevi, s. 107.

¹⁸ Muallim Nâci (1322/1906). "*Münâcât*", *Lügat-ı Nâci*, İstanbul: Asır Matbaası, s. 840; A.mlf. (2006). "*Münâcât*", *Lügat-i Nâci (Tıpkıbasım)*, 5.bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 838; A.mlf. (2009). *Lügat-i Nâci* [Haz.: Ahmet Kartal], 1.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

¹⁹ Şemseddin Sâmî (1318/1902). "*Münâcât*", *Kâmûs-ı Türkî*, Sad-Ye, Dersâdet: İkdâm Matbaası, C. 2, s. 1407; A.mlf. (2010). "*Münâcât*", *Kamûs-ı Türkî* [Haz.: Paşa Yavuzarslan], 1.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 864; 2.bs., Ankara, 2015, s. 864.

²⁰ İbrahim Cûdî (h.1332/m.1916). "*Münâcât*", *Lügat-ı Cûdî*, Trabzon: Mirkoviç Matbaası, s.; İbrahim Cûdî Efendi (2005). *Lügat-i Cûdî* [Haz.: İsmail Parlatur, Belgin Tezcan Aksu ve Nicolai Tufar], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 759 s.

²¹ Ferit Devellioğlu (1982). "*Münâcât*", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 5.bs., Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, s. 864.

²² Burada sadece bu üç dilde *münâcât* söylendiği veya kaleme alındığı asla düşünülmemelidir. İslâm dininin ulaştığı ve ondan müphem çeşitli dünya dillerinde meydana gelen İslâmî şiiirlerde *münâcâtlar* söylenmiş ve yazılmıştır. Örneğin, çeşitli yerel ve resmî dilleriyle Afrika kıtası, Afganistan, Pakistan, Bengal ve Hindistan Müslümanlarının konuştuğu ve yazdığı diller ve Uzakdoğu ülkelerinden Çin, Malezya ve Endonezya ...vb. ülkelerde yaşayan Müslümanların konuştuğu ve yazdıkları dillerde, hatta Avrupa ve Amerika'da yaşayan Müslümanların başta İngilizce olmak üzere çeşitli dillerde söyledikleri ve kaleme aldıkları *münâcâtlar* olduğunu hiçbir kimse göz ardı edemez...

Bu tanımlamanın dışında, ilgili kaynaklarda bir edebî tür olarak münâcâtın tanımlandığı görülmektedir²³.

İslâmî Edebiyat'ın bizzat kendisi gibi onunla ilgili manzum ve mensur eserlerin temel kaynağı, *Kur'ân-ı Kerim* ve *Hadîsler*dir. İnsanoğlunun ilk atası Hz.Adem ve Havva'dan başlayarak bütün Peygamberlerin Allah'a yakarıları söz konusu olduğu dikkate alınır, bir İslâmî şiir türü olarak Münâcât'ın tarihsel gelişimini ortaya koymak, hele bir makale çapında bir yazının sınırları içinde ortaya koymak son derece güçtür. Bu nedenle, özetleme tekniğinden yararlanarak, referanslarla konu ortaya konmaya ve irdelenmeye çalışılacaktır.

Kur'ân-ı Kerim'in beyan ettiği gibi gerek Hz.Adem ve Havva'nın²⁴ ve gerekse Hz. Musâ'nın²⁵ yakarıları bu türün Hz.Peygamber dönemine gelinceye kadarki döneme ilişkin ilk münâcât örnekleri olarak kabul edilebilir.

Kaynakların verdiği bilgilere ve örneklere bakıldığında açıkça görüldüğü gibi,

"Esas itibariyle münâcâtlar günâhkârlık ve pişmanlık duygularının dile getirildiği şiirlerdir. Günâhkâr bir kulun Allah'ın inayetinden başka sığınabileceği yer olmadığından münâcâtlarda Allah'ın bağışlayıcılığını ifade eden rahîm, rahman, gaffâr, muîn, settâr, kerîm gibi isim ve sıfatlarından sıkça söz edilir. O'nun mağfiret sahibi oluşuna dair âyet ve hadisler telmîh veya iktibâs yoluyla zikredilerek af için bir dayanak aranır. Hz. Peygamber'in ümmetine şefaate edeceğinden hareketle Allah'ın günâhkâr kullarını habibinin hürmetine bağışlaması istenir.

Kulun her türlü sanat endişesini bir tarafa bırakarak doğrudan ve samimiyetle Allah'a yönelmesinin bir gereği olarak münâcâtlarda duygulu ve rikkatli bir üslûp ortaya çıkmıştır. Allah'a sığınma ve her şeyi O'ndan isteme duygusuyla hemen her şair bu türde eser vermiş, bu sebeple müstakil münâcât mecmuaları tertip edilecek kadar çok şiir yazılmıştır...

Münâcâtlarda yer alan hissiyat belirgin ve müşterek olmasına rağmen şairlerin mizaç, meşrep ve tahsil durumlarından kaynaklanan bir çeşitlilik de göze çarpar..."²⁶

"Münâcâtlar hemen hemen akla gelebilecek her türlü nazım şekli ile yazılabilmektedir."²⁷

"Tevhîdlerde olduğu gibi, münâcâtlarda da Allah'ın sıfatlarından bahsedilir. İlminin ve kudretinin nihayeti olmadığı, kıdem ve bekâ sıfatlarıyla muttasıf bulunduğu anlatılır. Kâinâtın yegâne hâkimi, ezel ve ebedin pâdişâhı O'dur. Cihanda ne mevcutsa, O'nun kudretinin eseridir. Her varlık O'nun kudretini haber vermektedir. Şahlığa lâyık olan O'dur. Bütün pâdişâhlar O'nun kuludur..."²⁸

Başlangıcından günümüze İslâmî edebiyat tarihinde söylenen ve kaleme alınan, yerli²⁹ ve yabancı³⁰ bilim adamları tarafından ciddiyetle üzerinde durulan münâcâtlar, değişik yöntemlerden hareketle sınıflandırılıp ele alınabilir:

Münâcâtlar, "dinî ve tasavvufî esaslara göre yazılanlar" olmak üzere iki kategoride alınabilir. "Dinî örneklere dönemin medrese kültürünün yansıdığı ve zaman zaman tefekkürün hikmete dönüştüğü, bazen bunların didaktik bir hal aldığı görülür. Tekke-tasavvuf erbabının münâcâtlarında ise coşkulu bir ruh halinin sonsuzluğa kanat açışını seyretmek mümkündür..."³¹

Bu ikili ayırım yanında, münâcâtlar, kaleme alındıkları her bir nazım şekli ve nesir türlerine; biçim ve muhtevalarına; çağ, asır ve dönemlere; yazıldıkları dillere ve edebiyatlara göre de sınıflandırılıp ele alınabilirler. Aşağıda İslâmî edebiyat tarihi kronolojisine uygun biçimde ülke ve dile nispet edilen İslâmî edebiyatlar kıstas kabul edilerek bir yaklaşım örneği takdim edilmiştir.

²³ Bkz. Abdulhakim Koçin (2004). "Münâcât", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, C. 4, s. 452; A.mlf. (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, 1.bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 20-21.

²⁴ Bkz. *Kur'ân-ı Kerim*, A'râf Suresi, Ayet 23.

²⁵ Bkz. *Kur'ân-ı Kerim*, A'râf Suresi, Ayet 151 ve hatta 126. Ayet. Bu bağlamda bkz. *Münâcât-ı Mûsâ bin İmrân A.S.*, Nuru Osmâniyye Ktp., Num. 48971; Ahmet Çaldıran (1999). *Münâcât-ı Musâ Aleyhi's-Selâm (Metin-Çeviri-Dizin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 96 s.

²⁶ Muhsin Macit (2006). "Münâcât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s. 564.

²⁷ Cemal Kurnaz (1992). "Münâcâtlar", *Münâcât Antolojisi [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 1.

²⁸ Neclâ Pekolcay, Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, Mustafa Uzun ve M. Husrev Subaşı (1981). "Münâcât", *İslâmî Türk Edebiyatı /Giriş*, 2.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 146.

²⁹ Münâcât hakkında bkz. Hasan Aksoy (1986). "Münâcât", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. Devirler / İsimler / Eserler / Terimler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 6, s. 468; Cemal Kurnaz (1991). "Münâcât", *Diyanet, Aylık Dergi*, S. 3, Mart, ss. 46-47; Abdulhakim Koçin (2004). "Münâcât", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, C. 4, s. 452; Muhsin Macit (2006). "Münâcât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Muhammediyeye-Münâzara, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 31, ss. 563-565.

³⁰ Bkz. C. E. Bosworth (1993). "Munâcât", *Encyclopedia of Islam [İslâm Ansiklopedisi]*, [Eds. C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W.P. Heinrichs and the late Ch. Pellat], New edition, Vol. 7, Leiden and New York: E. J. Brill Academic Publishing, p. 557; Beate Schmerbeck (2004). "'O Herr, Erhöre Unser Monâgat': Zarathustrische Traditionslinien Einer Persischen Gebetsgattung Zwischen Indien und Iran" ('Rabbim, Münâcâtımız Duy': Hindistan ve İran Arasında Namaz Cinsi Zerdüst Gelenekleri), *Zoroastrian Rituals in Context* [Bağlamı İçinde Zerdüst Ritüelleri], [Ed. Michael Stausberg], Leiden – Boston: Brill, ss. 547-562; Aftandil Erkinov (2007). "Munâjat or Free 'Religion': A Ritual Shamanistic Song or Spiritual Literature? (A History of the Genre in Central Asia during 18th - 19th Centuries)" ('Münâcât' ya da Özgür 'Din': Şamanistik Şarkı Mı ya da Manevî Edebiyat Mı? (18.-19. Yüzyıllar Süresince Türün Tarihi)), *Oriente Moderno*, Anno 87, Nr. 1, pp. 85-102 (Bu makale, tarihi araştırmalardan hareketle Orta Asya'daki Münâcât türünün temel özelliklerini veriyor. amaçlıyor...); Thierry Zarcone (2007). "The Invocation of Saints and/or Spirits by the Sufis and the Shamans: About the Munâjat Literary Genre in Cenral Asia" (Sufi ve Şamanlara Göre Evliyanın ve/veya Ruhların Münâcâtı), *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, Vol. 1, No. 1, pp. 52-61 ... vb.

³¹ Muhsin Macit (2006). "Münâcât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s. 564.

ab-İslâmî Arap Edebiyatında Münâcât

Arap edebiyatında İslâmiyet'in gelişinden sonra yepyeni bir dönem başlamıştır. İslâmiyet her şeye olduğu gibi sanat ve edebiyata da bir ölçü getirmiştir. Asr-ı Saadet'ten itibaren tedricî bir biçimde 'İslâmî Arap edebiyatı' gelişmiştir³².

Câhiliyye devri Arap edebiyatında³³ kendince bazı dinî motifler de taşıyan³⁴ ve güçlü bir yere sahip olan şiir³⁵, Asr-ı Saâdet devrinden itibaren yeni bir şekle girmiş ve İslâmî bir içeriğe kavuşmuştur. Gerek Kur'an-ı Kerim'deki³⁶ *Şuarâ Sûresi* (Ayet: 224-227) ve gerekse Hz.Peygamber (s.a.v.)'in konuyla ilgili *Hadîs-i Şerîfleri*,³⁷ 'İslâmî şiir'in³⁸ temellerini atmış, şairlerin³⁹ poetik görüşlerini biçimlendirmiş, Cahiliyye şiirinin tam karşı kutbunda oluşturduğu yeni şiir felsefesi ve estetiği ile kendisini takip eden diğer milletlerin şiirlerine o devirlerden günümüze kadar model olmuş ve benzeri bir işlevle nüfuz etmiştir. Böylece, şiirin konu ve temaları çeşitlenmiş⁴⁰ ve deyim yerindeyse edebiyat ve şiir yeniden formatlanmıştır. Şiirin yeni konuları arasında Allah'ın birliğini dile getiren şiirler (*tevhîdler*) ve O'na tazarru ve yakarıştaki bulunan şiirler (*münâcâtlar*) ile Hz.Peygamber'i medheden şiirler (*medâihu'n-nebevîyye* ve/veya *na'tlar*) o devirlerden günümüze kadar daima önde gelmiştir.

Bir Müslüman, her şeye 'Allah'ın adıyla başlar' ve her an ve her zorda kaldığında O'na yalvarıp yakarır. Bunun şiir sanatına yansımaları, ilk örneklerinden itibaren bir tür haline gelecek olan münâcâtlardır.

Hiz. Peygamber devri şiirinde Abdullah b. Revâha (8/629)⁴¹, Ka'b b. Mâlik (50-5/670-73)⁴², Hassân b. Sâbit (55/674)⁴³, Nâbiga el-Ca'dî (65/684) ve Ka'b b. B. Zühayr⁴⁴ ... vb. şairler *Hiz. Peygamber şairleri*⁴⁵ (Şu'arâü'n-Nebî) olarak şöhret kazanmıştır.

³² Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Kenan Demirayak - Ahmet Savran (1993). *Arap Edebiyatı Tarihi / Sadru'l-İslam Dönemi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını; Ahmet Suphi Furat (1996). *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, C. I, 1.bs., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 365 s.; A.mlf. (2007). *Arap Edebiyatı Tarihi (XVI.-XVII. Asırlar)*, C. II, 1.bs., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 279 s.; Kenan Demirayak (2010). *Arap Edebiyatı Tarihi II / Sadru'l-İslam Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 283 s.

³³ Bkz. Kenan Demirayak (2009). *Arap Edebiyatı Tarihi I: Cahiliyye Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 318 s.

³⁴ Bkz. Ali Bulut (2005). "Câhiliyye Şiirinde Bazı Dinî Motifler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 18-19, Samsun, ss. 213-235.

³⁵ Bkz. Süleyman Tülücü (1972). *Câhiliyye Çağı Arap Edebiyatı Tarihi*, Basılmamış Çalışma, Osmaniye: ?; A.mlf. (1979). *Mu'allakât ve Şairleri Üzerine İncelemeler*, Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Seminer Çalışması II, Erzurum: ?, XXIX+119 s.; Nurullah Yılmaz (1990). *Mu'allaka-i Seb'ânın Muhteva Yönünden İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, X+69 s.; Aysel Ergül (1991). *Câhiliyye Döneminde Şiir ve Kadın Şairler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Çağ Kültürleri Anabilim Dalı, 132 s.; Birol Devenci (2001). *Câhiliyye Dönemi Arap Edebiyatına Genel Bakış*, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Diploma Çalışması, Erzurum: ?; Nurettin Ceviz (2002). "Câhiliyye Döneminde Süvari Şairler", *EKEV Akademik Dergisi*, Yıl: 6, S. 10, Kış, ss. 175-204; Tâhâ Hüseyin (2003). *Câhiliyye Şiiri Üzerine* [Çev. Şaban Karataş], Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 199 s.; Kadri Yıldırım (2003). *Kadın Şairler ve Şiirleri (Câhiliyye Dönemi)*, İstanbul: Çantay (Yayınları); David Samuel Margulouth (2004). *Arap Şiirinin Kökeni* [Çeviren ve notlandıran: Nurettin Ceviz], Ankara: Aktif Yayınevi, 186 s.

³⁶ Bkz. Yusuf Sancak (1999). "Kur'an-ı Kerim ve Şiir", *Hiz. Peygamber Devrinde Şiir*, Erzurum: Şafak Yayınevi, ss. 115-192. Ayrıca bkz. Thomas Hoffmann (2007). *The Poetic Qur'an: Studies on Qur'anic Poeticity* [Poetik Kur'an: Kur'anî Poetiklik Üzerine Araştırmalar], Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, XVI+192 p. Bu kitapla ilgili olarak şu ifade tanıtıcıdır: "Bu kitabın genel konusu, Kur'an'ın edebî statüsü ve işlevidir ve onun özel konusu, Kur'an'ın poetik statüsü ve işlevidir." [Bkz. Thomas Hoffmann (2007). "I.The Qur'an and the Poetic Heap" (I.Kurân ve Poetik Birikimi), *Ibid.*, p. 3].

³⁷ Bu konuda bkz. Mehmet Yılmaz (2015). *Asr-ı Saâdet'te Kur'an-ı Kerim ve Hiz.Peygamber'in Arap Şiirine Etkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, 272 s.

³⁸ Bkz. Ömer Özbay (1977). "İslâmî Şiir", *İslâmî Düşünce. Aylık Kültür Dergisi*, S. 5-6, Ağustos - Eylül, s. 42; Sâmî Mekki el-Ânî (1983). *el-İslâm ve Şi'r* [İslâm ve Şiir], Kuveyt: el-Meclisü'l-Vatanî; İbrahim Sarıms (1990). "İslâm'ın Şiire Bakışı", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, Konya, ss. 133-164; Amidu Sanni (2006). "İslâm'da Şiirin Yeri ve Konumu", (Çev.: Dr.Adem Çalışkan), *Yedi İklim, Edebiyat, Kültür, Sanat, Aylık Dergi*, [Peygamberimiz Özel Sayısı], Cilt: XIX, S. 194, [İstanbul] Mayıs, ss. 53-60; Murat Yüksel (2014). *İslâm'a Göre Şiirin Anatomisi ve Şairin Portresi*, Isparta: Hilal Ofset, 672 s.; İsmail Güleç (2014). "İslâm'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler" (Some Determinations About the Perceptions of Poetry and Poet in Islam), *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi / The Journal of Ottoman Literature Studies*, S. 13, Güz / Autumn, ss. 1-22; A.mlf. (2014). "İslâm'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler" (Some Determinations About the Perceptions of Poetry and Poet in Islam), *VI.Dinî Yayınlar Kongresi İslâm, Sanat ve Estetik (29-30 Kasım-1 Aralık 2013 İstanbul)*, 1.bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ss. 259-274

³⁹ Eski yazarlar, birbirini takip eden devirleri ve nesilleri göz önüne alarak şairleri tabakalara, dolayısıyla Arap şiir tarihini devrelere ayırmışlardır. (...) Daha çok devirlere dayanan, kendi içerisinde de nesil nesil tabakalara bölünen ana gruplar şunlardır:

1-Câhiliyyün: Cahiliyye devri yani İslâmiyet'ten önceki devir şairleri.

2-Muhadramûn: Sanat hayatlarının bir kısmını câhiliyye, bir kısmını İslâmî devirde geçirmiş olanlar [Bkz. Mohammad Asrar (1978). *Some Aspects of the Earliest Islamic Literature: Islamic Poetry of the Mukharimîn* [En Erken Dönem İslâmî Edebiyatın Bazı Veçheleri: İslâmî Muhadram Şiiri], Glasgow: Unpublished PhD. Thesis: Department of Arabic in The Faculty of Arts, University of Glasgow, 670 p.; Naim Tetik (1997). *Eski Arap Şiirinde Muhadram Şairler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 75 s.; Mahmut Yavuz (1998). *Muhadram Şairlerin Şiirlerinde İslâmî Motifler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 141 s.].

3-İslâmîyyün: İslâmî devrin ilk şairleri. Bunlar bir evvelki nesli takip eden ve aşağı yukarı Emevil devrinin (41-132 / 661-750) sonlarına kadar geçen devrede yaşamış bulunan şairlerdir.

4-Müvelladûn veya Muhdesûn: Yukarıdaki üçüncü tabakadan sonra gelenler, yani bedevinin aksine yerleşik, şehirli veya yeni şairler. Muhdes, yani bu yeni şairlerin ilki Beşâr b. Bürd (ölm. 167 / 783) sayılmıştır. [Bkz. Kenan Sürüt (1999). *Yeniliği Bir Şair Olarak Beşâr b. Bürd*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 311 s.]

5-Zamanla muhdes şairler de geride kalınca yazarlar kendi zamanlarındaki şairlere umumiyetle asriyyün (çağdaşlar) yeni muâsırlar demişlerdir.

Anılan ilk üç guruptaki şairler Arapça'nın lügat hazinesini ve gramer kaidelerini tesbitte, dil ve edebiyat âlimlerinin şiirlerini şahid olarak kullandıkları kudemâ (kadimler, eskiler) denilen sanatkarlardır. Nitekim Emevil devrinin el-Ahtal, el-Ferezdak ve Cerir gibi büyük şairleri eski şiir geleneğini ve fasih Arapça'yı sürdürmüşlerdir [Bkz. Nihad M. Çetin (1973). *Eski Arap Şiiri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s. 4. Bu konuda ayrıca bkz. Nurullah Yılmaz (2005). "Nazım ve Nesir Teorileri Açısından Klasik Arap Şiirine Genel Bakış", *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, S. 17, Bahar, ss. 37-50; Mehmet Yalar (2015). "Arap Şiiri", *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler* [Ed. İsmail Güler], 1.bs., İstanbul: İSAM Yayınları, ss. 307-356.]

⁴⁰ Bkz. Kadri Yıldırım (1998). *Câhiliyye ve İslâmî Dönem Şiir Meozularının Mukayesesi (Hicri Birinci Asır İtibariyle)*, Basılmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 279 s.

⁴¹ Bkz. Erdem Sargon - Hulusi Kılıç (1988). "Abdullah b. Revâha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Âb-ı Hayât - el-Ahkâmü's-Şer'iyye, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 1, s. 128; Velid Kassâb (h.1402/m.1982). *Dîvânü Abdullah b. Revâha ve Dirase fi Şiretihi ve Şi'rihi* [Abdullah b. Revâha'nın Divânı ve Ruh Dünyası ve Şiiri Üzerine Araştırma], Tab'atü'l-Ülâ, Riyâd: Dâru'l-Ulûm li't-Tibâ'ah ve'n-Neşr; Mehmet Salih Arı (2006). "Abdullah b. Revâha: Bir Peygamber Şairi ve Bir Komutan", *İslâmî Araştırmalar / Journal of Islamic Research*, C. 19, S. 2, ss. 377-389; Ali Kuşçalı (2007). *Abdullah b.*

Hız. Peygamber devri şiiri üzerine çeşitli milletlere mensup edebiyat tarihçisi, akademisyenleri ve araştırmacıları tarafından çeşitli dillerde çok değerli çalışmalar yapılmıştır.⁴⁶

Hulefâ-i Râşidîn ve/veya Râşid Halifeler devrinde (632-661)⁴⁷ de İslâmî şiir gelişmesini sürdürmüştür⁴⁸. Dört Halife olarak İslâm tarihine geçen Hz.Ebü Bekir (öl.13/635)⁴⁹, Hz.Ömer (öl.24/646)⁵⁰, Hz.Osman (öl.34/656)⁵¹ ve Hz.Ali (öl.40/662)'ye⁵² nisbet edilen şiirler gibi münâcât örnekleri de vardır.

Emevîler devri edebiyatı (661-750)⁵³, cahilî değerlerin yeniden uyanış dönemi olarak tarihe geçmiş olsa da bu devir şiirinde diğer türler yanında münâcât türünde de manzumeler kaleme alınmıştır. Bu devir içinde Hz. Peygamber'in torunu ve Hz.Hüseyin'in oğlu Zeynelâbidin (öl.94/713)'e isnad edilen "Münâcâtı

Revâha'nın Hayatı ve Şahsiyeti, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı, 97 s.; Dursun Hazer (2008). "Abdullah b. Revâha", *Hız. Peygamber (S.A.V.)'in Şairleri*, Ankara: Hitit Kitap Yayınevi, ss. 261-280.

⁴² Bkz. Sâmî Mekki el-Âni (h.1386/m.1966). *Dîvânü Ka'b b. Mâlik el-Ensârî, Dirâse ve Tahkik* [Ka'b b. Mâlik el-Ensârî'nin Divânı, Araştırma ve İnceleme], et-Tab'atü'l-Ülâ, Bağdad: Matbaatü'l-Ma'ârif, 361 s.; Abdülmün'im Ahmed Yûnus (h.1406/m.1986). *Ka'b b. Mâlik el-Ensârî, Hayâtüh ve Şi'rüh* [Ka'b b. Mâlik el-Ensârî, Hayatı ve Şiiri], Kâhire: Matba'atü'l-Emâne; Sâmî Mekki el-Âni (h.1410/1990). *Ka'b b. Mâlik el-Ensârî Şâ'iru'l-Akâdeti'l-İslâmiyye* [İslâmî İnanç Şairi Ka'b b. Mâlik el-Ensârî], Dimâşk: Dâru'l-Kalem, 152 s.; M. Yaşar Kandemir (2001). "Ka'b b. Mâlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Kâni-i Şirâzi-Kastamonu, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 24, ss. 4-6; Dursun Hazer (2008). "Ka'b b. Mâlik", *Hız. Peygamber (S.A.V.)'in Şairleri*, ss. 177-260.

⁴³ Bkz. Abdülhamid Mahmûd el-Meslât (1390/1970). *Şâ'iru'l-İslâm Hassân b. Sâbit* [İslâm Şairi Hassân b. Sâbit], Kâhire: ?; Hassân b. Sâbit (1974). *Dîvân [Tahkik: Velid Arafat]*, C. I-II, Beyrut: Dâru's-Sadîr; Hassân b. Sâbit (1986). *Dîvânü Hassân b. Sâbit (Şerhahı ve Ketebe Hevâmîşehu ve Kademe lehu el-Ustâz 'Abdullah Muhennâ)*, [Hassân b. Sâbit'in Divânı] ('Abdullah Muhannâ'nın Şerhi, Hâmîşleri ve Önsöz'üyle), 1. Tab', Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye; Bahattin Kök (1986). "Hassan b. Sâbit'in Şiirleriyle İslâm'a Hizmetleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, Erzurum, ss. 123-139; Muhammed 'Ali Ebû Hamde (1988). *Fî't-Tezavvukil-Cemâli Li-Hemziyyeti Hassân b. Sâbit* [Hassân b. Sâbit'in Hemziyye'sinin Estetik Zevki Üzerine], Ammân: Mektebetü'r-Risâle; Hassân b. Sâbit (1992). *Dîvân* [Nâşir: Yusuf İd], Beyrut: Dâru'l-Ciyil; Abdurrahmân el-Berkûdî (2004). *Şerhu Dîvânü Hassân b. Sâbit el-Ensârî* [Hassân b. Sâbit el-Ensârî'nin Divânı'nın Şerhi], 1. Tab', Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî; Faruk Çiftçi (2004). "Hassân b. Sâbit'in Hız.Peygamber İçin Söylediği Mersiyeler" (Laments by Hassan b. Sabit on the Prophet), *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, ss. 79-95; Abdullah Kızılçık (2006). "Muhadram Şairlerden Hassân b. Sâbit'in İslâmî Döneme Ait Şiirlerinde Tema" (Of the Muhadramün, Hassan b. Thâbit's Poems and the Subjects on Theme in the Early Islamic Period), *Nûsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 6, S. 20, Kış, ss. 77-84; Dursun Hazer (2008). "Hassân b. Sâbit", *Hız.Peygamber (S.A.V.)'in Şairleri*, Ankara: Hitit Kitap Yayınevi, ss. 45-176; Hasan Taşdelen (2009). "İslâm'ın İlk Dönemine Ait Bir Hiciv Örneği: Hassân b. Sâbit'in Hemziyye'si" (A Satire Example of Islam: The Hamziyyah of Hassan b. Thabit), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 1, Bursa, ss. 299-318; Mustafa Fırat (2013). *Hassân b. Sâbit'in İslâm Sonrası Şiirlerinde Cahiliye Döneminin Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı, 107 s.; Hasan Taşdelen (2014). *Hassân b. Sâbit (r.a.) Hayatı ve Sanatı*, İstanbul: Emin Yayınları, 343 s.; Mamady Diallo (Devam ediyor). *İslâm'ın Arap Şiirine Etkisi (Hassân b. Sâbit Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı.

⁴⁴ Bkz. İsmail Kaya (1986). *Ka'b bin Züheyr, Bürde Kasidesi Terceme ve Şerhi*, İstanbul: Madve Yayınları; Hannâ Nasr el-Hittî (h.1414/m.1994). *Dîvânü Ka'b b. Züheyr* [Ka'b b. Züheyr'in Divânı], Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî; Soner Gündüzöz (1997). *Ka'b b. Züheyr, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı, 112 s.; Ahmet Savran (2001). "Ka'b b. Züheyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Kâni-i Şirâzi-Kastamonu, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 24, ss. 7-8.

⁴⁵ Bkz. Dursun Hazer (2008). *Hız. Peygamber (S.A.V.)'in Şairleri*, Ankara: Hitit Kitap Yayınevi, 288 s.

⁴⁶ Bkz. Ali Yardım (1983). "Peygamber Efendimiz'in Şiir ve Şairlere Karşı Tutumu", *Kubbealtı Akademik Mecmuası*, S. 4, Ekim, ss. 13-19; Abdullah b. Hamid el-Hâmid (1980). *eş-Şi'ru'l-İslâmî fi Sadri'l-İslâm* [Sadru'l-İslâm'da İslâmî Şiir], 1. Tab', Riyad: Bimetâbiu'l-Eş'ai't-Ticâre Şâru'z-Zeyl, 320 s.; A.mlf. (1981). *Şi'ru'd-Da'veti'l-İslâmiyyeti fi Ahdi'n-Nübüvveti ve'l-Hulefâi'r-Râşidîn* [Hız.Peygamber ve Râşid Halifeler Zamanında İslâmî Davet Şiiri], Riyad: Külliyyetü'l-Lügatü'l-Arabiyye; Muhammed Âdil el-Hâşimî (1986). *Şi'ru Asrı Sadri'l-İslâmî min Manzûri't-Tatavvuri'l-İslâmî* [İslâmî Gelişim Açısından Sadru'l-İslâm Asrı Şiiri], Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, 88 s.; Abbas Hammûdi Kayı (1986). *Şi'ru'l-Akide fi 'Asrı Sadri'l-İslâmî hattâ Sene 23 Hicriyye* [Hicri 23 Yılına Kadar Sadru'l-İslâm Asrında İnanç Şiiri], Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 390 s.; Muhammed Mustafa Haddâre (1995). *eş-Şi'ru fi Sadri'l-İslâmî ve'l-Asrı'l-Emevî* [Sadru'l-İslâm ve Emevî Asrında Şiir], Beyrut: Dâru'n-Nahdatü'l-Arabiyye, 311 s.; en-Nu'mân Abdülmüteâl Kâdi (h.1426/m.2005). *Şi'ru'l-Fütühu'l-İslâmiyye fi Sadri'l-İslâmî* [Sadru'l-İslâm'da İslâmî Fetih Şiiri], ?; Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 336 s.; Yusuf Sancak (1999). *Hız. Peygamber Devrinde Şiir*, Erzurum: Şafak Yayınevi; Necdet Gürkan (2001). "Hız. Peygamber'in Şiir ve Şairlere Bakış Açısı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, ss. 177-191; Mehmet Yalar (2009). "İslâmî Arap Şiiri ve Hız. Peygamber", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 1, Bursa, ss. 61-88

⁴⁷ Bu devir İslâmî Arap Edebiyatı için bkz. Nâyif Mahmûd Ma'rûf (1990). *El-Edebü'l-İslâmî fi 'Ahdi'n-Nübüvveti ve Hilâfeti'r-Râşidîn* [Hız. Peygamber ve Râşid Halifeler Zamanında İslâmî Edebiyat], Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 296 s.

⁴⁸ Bkz. Bu konuda müstakil bir yazı için bkz. Muhammed Hekimoğlu (2001). "Râşid Halifeler Döneminde Şiir (11-40/632-661)", *Nûsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1, S. 1, Bahar, ss. 109-123.

⁴⁹ Bkz. Yusuf Sancak (1999). "Hulefâ-i Râşidîn ve Şiir; Hız. Ebû Bekir ve Şiir", *Hız. Peygamber Devrinde Şiir*, ss. 294-98. Abdülhakim Koçin, Hız.Ebü Bekir'e isnad edilen "Kaside-i Ebûbekr-i Siddîk" adlı manzum bir metni tercümesiyle birlikte vermiştir. Bkz. Abdülhakim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, 1.bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 23-24.

⁵⁰ Bkz. Yusuf Sancak (1999). "Hulefâ-i Râşidîn ve Şiir; Hız. Ömer ve Şiir", *Hız. Peygamber Devrinde Şiir*, ss. 294-98. Abdülhakim Koçin, Hız.Ömer'e isnad edilen bir Münâcât metnini çevirisiyle vermiştir. Bkz. Abdülhakim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, s. 24.

⁵¹ Bkz. Yusuf Sancak (1999). "Hız. Osman ve Şiir", *Hız. Peygamber Devrinde Şiir*, ss. 301-302. Hız.Osman'a atfedilen Münâcât-ı Kur'an'dan söz edilmektedir. Bkz. Arif Pamuk (haz.) (2007). *Münâcât Duası, Fazileti ve Sırları*, İstanbul: Pamuk Yayıncılık, 64 s.

⁵² Bkz. Ali b. Ebi Tâlib (1981). *Hazret-i Ali Divânı [Derleyen: Ebu'l-Kâsum Ali b. Tahir (Şerif Murtaza). Tercüme ve Şerheden: Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi. Günümüz Türkçesine Aktaran: Şakir Diclehan]*, İstanbul: Ana Yayınları, XLVII+684 s.; Yusuf Sancak (1999). "Hız. Ali ve Şiir", *Hız. Peygamber Devrinde Şiir*, ss. 302-303. Muallim Nâci (1304/1888). "İmam Ali'nin Bir Münâcâtı", *Mütercem*, Nâşiri: Kitâbcı Arakel, Konstantinye: Matbaa-i Ebûzîyyâ, ss. 5-8; Abdülhalim Koçin, el-Mecmû'atü'l-Kubrâ'da yer alan Hız.Ali'ye atfedilen "Münâcât-ı Ali Kerremallahu Ve'chehu ve Radiya'llâhu Te'âlâ 'Anhu" adlı bir münâcât metninden örnekler vermiştir. Bkz. Abdülhakim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, ss. 24-25; Muallim Nâci (2014). "İmam Ali'nin Bir Münâcâtı", *Kültürler Kaşığında Edebiyat ve Hikmet: Arap, Fars ve Batı Edebiyatından Tercüme* [Haz. Mehmet Atalay - Mehmet Yavuz], 1.bs., İstanbul: Büyüyenay Yayınları, ss. 255-257.

İzmir'in Ödemiş ilçesinde, halk arasında Ekin Pazarı Camii olarak bilinen Hacı Abdi Ağa Camii'nde son devrin meşhur hattatı Filibeli Bakkal Arif Efendi'nin 1321 / 1905'te yazmış olduğu Hız.Ali'nin Münâcât'ı bulunmaktadır. *Hız.Ali Divânı*'nda da yer alan bu Münâcât, süslü hatla "Leke'l-hamdü yâ ze'l-cüdi ve'l-mecdi ve'l-ulâ" mısraıyla başlamakta ve nesih yazıyla da Osmanlıca çevirisi yer almaktadır. Bkz. Bilal Sezer (2008). "Ödemiş Ekin Pazarı Camii'ndeki Hız.Ali'nin Münâcâtı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25, İzmir, ss. 59-71.

⁵³ Bkz. Kenan Demirayak (2015). *Arap Edebiyatı Tarihi III: Emevîler Dönemi*, İstanbul: Fenomen Yayıncılık, 382 s.; Muhammed Mustafa Haddâre (1995). *eş-Şi'ru fi Sadri'l-İslâmî ve'l-Asrı'l-Emevîyyi* [Hız.Peygamber ve Emevî Asrında Şiir], Beyrut: Dâru'n-Nahdatü'l-Arabiyye, 311 s.; İrfan Aycan, Mahfuz Söylemez, Ramazan Altınay, Fatih Erkoçoğlu, Nizamettin Parlak (2003). *Emevîler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, Ankara: İlahiyat, Pozitif Matbaacılık, 255 s.

Zeyne'l-Âbidîn Rahmetü'llâhi 'Aleyh" başlıklı bir münâcât yanında⁵⁴ "on beş münâcât"ının bulunduğu ifade edilmiştir⁵⁵. Bu münacatların Türkçeye de tercüme dildiğini belirtmek gerekir⁵⁶.

Bu arada Endülüs'e İslâm'ın ulaşmasıyla birlikte tedricen oluşan İslâmî Endülüs Edebiyatı (711-1492)'nda⁵⁷ şiir türü gelişmiştir⁵⁸. İslâmî Arap edebiyatı ve şiirinin bir kolu olarak bu edebiyatta çeşitli şiir türleri yanında münâcâtlar da söylenmiş ve kaleme alınmıştır.

Abbâsîler devri edebiyatında (750-1258)⁵⁹ da diğer şiir türleri⁶⁰ yanında münâcât türünde eserler kaleme alınmıştır... Kendi içinde dört dönem olarak sınıflandırıp ele alınan bu devirde⁶¹, başta Kur'ân, Hadîs ve İslâm tarihi olmak üzere İslâm kültürünün temel unsurları şu veya bu şekilde bu şiirin dokularına girmiştir...

Osmanlı hakimiyeti altında gelişen İslâmî Arap şiirinde (1517-1783) ⁶² de pek çok tür yanında münâcât türünde eserler kaleme alınmıştır...

Modern devir Arap şiirinde (1783 ve sonrası)⁶³ Batı tesirine girilse de bir öz olarak devam eden dinî konular yanında münâcâtlar yazılmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın ardından yeniden bilinçlenen Müslümanlarca teorisi ve pratiği ile dillendirilen İslâmî Edebiyat'ın⁶⁴ bir kolu olarak Çağdaş İslâmî Arap

⁵⁴ Bkz. Abdülhakim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, s. 25; İmam Zeynelâbidin (2014). *Münâcât ve Türkçe Açıklaması* [Terc. Ali Erdoğan], İstanbul: Nesil Yayınları, 142 s.

⁵⁵ Bkz. Muhsin Macit (2006). "Münâcât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s. 564. Bu on beş münâcâtın Arapçaları ve Türkçe çevirileri için bkz. Misbah (2013). "İmam Zeynelâbidin'den 15 Münâcât", *Misbah, İslâmî Düşünce ve Araştırma Dergisi*, Yıl: 1, S. 3-4, [İstanbul] Kış/Bahar, ss. 305-335, ISSN: 2146-2569.

⁵⁶ Bkz. Muallim Nâci (1304/1888). "İmâm Zeynelâbidin (r.a) Bir Münâcâtı", *Mütercem*, Nâşiri: Kitâbcı Arakel, Konstantiniyye: Matbaa-i Ebûzîyâ, s. 10; İmam Zeynelâbidin (2014). *Münâcât ve Türkçe Açıklaması* [Terc. Ali Erdoğan], İstanbul: Nesil Yayınları, 142 s.; Muallim Nâci (2014). "İmâm Zeynelâbidin (r.a) Bir Münâcâtı", *Kültürler Kaşığına Edebiyat ve Hikmet: Arap, Fars ve Batı Edebiyatından Tercüme* [Haz. Mehmet Atalay - Mehmet Yavuz], 1.bs., İstanbul: Büyüyenay Yayınları, s. 261.

⁵⁷ Bu konuda bkz. Mehmet Özdemir (1997). *Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları; Faruk Çiftçi (1999). *Endülüs'te Hilâfet Dönemi Edebî Çevresi (316-422/929-1031)*, Basılmamış, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 224 s.; Mustafa Çınar (2002). *Endülüs'te Mulûku't-Tavâ'if Dönemi Edebî Çevresi (392-424/1031-1090)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 260 s.

⁵⁸ Bu konuda bkz. Müncit Mustafa Behçet (1986). *el-İtticâhu'l-İslâmî fî Şi'r'i'l-Endelüs* [Endülüs Şiirinde İslâmî Yönelim], Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 552 s.; M.Faruk Toprak (1988). "Endülüs Şiirine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 1-2, Ankara, ss. 157-175; M. Faruk Toprak (1990). *Endülüs Şiirinde Mersiye*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 347 s.; İbrahim Özyay (2001). *Hicri V/XI. Yüzyılda Kurtuba'da Şiir*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 251 s.

⁵⁹ Bkz. Kenan Demiryayak (1998). *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, Erzurum: Şafak Yayınevi; Atilla Yargıcı (1996). *Abbâsî Döneminde Zühhd Şairleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 143 s.

⁶⁰ Örnek olarak bkz. Sabah Nuri Marzuk (1989). *Emevî Devri ve I.Abbâsî Devirlerinde Mukayeseli Şiir*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 325 s.; Mehmet Emin Efe (2005). *Abbâsî Dönemine Kadar Arap Şiirinde Dinî Temalar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 89 s.

⁶¹ Edebiyat tarihçileri ve araştırmacıları Abbâsî şiirini dört kategoride ele alıp değerlendirirler:

I.Dönem (132 h. / 750 m. - 232 h. / 847 m.): Bu dönem devletin h. 132 / m. 750 yılında kuruluşundan Mutevekkil Alallah'ın (232/847) hilafetine kadar olan dönem kapsar [Bu konuda bkz. Kenan Demiryayak (1992). *I.Abbâsî Asrında Edebî Çevre (132-232/750-847)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 298 s.].

II.Dönem (232 h. / 847 m. - 345 h. / 956 m.): Bu dönem Büveyhilerin Bağdat'ı zaptına (345/956) kadar olan dönemi kapsar [Bu konuda bkz. Sait Uyulaş (2001). *II.Abbâsî Asrında Edebî Çevre (232-334/847-945)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 292 s.].

III.Dönem (345 h. / 956 m. - 454 h. / 1062 m.): Büveyhilerin yıkılışına kadar olan dönemi (454/1062) kapsar [Bu konuda bkz. Nasrullah Yılmaz (1995). *III.Abbâsî Asrında Edebî Çevre (334-447/945-1055)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 246 s.].

IV.Dönem (656 h. / 1258 m.): Abbasi devletin Hülâgu tarafından yıkılışına kadar olan dönemi kapsar [Bu konuda bkz. Selami Bakırcı (1997). *IV.Abbâsî Döneminde Edebî Çevre (447-656/1055-1258)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 312 s.].

Bu son devrede Moğollar ve Selçuklular hakimiyeti altında gelişen bir Arap şiiri söz konusudur [Bu konuda bkz. Nejdî Gürkan (2000). *Arap Edebiyatında Memlûkler (Moğollar) Dönemi (656/1258 - 923/1517)*, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı, 350 s.].

⁶² Bkz. Kenan Demiryayak (2015). *Arap Edebiyatı Tarihi: Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Sâm Bölgesi) (922-1217 / 1516-1802)*, 1.bs. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 530 s. Ayrıca bkz. Ahmet Savran (1991). *19.yy. Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 195 s.; Nurettin Ceviz (2002). *Osmanlı Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, XI+325 s.

⁶³ Bkz. Jacob M. Landou (1994). *Modern Arap Edebiyatı Tarihi (20.Yüzyıl)* [Çev.: Bedrettin Aytaç], 1.bs., Ankara: Gündoğan Yayınları, 128 s.; Reuven Snir (2001). *Modern Arabic Literature: A Functional Dynamic Historical Model* [Modern Arap Edebiyatı: İşlevsel Dinamik Tarihsel Bir Model], Toronto: York Press, 92 p.; Mehmet Yalar (2003). *Modern Arap Şiiri*, Bursa: Arasta Yayınları; Reuven Snir (2006). *Religion, Mysticism and Modern Arabic Literature* [Din, Mistisizm ve Modern Arap Edebiyatı], Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 179 p.; Paul Starkey (2006). *Modern Arabic Literature* [Modern Arap Edebiyatı], Edinburgh: Edinburgh University Press, 222 p.

⁶⁴ Bu konuda bkz. Abdülbasit Bedr (1985). *Mukaddimetün li-Nazariyyeti'l-Edebî'l-İslâmî* [İslâmî Edebiyat Teorisine Giriş], Cidde: Dârü'l-Menâre, 152 s.; Necib el-Kejlânî (h.1407/m.1987). *Medhalün ilâ Edebî'l-İslâmî* [İslâmî Edebiyatı Giriş], Katar: Kitâbü'l-Ümme; A.mlf. (1988). *İslâmî Edebiyatı Giriş* [Çev. Ali Nar], İstanbul: Risale Basın Yayın Ltd., 157 s.; James Kritzeck (ed.) (1988). *Modern Islamic Literature (From 1800 to the Present)* [Modern İslâmî Edebiyat (1800'den Günümüze)], New York: Holt, Rinehart and Winston; Ahmed Muhammed Ali (1991). *el-Edebü'l-İslâmiyyü Zâru're* [İslâmî Edebiyatın Gerekliği], Kahire: Dârü's-Sahve, 130 s.; M. A. M. Shukri (1413/1992). "Towards an Islamic Theory of Literature", *Islamic Studies*, Vol. 31, No. 4, Winter, pp. 411-421; Muhammad Badawi (1993). "Islamic Literature Between Theory and Practice" (Teori ve Uygulama Arasında İslâmî Edebiyat), *Intellectual Discourse*, Vol. 1, No. 1, October, pp. 46-69; M. A. M. Shukri (1995). "Bir İslâmî Edebiyat Teorisine Doğru", (Çev.: Arş. Görv. Adem Çalışkan), *Yolcu. Aylık - Kültür - Edebiyat - Sanat Dergisi*, Yıl: 1, S. 1, 15 Eylül, ss. 55-64; Christian Szyska (1996). "Muslim Literature: The Emerging Discourse" (Müslüman Edebiyatı: Yeni Geliştirilen Söylem), *Periodica Islamica*, Vol. 6, No. 2, pp. 7-14; Muhammad al-Ghazali (1999). "İslâmî Sanat ve Edebiyat Üzerine Düşünceler", [Çev.: Arş. Görv. Adem Çalışkan], *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, Samsun, ss. 335-347; Y. Abdullah (2008). "Mesâilü'l-Edebü'l-İslâmiyyi'l-Mu'âsir" (Çağdaş İslâmî Edebiyat'ın Meseleleri), *Ilorin Journal of the Humanities*, Vol. 5, No. 9, (Ilorin / Nigeria), pp. 14-27; Muhammed Bedr Âlem (2013). "el-Edebü'l-İslâmî: Dirâsetün fî'l-Mefhûm / Islamic Literature: A Study of the Concept" (İslâmî Edebiyat: Kavram Üzerine Bir İnceleme), *The Echo: A Journal of Humanities & Social Science*, Vol. II, Issue I, July, pp. 17-23; Lateef Onireti İbraheem and Aly Abdulwahid Adebisi (2014). "A Critical Overview of

Edebiyatı⁶⁵ kapsamında diğer türlerde olduğu gibi münâcât türünde ‘İslâmî şiir’⁶⁶ örnekleri verilmiş ve verilmektedir...

“İslâmî sanatın bir parçası olarak İslâmî Edebiyat (*el-edebü'l-İslâmî*), Arap dünyasında nispeden yeni bir olgudur. (...) İslâmî edebiyatın önde gelen teorisyenleri ve yazarları Arap ülkelerinde doğdular, fakat İslâmî edebiyat başka dillerde de yazıldı ve Dünya İslâmî Edebiyat Birliği'nin faaliyet(ler)i sayesinde giderek daha da popüler bir hal aldı...”⁶⁷

“...Yine, birkaç Batılı gözlemci, bu ulusötesi akımın Müslüman dünyanın edebî haritası üzerinde sahip olduğu derin etkiyi belirtmişti(r). Yeni bir İslâmî edebiyat, özellikle modern Arap edebiyatının büyük oranda seküler merkezileşmesine meydan okumak için gelişmiştir ve hemen hemen bu edebiyatın bütün türlerinde yapılmıştır.”⁶⁸

İslâmî Arap şiirinde verilen münâcât örneklerinden bir kısmında “sanat endişesi ikinci planda kalsa”⁶⁹ da seçkin sanat harikası olanları da mevcuttur...

ac-İslâmî Fars Edebiyatında Münâcât

Halife Hz. Ömer zamanında Sa’dübnü Ebî Vakkas komutasındaki Müslüman Arap orduları karşısında 642 yılındaki Nihavend yenilgisiyle İslâmiyeti kabul eden İran’da, “Fars Edebiyatı, Arap harflerinin kabulünden sonra, İslâm dininin naslarına ve esaslarına göre yeniden kurul”muş⁷⁰ ve böylece İslâmî Fars Edebiyatı doğmuştur. Fuad Köprülü’ye göre, İslâmî İran Edebiyatı’nın başlangıcı Sâsânîler devrinden başlamış, “yeni bir din, yeni bir mefkure yaymak için şiddetle ilerleyen .. dayanılmaz kuvvet” karşısında, İslâm nüfuzu İran’da kökleşip kalmış, eski Ateşgedeler yerine İslâm’ın mabedleri, Avesta yerine Kur’an-ı Kerim geçmiştir.⁷¹

İslâmî Fars edebiyatında diğer şiir türlerinde olduğu gibi münâcât (*niyâyiş*) türünde de manzûm ve mensûr eserler kaleme alınmıştır. Tâhirîler ve Saffârîler (810-907)⁷², Sâmânîler (874-1005), Selçuklular (1039-1157)⁷³, Moğollar (1218-1369)⁷⁴, Timurlular (1369-1500), Safâvîler (1500-1735), Afşarlar (1735-1795), Zendler (1756-1796), Kaçarlar (1779-1925)⁷⁵, Meşrutiyet (1906-1925)⁷⁶, Pehlevîler (1925-1979) ve Devrim Sonrası (1979’dan bugüne) gibi devirleri içeren uzun bir geçmişe sahip olan İslâmî “Fars edebiyatında münâcât tasavvufî remiz ve istiârelerle zenginleşerek devam etmiştir...

Mensur ve manzum münâcâtlar arasında Hâce Abdullah Herevî’nin münâcâtı tasavvufî Fars edebiyatında kaleme alınan ilk önemli şiirdir. Bunun yanında hemen her şairin şiirleri içinde, bilhassa mesnevî, mehdiye ve fetihnâmelerde, divan ve külliyatların mukaddimelerinde çeşitli adlarla münâcât örnekleri yer almıştır.”⁷⁷

İslâmî Fars edebiyatında münâcât kaleme alan şairlerden olmak üzere, Hâce Abdullah el-Ensârî (öl.1088)⁷⁸, Hakîm Sanâî (öl.1150), Genceli Nizâmî (öl.1204)⁷⁹, Feridüddin Attâr (öl.1230)⁸⁰, Mevlânâ

The Principles and Characteristics of Islamic Literature” (İslâmî Edebiyat’ın İlkeleri ve Niteliklerinin Eleştirel Genel Bir Değerlendirmesi), *Humanities and Social Sciences Review*, Vol. 3, No. 3, pp. 181-190 ... vb.

⁶⁵ Bkz. Mehmet Yılmaz (1999). *Günümüz Arap Edebiyatında İslâmî Edebiyat Akımına Bir Bakış*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 120 s.; Yakup Civelek (2000). “Modern Arap Edebiyatı’nda İslâmî Edebiyat’ın Yeri”, *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 3, Van, ss. 85-99; Philip Kennedy (2003). *Recognition in Arabic Islamic Literature: A Study of Theme, Structure and Narrative* [Arap İslâm Edebiyatını Tanıma: Tema, Yapı ve Anlatı Üzerine Bir İnceleme], London: Routledge Curzon, 240 p.; Ali Nar (2004). *Çağdaş Arap Edebiyatından 33 Şair*, İstanbul: İslâmî Edebiyat Yayınları; Philip Kennedy (2013). *Recognition in Arabic Islamic Literature: Anaagnosis in the Narrative Tradition* (Routledge Studies in Middle Eastern Literature) [Arap Edebiyatını Tanıma: Anlatı Geleneğini Fark Etme] London: Routledge, 240 p.

⁶⁶ Bkz. Cemil Hamdâvî (2010). *Medhaliin İle’ş-Şi’ri’l-İslâmî* [İslâmî Şiire Giriş], Rabat: Mektebetü’l-Ma’ârif; Abdurrahmân Hôteş (2010). *Fî’ş-Şi’ri’l-İslâmîyyi’l-Mu’âsir* [Çağdaş İslâmî Şiir Üzerine], Cidde: Mektebetü’t-Tâlib; Muhammed Zağlûl Sellâm (1415/1995). “Ru’yettin fî’ş-Şi’ri’l-İslâmîyyi beyne’l-Mazmûni ve’ş-Şekil” (Şekil ve İçerik Bakımından İslâmî Şiire Bir Bakış), *Mecelletü’l-Edebi’l-İslâmî*, Sene: 2, Şevval - Zilkâ’de - Zilhicce / Mart - Nisan - Mayıs; Muhammed Zağlûl Sellâm (1999). “Şekil ve İçerik Bakımından İslâmî Şiire Bir Bakış”, (Çev.: Şahabettin Ergüven), *İslâmî Edebiyat*, Devre: II, S. 28, Ocak - Şubat - Mart, ss. 50-51.

⁶⁷ Magdalena Kubarek (2014). “Współczesna literatura musulmańska w krajach arabskich” (Arap Ülkelerinde Çağdaş İslâmî Edebiyat), *Litteraria Copernicana*, No. 1(13), p. 38.

⁶⁸ Fedwa Malti-Douglas (2000). “Postmodernizing the Traditional in the Autobiography of Shaykh Kishk” (Şeyh (Abdülhamîd) Kışk’ın Otobiyografisindeki Gelenekseli Postmodernleştirme), *Tradition, Modernity, and Postmodernity in Arabic Literature: Essays in Honor of Professor Issa J. Boullata* [Arap Edebiyatında Gelenek, Modernlik ve Postmodernlik: Prof.Issa J. Boullata Onuruna Denemeler], [Eds. Kamal Abdel-Malek and Wael B. Hallaq], Köln: Brill, p. 389.

⁶⁹ Bkz. Muhsin Macit (2006). “Münâcât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s. 564.

⁷⁰ Agâh Sırrı Levend (1962). “İslâm Edebiyatı”, *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 3.

⁷¹ Fuad Köprülü (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi* [Neşr.: Dr. Orhan F. Köprülü - Nermin Pekin], İstanbul: Ötügen Neşriyat A. Ş., s. 110, 112.

⁷² Bkz. Mehmet Atalay (2000). *Başlangıçtan Gaznelilere Kadar İran Edebiyatı Tarihi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, XXVI+220+Haritalar.

⁷³ Bkz. Mehmet Atalay (2000). *Selçuklular Devri İran Edebiyatı Tarihi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, IV+87 s.

⁷⁴ Bkz. Mehmet Atalay (2000). *Moğollar, Timurlular, Safevîler ve Kaçarlar Devri İran Edebiyatı Tarihi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, V+100 s.

⁷⁵ Bkz. Bânü Nusret Tecrübekâr (1995). *İran Edebiyatında Şiir / Kaçarlar Dönemi* [Çev.Mehmet Kanar], İstanbul: İnsan Yayınları, 172 s.

⁷⁶ Bkz. Hicabi Kırılancık (2014). *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri (Genel Bir Bakış ve Güldeste)*, 1.bs., Ankara: Hece Yayınları, 592 s.

⁷⁷ Muhsin Macit (2006). “Münâcât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s. 564.

⁷⁸ Bkz. Abdülhakim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, s. 30. Ayrıca bkz. Abdullah Ensârî (1407/1987). *Münâcât-nâme-i Hâce Abdullah Ensârî* [ed. Nezadferd Lorestâni], Tehrân: İntişârât-ı İlmî; A. Ansari (1988). *Munajat Namih* [Münâcât-nâme], 8th edition, Tehran: Eghbal Publishers; S. H. Nasr and J. Matini (1991). “Part Two: Islamic Literature as mirror of Islamic Spirituality / Persian Literature” (İkinci Bölüm: İslâm Maneviyatının Aynası Olarak İslâmî Edebiyat), *Islamic Spirituality: Manifestations* [İslâm Maneviyatı: Tezahürleri], [Ed. Seyyed Hossein Nasr], New York: SCM Press, p. 334; A. G. Ravan Farhadi (1996). “Intimate Invocations (Munajat) (Dâri-Persian)” (Münâcât” (Intimate Invocations) (Deri Farsçası’ndan)), *Abdullah Ersari of Herat* [Herat’lı Abdullah Ensârî], London and New York: Curzon Press, pp. 113-114; Vali Rezaei (2015). “Cohesion in Munajat Namih by the Saint of Herat” (Herat’lı Velî’nin Münâcât-nâmesi’nde Bağdaşlılık), *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 5, No. 1, January, pp. 111-118.

Celâleddîn-i Rûmî (öl.1273)⁸¹, Sa'î-i Şîrâzî (öl.1292), Hâfız-ı Şîrâzî (öl.1389), Abdurrahman-ı Câmî / Molla Câmî (öl.1492)⁸² ... vb. adlarını saymak mümkündür.

Yine, İslâmî Fars edebiyatında, "müstakil eserler içinde Şeyh Bahâeddin Zekeriyâ Multânî'nin *Münâcât-ı Pîr-i Destgîr*'i, Molla Abdüllatif Abdâlî'nin *Münâcât-nâme*'si, Celâleddin Hüseyin Buhârî'nin *Münâcât-ı Cihâniyân-i Cihângeş*'i, Nasîrüddin Mahmûd Evdehî'nin *Münâcât-nâme-i Çerâğ*'ı ve Hâfız Muhammed Berhûrdâr'ın *Münâcât-ı Şevhâyî*'si anılabilir. Ayrıca özel adlarla yazılan münâcâtlar da vardır."⁸³

Yukarda adları zikredilen, "Nizâmî-i Gencevî ve Abdurrahmân-ı Câmî gibi şairler Türk şairlerinin de örnek kabul ettiği en güzel Farsça münâcâtları yazmışlardır."⁸⁴

Kuşkusuz, sözü edilen bu şairlerden sonra kuşkusuz diğer şiir türleri gibi münâcâtlar da yazılmaya devam etmiştir.

'Devrim-sonrası Fars Edebiyatı'⁸⁵, 1979'dan günümüze kadar devam eden ve halen yaşayan çağdaş edebiyattır. 1979 sonrası İran'da, "seküler otariter rejimin yerini dinî devlet almıştır... İslâmî hükümet ve dinî liderler, sanat ve edebiyatın toplumun İslâmlaşmasını hızlandırmak için önemli olduğunu vurgulamışlar ve Müslüman yazarların geniş liderliğini yaratmaya çalışmışlardır."⁸⁶ Böylece, sanat, kültür ve edebiyatta devletin resmî yapılanmasına ve tercihlerine dayanan etkiler kendisini göstermeye başlamıştır. Ortaya *İran İslâmî Edebiyatı* adı verilen bir edebiyat yeniden çıkmıştır. İslâmî edebiyatın amacı, bir yandan, dünya edebiyatındaki diğer dinî edebiyatlarla rekabet edebilecek bir edebiyat olmak, diğer taraftan, "Müslüman yazarların İslâm karşıtı güçler tarafından karalamalara karşı halk kitleleri olarak kavramlaştırdıkları şeyi de savunmaktır."⁸⁷ Bu gayretler sayesinde, devrim sonrasında İslâmî edebiyat güçlenerek devrim öncesi güçlü olan sol edebiyatların yerine geçebilmiştir...

Bu nedenle, vaktiyle, Batı tesiriyle hız kesen dinî şiir türleri, *yeni İslâmî İran şiirinde* yeniden güçlenmiştir.

ad-İslâmî Türk Edebiyatında Münâcât

İslâmî Edebiyat Tarihi'nde Arapça ve Farsça'dan sonra en büyük ve en güçlü üçüncü dil olarak Türkçe, -din bilimi sahası da dahil- edebiyat bilimi sahasında verdiği manzum ve mensur sayısız eserlerle İslâmî Edebiyat'a en büyük katkıyı yapan dillerden biridir.

"Bilindiği gibi, "Türk milleti, X. Asr'ın ilk çeyreğinden, Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'ın 924 senesindeki kutlu fermanından itibaren gönüllü kitleler halinde İslâm'ı kabul etmiş ve bu yeni dini çok sevmiş, çok büyük safvet, samimiyet ve inanılmaz bir süratle benimsemiş, özümsemiştir. Milletimiz, ilk kelime-i şehâdet getirdiği günden bugüne kadar bin yıl boyunca, aynı samimiyet içinde hayatını, iyi günde ve kötü günde İslâm'a adanmış, Allah ve Peygamber sevgisine adanmış millet olarak yaşamıştır.

Bu itibarla pek tabîi olarak Türk milleti de kendisinden önceki İslâm milletlerinin edebî geleneklerinden istifade ederek kendi dilinde Allah ve Peygamber sevgisini, diğer dinî büyüklere duyulan sevgiyi, saygıyı, dinin aşk yolu olan tasavvuf heyecan ve tefekkürünü ifade eden, (*bir yandan) İslâmî tebliği Türkçe güzel söz halinde kitlelere yayan, (öbür yandan, sanat ve estetiği ön plâna çekip İslâmî fikir ve tebliği ta derinliklerinde saklayan entelektüel) verimli büyük bir edebiyat meydana getirmiştir."⁸⁸ ...

İslâmî Türk Edebiyatı, Türklerin yaklaşık olarak 10. asırda İslâmiyet'i kabulünden sonra meydana gelen, asırlarca devam ettikten sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında (İstiklâl Savaşı, dikkatin yeni devlet kurma çalışmaları ve sosyal alandaki değişim ... vb. üzerine yönelmesi gibi) tarihî zaruretler dolayısıyla sekteye uğrayan ve 1960'lı yıllardan sonra mazisinden ilham almakla beraber ondan farklı, yepyeni ve modern bir şekilde gelişmeye başlayan bir edebiyattır."⁸⁹

⁷⁹ Bkz. Nizâmî (1990) *Mahzen-i Esrâr* [Çev.: M.Nuri Gençosmanoğlu], İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 18-19. Krş. Abdulhakim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, ss. 27-28.

⁸⁰ Bkz. Feridüddin Attâr (1985). *Pend-nâme* [Çev.: M. Nuri Gençosmanoğlu], İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 6-7. Krş. Abdulhakim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, s. 28.

⁸¹ Bkz. Tahirü'l Mevlî (1370/1951). "Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcâtı", *İslâm'ın Nuru*, S. 1, Şaban - Ramazan / 1 Haziran, s. 28; A.mlf. (1370/1951). "Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcâtı", *İslâm'ın Nuru*, S. 2, Ramazan - Şevval / 1 Temmuz, s. 17. Krş. Abdulhakim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, s. 29.

⁸² Bkz. Seyh Vasfî Efendi (1308/1892). "Münâcât-ı Câmî", *Feyz-âbâd*, İstanbul: Kasbar Matbaası, ss. 6-7; Âsaf Hâlet Çelebi (1940). *Molla Câmî, Hayatı-Şahsiyeti-Eserlerinden Seçme Parçalar*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 210 s.; Ali Asgar Hikmet (1994). *Câmî, Hayatı ve Eserleri* [Çev.: M.Nuri Gençosmanoğlu], İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 187. Krş. Abdulhakim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, s. 30.

⁸³ Muhsin Macit (2006). "Münâcât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s. 564.

⁸⁴ Muhsin Macit, A.g.m., aynı yer.

⁸⁵ Kamran Talattof (2009). "Postrevolutionary Persian Literature: Creativity and Resistance" (Devrim-sonrası Fars Edebiyatı: Yaratıcılık ve Direniş), *Radical History Review*, No. 105, Fall, pp. 145-150.

⁸⁶ Kamran Talattof (2000). "Islamic Literature" (İslâmî Edebiyat), *The Politics of Writing in Iran: A History of Modern Persian Literature* [İran'da Yazın Politikası: Modern Fars Edebiyatı Tarihi], Syracuse, New York: Syracuse University Press, p. 5.

⁸⁷ Kamran Talattof (1996). *Ideology and Representation: Episodic Literary Movements in Modern Persian Literature* [İdeoloji ve Temsil: Modern Fars Edebiyatında Olaylara Dayanan Edebî Akımlar], Ann Arbor: University of Michigan, p. 262.

⁸⁸ Bkz., Komisyon (1991). "Sunuş", *Günümüz Dilinden Hz. Peygamber'e Naatlar*, [1990 Kutlu Doğum Haftası Naat-ı Şerif Yarışması], Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/68, ss. VII-VIII [* Parantez içindeki ifadeler tarafımızdan eklenmiştir: AÇ.].

⁸⁹ Adem Çalışkan (2001). "Giriş", *Cumhuriyet Devri İslâmî Türk Edebiyatı (1960-2000)*, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, C. I, s. 5, 6.

Bütün Müslümanların ortak edebiyatını ifade eden 'İslâmî Edebiyat'a bağlı, 'ortak esas ve kaynaklar' a sahip olan⁹⁰ İslâmî Türk Edebiyatı⁹¹, Kara-Hanlılar, Büyük Selçuklular, Cengiz Oğulları, Hindistan Türk Devletleri, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı İmparatorluğu ... vb. ile bir veçhesiyle günümüz Türkiye'si dönemlerini kapsar. Bunlara, günümüz Türkî Cumhuriyetleri ile göçmen müslüman Türkler arasında mevcut ya da gelişmesi muhtemel İslâmî Edebiyatları da dahil etmek gerekir.

Bahsi geçen bu devletlerin kuruldukları coğrafyalarda ve yaşadıkları devirlerde bazen tam, bazen nisbî oranda İslâmî bir "hayatın topluma da, (sanat ve) edebiyata da hakim ol"duğu, tarihî seyri içinde tedricen dünya edebiyatı ile rekabet edebilen sayısız şahsiyetlerin yetişip eserlerin verildiği "edebiyat tarihimizin en verimli bir devri" dir.⁹²

İslâmî Türk Edebiyatı, süreç içinde gelişip olgunlaşırken bir yandan teorik anlamda edebiyat ve şiirin kurallarını belirleyip yerleştirirken, diğer yandan ortak inanca bağlı kültürün de etkisiyle bu teorik bilginin pratiğe dökülmesi olan edebiyat ve şiirin zirve örneklerini vermiştir. Bunların başında hiç kuşkusuz manzum ve mensur kaleme alınmış *tevhîdler*, *münâcâtlar* ve *na'tlar* ... vb. gibi türler gelir.

"İslâmî Türk Edebiyatında Münâcât"⁹³ bahsi, bu edebiyatın kendi içinde gelişimine paralel bir sınıflandırma dahilinde ele alınabilir:

ada-Divân Edebiyatında Münâcât

Divân Edebiyatı, Türk Edebiyatı'nın umumî gelişimi içinde, nazarî ve estetik esaslarını İslâmî kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin örneklerini vermeye başladığı XIII. yüzyıl sonlarından, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan Arapça-Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir.⁹⁴

Konu ile ilgili kaynaklarda ve bu sahada araştırma yapanlar yahut görüş beyan edenler tarafından, bu edebiyat için birbirlerinin yerine de kullanılabilen çok farklı adlar teklif edilmiştir. Bu tavrın Batı tesiriyle meydana gelen edebiyattan bu yana geliştiğine dikkati çeken Ömer Faruk Akün, ilgili yazısında bu durumu gerekçeleriyle birlikte güzel bir biçimde izah eder:

"Başlangıçta bu yeni edebiyattan ayrı tutmak gayesiyle "edebiyât-ı cedîde" karşısı olmak üzere ona "edebiyât-ı kadîme" ve "şi'r-i kudemâ" denmiş, mahsullerinden de "âsâr-ı eslâf" diye bahsedilmiştir.

Sonraları umumiyetle aşağılayıcı mahiyette bir zihniyeti aksettiren "havas edebiyatı, saray veya enderun edebiyatı, skolastik edebiyat, medrese edebiyatı, ümmet edebiyatı, ümmet çağı edebiyatı, klasik Türk edebiyatı" şeklinde yeni yeni isimler ilave olunmuştur.

Bu edebiyatı ifade etmek için doğrudan doğruya "littérature classique" sözünün tercümesi durumunda olan "edebiyât-ı tasnîfiyye" adı bile düşünülmüştür.⁹⁵ Ali Ekrem daha da öteye giderek "edebiyât-ı Osmâniyye-i tasnîfiyye" der.⁹⁶

⁹⁰ Bu konuda bkz. Âgâh Sırrı Levend (1971). "İslâmî Edebiyatın Esasları ve Kaynakları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 159-194.

⁹¹ Bu konuda bkz. Âgâh Sırrı Levend (1943). "İslâmî Edebiyat", *Edebiyat Tarihi Dersleri (Tanzimat'a Kadar)*, 7.bs., İstanbul: Kanaat Kitabevi, ss. 26-38; Âgâh Sırrı Levend (1962). *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, VIII+107 s.; Necla Pekolcay - Selçuk Eraydın - Mustafa Tahralı - Mustafa Subaşı - M. Husrev (1981). *İslâmî Türk Edebiyatı / Giriş*, 2.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, 328 s.; Necla Pekolcay (1981). *İslâmî Türk Edebiyatı*, C. 1, 1.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, 528+136 s.; Necla Pekolcay (1986). *İslâmî Türk Edebiyatı Metinlerini Tetkik Metodları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın No: 3, 114 s.; Muhammed Abdülâtif Herîdî/Hüreydî (h.1407/m.1987). *el-Edebü't-Türkiyyü'l-İslâmî* [İslâmî Türk Edebiyatı], Riyad: Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûdî'l-İslâmiyye, 325 s.; Âgâh Sırrı Levend (1989). "İslâmî Edebiyat'ın Esasları ve Kaynakları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, 2.bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, ss. 159-194; Âgâh Sırrı Levend (1989). "Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1972*, 2.bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, ss. 35-80; Adem Çalışkan (1994). *Başlangıcından Günümüze İslâmî Türk Edebiyatı (Temel Edebî Bilgiler)*, Basılmamış Ders Notları, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı; Eleazar Birnbaum (2000). "Turkish Literature through the Ages / The Rise of Islamic Turkish Literature: Forms and Themes" (Çağlar Boyu Türk Edebiyatı / İslâmî Türk Edebiyatının Doğuşu: Biçimler ve Temalar), *Introduction to Islamic Civilization* [İslâm Medeniyetine Giriş], [Ed. R. M. Savory], Cambridge: Cambridge University Press, pp. 79-87; Adem Çalışkan (2002). *Cumhuriyet Devri İslâmî Türk Edebiyatı (1960-2000)*, Cilt: I-II, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, XVII+563 s.; VII+564-1351 [788] s.; Ahmet Kabaklı (2006). *İslâmî Kaynaşmış Türk Edebiyatı*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 200 s.; Hasan Aksoy (ed.) (2010). *Türk İslâm Edebiyatı*, Anadolu Üniversitesi İlahiyat Ön lisans Programı, 1.bs., Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2073, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1107, 255 s.; Ali Yılmaz (ed.) (2012). *Türk İslâm Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, İstanbul, 2012, 328 s.

⁹² Parantez içi kısmın şahsına ait olduğu bu paragraftaki tırnak içi alıntılar için bkz. Âgâh Sırrı Levend (1962). "Önsöz", *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, s. VII.

⁹³ 'Münâcât' hakkında geniş bilgi için bkz.: Necla Pekolcay (1968). "İslâmî Türk Edebiyatında Tevhîd, Münâcât ve Na'tler", *İslâm Medeniyeti*, C. II, S. 15, ss. 14-15; A.mlf. (1973). "İslâmî Türk Edebiyatında Tevhîdler ve Münâcâtlar", *İslâm Medeniyeti*, C. III, S. 30, ss. 17-19; A.mlf. (1973). "İslâmî Türk Edebiyatında Tevhîdler ve Münâcâtlar", *İslâm Medeniyeti*, C. III, S. 33, ss. 23-25; A.mlf. (1973). "İslâmî Türk Edebiyatında Tevhîdler ve Münâcâtlar", *İslâm Medeniyeti*, C. III, S. 34, ss. 15-16; Hasan Aksoy (1986). "Münâcât", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. Devirler / İsimler / Eserler / Terimler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 6, ss. 468; Ridvan Canım (1990). "Divan Edebiyatında Tevhîd, Na't ve Münâcâtlar", *İslâmî Edebiyatı*, Devre: 2, S. 4, Nisan - Mayıs - Haziran, ss. 9-11, 59; Cemal Kurnaz (1992). *Münâcât Antolojisi [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 242 s.; Komisyon (1992). *Günümüz Dilinden Münâcâtlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları; Abdülhakim Koçin (1998). *Divan Şiirinde Münâcât*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 787 s.; Abdülhalim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 312 s. ... Ayrıca bkz. Yunus Zeyrek (2013). "Osmanlı-Rus Harbine Dair Bir Münâcât", *Bizim Ahıska, Üç Aylık Kültür Dergisi*, Yıl: 9, S. 31, Yaz, ss. 44-46.

⁹⁴ Ömer Faruk Akün (1994). "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 9, s. 389; A.mlf. (2013). *Divan Edebiyatı*, İstanbul: İSAM Yayınları, s. 15.

⁹⁵ Ali Ekrem (Bolayır) (1332/1916). "Lisân-ı Nazmda Eşkâl ve Efkâr", *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Nr. 1, Mart, s. 16.

⁹⁶ Ali Ekrem (Bolayır) (h.1333-1334/1917-1918). *Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri: Mesâlik-i Edebiyye*, İstanbul: Litograf Baskısı, s. 28. (Bu eser bitirme tezi olarak latinize edilmiştir...).

“Divân edebiyatı” sözü bunlar arasında en yenisi olduğu kadar en fazla tutulmasını da teşkil etmiştir. Divân edebiyatı tabirindeki, ‘divân’ kelimesinin çeşitli anlamları üzerinde ayrıntılarıyla duran kaynaklar, zaman zaman bu edebiyatı İslâmî Edebiyat anlamını kapsayacak kadar geniş ele almak isterler. Ancak, adına ister Klasik Türk Edebiyatı, isterse Divân Edebiyatı densin o, İslâmî Edebiyat’ın içinde değerlendirilmelidir.

“Divân edebiyatı toplumumuzun İslâm medeniyetine katılmasından sonra teşekkür ettiği için, bundan sonraki kültürün çekirdeği olacak dinin, yani İslâmiyet’in ortaya koyduğu bakış açısına bağlı olacaktır.”⁹⁷ Zaten başladığı tarihten noktalandığı ana kadar meydana gelen edebiyatın ‘İslâmî’ olması da bundan dolayıdır.

“Türklerin İslâm dinini kabul etmeleriyle Divân edebiyatı ürünleri vermeleri arasında uzun zaman geçer. Göktürkçe’den Oğuzca’ya ve nihayet Türkiye Türkçesi’ne geçiş XIII. yüzyıla dek sürmüştür. Uygurca ise XI. yüzyıla kadar Hakaniye Lehçesi adı altında, birer Divân edebiyatı ürünü sayabileceğimiz Kutadgu Bilig ve Atebetü’l-Hakâyık’ı ortaya koyar. Aynı dil, XV. yüzyıl sonrasında Çağatayca diye adlandırılmış ve Ali Şîr Nevâ’î’yi yetiştirmiştir. Bu bakımdan Divân edebiyatının coğrafyası Osmanlılar ile sınırlı kalmayacağı gibi, dili de Osmanlıca ile sınırlandırılmaz. Harezmi, Hakanî, Çağatay ve Azerî Türkçesi de Osmanlı Türkçesi kadar bu edebiyatta önemli rol oynar.”⁹⁸ Örnek vermek gerekirse, İlk Çağatay devri ile Klasik devrin başlangıcında *Mevlânâ Sekkâkî*’nin (XIV.asrın sonu-XV.asrın başı)⁹⁹, *Haydar Tibe*’nin¹⁰⁰ ve *Ali Şîr Nevâ’î* (1441-1501)’nin¹⁰¹ Münâcât türünde şiirleri vardır.

Kendine özgü kaynakları olan *Divân Edebiyatı -ve şiiri-*, edebiyat tarihçileri ve bu alanda inceleme ve araştırma yapan uzmanlar tarafından izafi olarak da olsa, değişik bakış açıları ile birkaç açıdan tasnife tabi tutulmuştur.

Bunlardan biri, eser merkezli bir bakış açısından hareket edilerek, onun dinî, yani İslâmî konuları işleyip işlemediği kıstasına göre yapılan bir tasniftir. Buna göre, Divân Edebiyatı, kendi içinde, (a)*Dinî-Tasavvufî Divân Edebiyatı -ve şiiri-*, (b)*Din-dışı Divân Edebiyatı -ve şiiri-* ile (c)*Anonim Divân Edebiyatı -ve şiiri-* olarak üç kısma ayrılarak incelenmeye çalışılmıştır.¹⁰² Ancak, bu ayrımı ileri sürenlerin, kendilerini konumlandıkları bakış açısı, seküler bir bakış açısidir. Vurgulamak istedikleri de, İslâmî Türk Edebiyatı’nın altı asır İslâm kültür ve medeniyeti içinde gelişen divan edebiyatı içinde ‘din-dışı/profan’ unsurlardır.

Divân Edebiyatının -ve şiirinin- kendine özgü şekil ve muhteva özellikleri olduğu gibi nazım ve nesir türleri de vardır. Divân Edebiyatı’nda nazım şekillerinde olduğu gibi, nazım türleri de diğer dillerde gelişen İslâmî edebiyatlarla müştereklik arzeder. Bunlar üzerine müstakil çalışmalar vardır.

Divân Edebiyatında münâcâtlar da yazar ve şairlerin mensur ve manzum eserlerinde yer verdikleri türlerden biridir. XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla gelinceye kadar geçen altı asır içinde *Kuruluş Devri* (1250-1451), *Geçiş Devri* (1451-1512), *Klasik Devir* (1512-1603), *Sebk-i Hindî Devri* (1603-1748) ve *Yerleşme Devri* (1748-1839) gibi devreler halinde ele alınan¹⁰³ Divân Edebiyatı’nda, münâcât türünün tarihsel gelişimi yüzyıl yüzyıl göstermek gerekir. Ancak, çalışmanın hacmi düşünülerek, bunlardan bazılarını örnek vermekle yetinilecektir.

XI. ve XII. Yüzyıllar: İlk İslâmî eserler arasında sayılan Yusuf Has Hacib’in *Kutadgu Bilig*’inde müstakil değilse de Tevhîd içinde Münâcât’a ilişkin beyitler mevcuttur¹⁰⁴. Bu ve aynı asırdaki eserlerde, dolayısıyla kaleme alınan tevhîd ve münâcâtlarda her türlü tasannudan uzak sade bir dil kullanılmıştır.

Yine ilk İslâmî eserler arasında sayılan Edib Ahmed b. Mahmûd Yüknêkî’in *Atebetü’l-Hakâyık* adlı eserinde münâcât türünde şiir vardır¹⁰⁵.

XIII ve XIV. Yüzyıllar: Mevlânâ¹⁰⁶, Sultan Veled¹⁰⁷, Ahmed Fakîh¹⁰⁸, Şeyyâd Hamza¹⁰⁹, Gülşehrî, Âşık Paşa, Mes’ud b. Ahmed, Kadı Burhaneddin¹¹⁰, Mustafa Darîr, Fahrî, Yusuf Meddah, Kemaloğlu, Şeyhoğlu

⁹⁷ Mustafa İsen (1997). “Divan Edebiyatı”, *Ötelerden Bir Ses. Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 489-490.

⁹⁸ İskender Pala (1993). “Osmanlı Edebiyatı”, *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih, Medeniyet, Kültür*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, C. 4, ss. 153-155.

⁹⁹ Bkz. Kemal Eraslan (1986). “Çağatay Şiiri / Sekkâkî: Münâcât”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül, ss. 570-571, 575-576; Mevlânâ Sekkâkî (1999). “Münâcât”, *Mevlânâ Sekkâkî Divanı* [Haz. Kemal Eraslan], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 90-95.

¹⁰⁰ Bkz. Kemal Eraslan (1986). “Çağatay Şiiri / Haydar Tilbe: Münâcât”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül, ss. 582-583.

¹⁰¹ Bkz. Vahit Türk (2001). “Ali Şîr Nevâ’î’nin Münâcâtı”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (Üzбек Bayçura Özel Sayısı)*, S. X, İzmir, ss. 357 vd.

¹⁰² Bu konunun şiir bağlamında ele alınışı bir master tezine konu edilmiştir: Melek Kahraman Dikmen (2004). *Klasik Türk Şiirinde Dinî-Tasavvufî ve Dindışı Şiir Tasnifinin İncelenmesi ve Şeyhülislâm Yahya Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 149 s.

¹⁰³ Bkz. İskender Pala (1990). “Divan Edebiyatı”, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, C. I-II, Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 137-38; A.mlf. (1992). “Giriş”, *Divan Edebiyatı*, İstanbul: Ağaç Yayınları, s. 26; A.mlf. (1993). “Osmanlı Edebiyatı”, *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih, Medeniyet, Kültür*, C. 4, s. 167.

¹⁰⁴ Bkz. Yusuf Has Hacib (1979). “Tengri ‘Azze ve Celle Ögdisin Ayur” (28-33.Beyitler), *Kutadgu Bilig I, Metin* [Haz.: Reşid Rahmeti Arat], 2.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 19-20.

¹⁰⁵ Bkz. Edib Ahmed b. Mahmûd Yüknêkî (1951). “Tanrının Medhi Hakkında”, *Atebetü’l-Hakâyık* [Haz. Reşid Rahmeti Arat], İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 41-42, 82.

Mustafa¹¹¹ Sadreddîn Mustafa, Mehmed, Seyyid İmadeddin Nesîmî, Elvan Çelebi, Ahmedî¹¹², Pir Mahmûd ... vb. *Nesir*: Mustafa Darîr, Kul Mes'ûd, Hamzavî, Abdal Musa ... vb.

XV. *Yüzyıl*: Ahmed-i Dâ'î¹¹³, Abdülvâsî Çelebi, Süleyman Çelebi¹¹⁴, Elvân-ı Şîrâzî, Hatîboğlu, Şeyhî¹¹⁵, Yazıcıoğlu Mehmed, Kıvâmî, Enverî, Zeyneb Hâtûn, Avnî (Fatih Sultan Mehmed), Şâhidî, Abdurrahman Karahisârî, Sarıca Kemal, Cem Sultan¹¹⁶, Ahmet Paşa¹¹⁷, Dervîş Şemseddin, Hamdullah Hamdî – Akşemseddîn-zâde¹¹⁸, Adlî (Sultan Bayezid-i Sâni)¹¹⁹, Necâtî, Mihrî Hâtûn¹²⁰, Mesîhî, Cemâlî, Câfer Çelebi, Hâfız Halîl ... vb. *Nesir*: Ahmed-i Dâ'î, Eşrefoğlu Rûmî, Ahmed Bîcân, Kaygusuz Abdal, Sinan Paşa¹²¹, Halîloğlu Yahyâ, Ebü'l-Hayr Rûmî, Ârif Alî, Firdevsî-i Rûmî¹²², Küçük Abdal (Küçük Abdâl'ın Şeyhi Otman Baba), Yazıcıoğlu Alî, Kıvâmî, Âşık Paşa-zâde, Oruç Beğ, Neşrî, Tursun Bey, Mercüme Ahmed ... vb.

XVI. *Yüzyıl*: Âhî, Nihânî¹²³, Behîştî¹²⁴, Tâlî'î, Şerîfî, Amrî, Revânî, Hatâyî, Sûzî Çelebi, Güvâhî, Lâmi'î, Figânî, Gazâlî, Kemâl Paşa-zâde, Hayretî, Me'âlî, İshak Çelebi¹²⁵, Usûlî¹²⁶, Şükri, Zâtî, Şâhidî, Nazmî, Fuzûlî¹²⁷, Hayâlî Bey, Za'îfî¹²⁸, Dukâkinzâde Ahmed Bey, Fazlî¹²⁹, Selîmî (Yavuz Sultan Selîm)¹³⁰, Muhibbî (Kânûnî Sultan Süleyman)¹³¹, Rahmî¹³², Celîlî, Fevrî, Âşık Çelebi¹³³, Ubeydî, Emrî, Helâkî, Âgehî, Yahya Bey¹³⁴, Makâlî, Âzerî, Mu'îdî, Ulvî¹³⁵, Şem'î¹³⁶, Kabûlî, Meylî, Cinânî, Murâdî (Sultan III.Murad)¹³⁷, Şemseddin Sivâsî, Nev'î, Gelibolulu Mustafa Âlî¹³⁸, Bâkî, Rûhî¹³⁹, Vasfî, Hâkânî, Gazâyî, Muhyî¹⁴⁰,

¹⁰⁶ Bkz. Tahiri'î Mevlevî (1370/1951). "Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcâtı", *İslâm'ın Nuru*, S. 1, Şaban – Ramazan / 1 Haziran, s. 28; A.mlf. (1370/1951). "Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcâtı", *İslâm'ın Nuru*, S. 2, Ramazan – Şevval / 1 Temmuz, s. 17. Krş. Abdulkahim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, s. 29.

¹⁰⁷ Bkz. Sultan Veled (1341). *Divân-ı Türkî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, s. 12.

¹⁰⁸ Bkz. Ahmed Fakih (1974). *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerife* [Haz.: Hasibe Mazioğlu], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 21.

¹⁰⁹ Bkz. Şeyyad Hamza (1946). *Yûsuf ve Zeliha* [Haz.: Dehri Dilçin], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 3-4.

¹¹⁰ Bkz. Ömer Demirbağ (2011). *Kadı Burhânettin ve Şiiri*, Ankara: Gazi Kitabevi, 390 s.

¹¹¹ Bkz. Şeyhoğlu Mustafa (1979). *Hurşîdnâme (Hurşîd ü Ferahşâd)* [Haz. Hüseyin Ayan], Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, s. 133.

¹¹² Bkz. Ahmedî (1975). *Cemşîd u Hurşîd* [Haz.: Mehmet Akalın], Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, ss. 51-52.

¹¹³ Bkz. Ahmed-i Dâ'î (1992). *Çeng-nâme* [Haz.: Gönül Alpay Tekin], Boston: Harvard Üniversitesi, Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayını, ss. 307-310.

¹¹⁴ Bkz. Süleyman Çelebi (1980). *Mevlid* [Haz.: Necla Pekolcay], 1.bs., İstanbul: Dergah Yayınları, ss. 128-131.

¹¹⁵ Bkz. Şeyhî (1990). "Münâcât", *Şeyhî Divânı* [Haz.: Mustafa İsen – Cemal Kurnaz], Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 36-37.

¹¹⁶ Bkz. Cem Sultan (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı* [Haz. İ.Halil Ersoylu], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 5-6; Münevver Okur (1992). "Münâcât", *Cem Sultan, Hayatı ve Şiir Dünyası*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 68-70.

¹¹⁷ Bkz. Ahmet Paşa (1992). *Ahmet Paşa Divanı* [Haz.: Ali Nihad Tarlan], Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 25-26.

¹¹⁸ Bkz. Ali Emre Özyıldırım (1999). *Hamdullah Hamdî Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, ss. 146-147.

¹¹⁹ Bkz. Bayezid-i Sâni (Adlî) (h.1308/1892). "Münâcât", *Divân*, İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, ss. 18-19; Yavuz Bayram (2008). *Amasya'ya Vâli Osmanlı'ya Pâdişâh Bir Şâir Adlı: Sultân İkinci Bâyezid Hân-ı Velî / Hayatı, Şahsiyeti, Şairliği, Divânının Tenkidli Metni*, Amasya: Amasya Valiliği Yayın No: 26, s. 153.

¹²⁰ Bkz. Sabiha Gemicî (1990). *Mihrî Hatun Divânı / Karşılaşımah Metin, Cümle Yapısı ve Cümle Türleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 381-385.

¹²¹ Bkz. Sinan Paşa (1309/1893). *Tazarru'ât-ı Sinân Paşa*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziyâ, s. 13, 19, 38; Fevziye Abdullah Tansel (1967). *Türk-İslâm Edebiyatı Klasik Türkçe Dini Metinler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, ss. 16-17; Sinan Paşa (1971). *Tazarru'nâme* [Haz. Mertol Tulum], İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları; A.mlf. (2011). *Yakarışlar Kitabı (Tazarru'nâme)* [Günümüz Diline Aktaran, Notlar ve Açıklamalarla Yayına Hazırlayan: Mertol Tulum], 1.bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 643 s.

¹²² Bkz. Firdevsî-i Rûmî (1980). *Kutb-nâme* [Haz.: İ. Olgun – İ. Parmaksızoğlu], Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 14.

¹²³ Bkz. Nihânî, *Divân*, ? : ?, s. 66.; Mesut Dursun (1990). *Nihânî Divanı: İnceleme-Metin*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, IX+289 s.; Ayhan Yakış (1993). *Nihânî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkitli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 274 s.

¹²⁴ Bkz. Yaşar Aydemir (2000). *Behîştî Divânı*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

¹²⁵ Bkz. Üsküblü İshak Çelebi (1989). *Divân (Tenkidli Basım)* [Haz.: Mehmet Çavuşoğlu – M. Ali Tanyeri], İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, ss. 87-88.

¹²⁶ Bkz. Usûlî (1990). *Usûlî Divânı* [Haz.: Mustafa İsen], Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 51-52.

¹²⁷ Bkz. Fuzûlî (h.1286/1869). *Külliyyât (Destân-ı Leylî vü Mecnûn)*, İstanbul: Tasvir-i Efkâr Matbaası, ss. 6-7.

¹²⁸ Bkz. Abdulkahim Koçin (1991). *Za'îfî ve Bustân-ı Nesâyihî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 66-67.

¹²⁹ Bkz. Mustafa Özkat (2005). *Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânı (İnceleme – Tenkitli Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

¹³⁰ Bkz. Muallim Nâci (1304/1888). "Selim-i Evvel: Münâcât", *Mütercem*, Nâşiri: Kitâbcı Arakel, Konstantinye: Matbaa-i Ebüzziyâ, ss. 101-103; Selimî (h.1306/1888-89). "Münâcât", *Divân-ı Yavuz Sultan Selim* [Sâhibi ve nâşiri: Kitâbcı Arakel], İstanbul: A. Asaduryan Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, ss. 5-6; Muallim Nâci (2014). "Sultan I.Selim: Münâcât", *Kültürler Kavşağında Edebiyat ve Hikmet: Arap, Fars ve Batı Edebiyatından Tercüme* [Haz. Mehmet Atalay – Mehmet Yavuz], 1.bs., İstanbul: Büyüyenay Yayınları, ss. 351-352.

¹³¹ Bkz. Muhibbî (Kânûnî Sultan Süleyman) (1308/1892). *Divân*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye, s. 2; A.mlf. (1987). *Muhibbî Divânı* [Haz.: Coşkun Ak], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 41.

¹³² Bkz. Fatih Tıgh (2006). *Bursalı Rahmî Çelebi ve Divânı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 276 s.

¹³³ Bkz. Filiz Kılıç (trs.) *Âşık Çelebi Divânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap.

¹³⁴ Bkz. Yahya Bey (1979). *Yusuf ve Zeliha* [Haz. Mehmed Çavuşoğlu], İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, ss. 1-3.

¹³⁵ Bkz. Rüştü Şardağ (1976). *Klasik Divan Şiirimiz*, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi, s. 21; İsmail Çetin (1993). *Derzi-zâde Ulvî: Divanı, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divânının Tenkidli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 202-203.

¹³⁶ Bkz. Konyalı Şem'î (1287/1870). *Divân-ı Şem'î*, İstanbul: Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, s. 7.

¹³⁷ Bkz. H.Ahmet Kırkkılıç (1985). *Sultan Üçüncü Murat (Murâdî) / Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, s. 7; A.mlf. (1988). *Sultan III.Murad*, 1.bs., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 58; Zübeyde Bildirici (1999). *Murâdî'nin Tevhîd ve Münâcâtı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı; Sultan Üçüncü Murâd (2013). *Murâdî Divânı, İnceleme – Tıpkı Basım* [Yayına haz. H.Ahmet Kırkkılıç], İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 584 s.

¹³⁸ Bkz. Kudret Altun (1989). *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divânı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Gelibolulu Sun'î¹⁴¹ ... vb. *Nesir*: Lâmi'î, Kemal Paşa-zâde, Zâtî, Sehî Bey, Fuzûlî, Sürûrî, Lutfi Paşa, Kınalı-zâde Alî Çelebi, Âşık Çelebi, Birgivi Mehmed Efendi, Ebu's-Suûd Efendi, Lâtîfî, Ferîdun Bey, Mecdî, Ahdî, Hoca Sa'deddin Efendi, Mustafa Âlî, Bâkî, Selânîkî Mustafa Efendi, Hasan Çelebi, Muhyî, Vâhidî, Enîsî ... vb.

XVII. *Yüzyıl*: Bahtî (Sultan I. Ahmed)¹⁴², Kaf-zâde Fâ'izî, Fârisî (Sultan II. Osman - Genç Osman), Ganî-zâde Nâdirî, Veysî, Hâşimî, Azmi-zâde Mustafa Hâletî¹⁴³, İsmail Rusûhî Efendi, Mantıkî, Nev'î-zâde Atâ'î¹⁴⁴, Şeyhülislâm Yahya, Riyâzî, Sabrî (Muhammed Şerîf Sabrî), Sabûhî (Ahmed Dede)¹⁴⁵, Fasîh (Ahmed Dede)¹⁴⁶, Fehîm-i Kadîm, Şeyhülislâm Bahâyî, Cevrî, Tıflî, Vecdî¹⁴⁷, Şehrî, Küfrî-i Bahâyî, Kelîm-i Eyyûbî, İsmetî (Mehmed)¹⁴⁸, Nâ'îlî-i Kadîm¹⁴⁹, Rızâ, Nedîm-i Kadîm, Neşâtî, Mezâkî (Süleymân Dede)¹⁵⁰, Güftî, Abdî (Abdurrahman Paşa), Kâmî, Vefâ'î (Sultan IV. Mehmed - Avcı Mehmed), Ahmed (Sultan II. Ahmed), Tâlib, Râmî Mehmed Paşa, Nâbî, Sâbit, Nef'î¹⁵¹, Âgâh¹⁵², Beyânî¹⁵³ ... vb. *Nesir*: Veysî, İsmâil Rusûhî Efendi, Nergisî, Riyâzî, Koçi Bey, Peçevî İbrâhîm Efendi, Kâtib Çelebi, Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi, Sarı Abdullah Efendi, Rızâ, Evliya Çelebi, Nâbî, Ömer Fu'âdî ... vb.

XVIII. *Yüzyıl*: Nesîb Dede, Dürri-i Yekçeşm, Hasîb, Osman-zâde Tâ'ib, Kâmî, Selîm (Kavsarazâde), Nazîm Yahya¹⁵⁴, Belîğ İsmâil, Nedîm Ahmed, Na'tî, Râsîh Bey, Vâhid / Mahtûmî, Sâmi (Arpaemini-zâde)¹⁵⁵, Enîs Receb Dede¹⁵⁶, Şeyhülislâm İshak Efendi¹⁵⁷, Sâkîb Dede¹⁵⁸, İzzet Ali Paşa, Râşid, Seyyid Vehbî¹⁵⁹, Zâtî Süleymân, Nahîfî¹⁶⁰, Âtîf, Münîf, Sâlim, Şeyh Rızâ Efendi, Hâmî, Neylî¹⁶¹, Şeyhülislâm Esad Efendi, Hâtem (Akovalızâde), Belîğ (Mehmed Emin), Âkîf, Küçük Çelebizâde Âsım, Nevres-i Kadîm, Hâzık, Koca Râgîb Paşa, Haşmet¹⁶², Âsâf Mehmed Paşa, Fîtnat Hanım¹⁶³, Sermed, Nâşid (İbrahim), Kânî¹⁶⁴, Esrâr Dede, Mekki, Şeyh Gâlib¹⁶⁵, Nûrî, Neyyir, Hoca Neş'et¹⁶⁶, İlhamî (Sultan III. Selîm Han)¹⁶⁷, Sünbül-zâde Vehbî¹⁶⁸,

¹³⁹ Bkz. Rûhî-i Bağdâdî (h.1287/1870). *Külliyât-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî*, İstanbul: ?, ss. 2-3; Bağdatlı Rûhî (2001). *Bağdatlı Rûhî Divânı - Karşılaştırmalı Metin* [Haz. Coşkun Ak], C. I-II, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1062 s.; Coşkun Ak (2000). *Bağdatlı Rûhî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'ndan Seçmeler*, 1.bs., Bursa: Gaye Kitabevi, 222 s.

¹⁴⁰ Bkz. Mustafa Arslan (2006). *Muhyî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 764 s.

¹⁴¹ Bkz. Halil İbrahim Yakar (2002). *Gelibolulu Sun'î Divânı ve Tahlili*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 644 s.

¹⁴² Bkz. Bahtî (I. Ahmed) (1991). "Münâcât". İsa Kayaalp, *I. Ahmed ve Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 36-37.

¹⁴³ Bkz. Bayram Ali Kaya (2003). *Azmi-zâde Hâletî Divanı, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkidli Metni* [Haz. Şinasi Tekin - Gönül Alpay Tekin], Cambridge: Harvard University.

¹⁴⁴ Bkz. Turgut Karacan (1974). "Arz-ı Niyâz u Münâcât Be-Dergâh-ı Kâdî'l-Hâcât", *Neo'î-zâde Atâî / Hefthân Mesnevisi*, Ankara: Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, ss. 119-122.

¹⁴⁵ Bkz. Mehmet Sarı (1992). *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divânının Tenkidli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

¹⁴⁶ Bkz. Mustafa Çıpan (1991). "G.11", *Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, C. 2, ss. 32-33.

¹⁴⁷ Bkz. Hasan Kavruk - Bahir Selçuk (2012). "Zikru Temcid-i Melik-i Mecid ve Münâcât-ı Kâdî'l-Hâcât", *Filibeli Vecdî ve Divân'ı (Metin-Dizin)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, s. 212.

¹⁴⁸ Bkz. Halûk İpekten (1974). "Münâcât", *İsmetî Divanı, Edisyon Kritik*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 21.

¹⁴⁹ Bkz. Halûk İpekten (1970). *Nâ'îlî-i Kadîm Divânı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 185-189.

¹⁵⁰ Bkz. Ahmet Mermer (1991). *Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

¹⁵¹ Bkz. Nef'î (1993). "Rubâ'iler", *Nef'î Divanı* [Haz. Metin Akkuş], 1.bs., Ankara: Akçağ Yayınları, s. 351.

¹⁵² Bkz. Âgâh (Semekandî-i Âmidî) (2012). *Divân* [Haz. Şerife Akpınar], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, s. 49.

¹⁵³ Bkz. Beyânî (trs.). "Münâcât Der-Tevhid-i Bârî", *Divân (İnceleme-Metin) A* [Haz. Fatih Başpınar], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, ss. 55-57.

¹⁵⁴ Bkz. Yahya Nazîm (1257/1841). *Divân-ı Belâğat Unvân-ı Nazîm*, İstanbul: Takvimhâne-i Âmire, s. 195; Fevziye Abdullah Tansel (1971). "Nazîm: Münâcât", *Türk-İslâm Edebiyatı Türkçe Dinî Metinler*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. II, ss. 100-101; Ahmet Kurban (1992). *Yahya Nazîm Divanı IV (İnceleme-Tenkidli Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 33-34.

¹⁵⁵ Bkz. Rüştü Şardağ (1976). *Klasik Divan Şiirimiz*, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi, s. 39.; Fatma Yaşar Aksoy (1992). *Divân-ı Sâmi (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

¹⁵⁶ Bkz. Adem Ceyhan (1990). *Enîs Receb Dede, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 2.

¹⁵⁷ Bkz. Muhammet Nur Doğan (1997). "Münâcât", *Lâle Devri Şairi Şeyhülislâm İshak ve Divânı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 115-118.

¹⁵⁸ Bkz. Ahmet Arı (trs.). "Münâcât Hazret-i Kâdî'l-Hâcât 'Uzzimet İnayetuhu", *Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Divânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, ss. 42-49 vd.

¹⁵⁹ Bkz. Hamit Dikmen (1991). *Seyyid Vehbî ve Divânının Karşılaştırmalı Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 517-518.

¹⁶⁰ Bkz. A. İrfan Apay (1993). *Nahîfî Süleyman Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*, 2 cilt, Basılmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 307-308.

¹⁶¹ Bkz. Adnan Uzan (1991). *Neylî Divân (Tenkidli Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

¹⁶² Bkz. Rüştü Şardağ (1976). *Klasik Divan Şiirimiz*, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi, s. 29; Haşmet (trs.). *Haşmet Külliyyâtı (Divân, Senedü's-Suarâ, Vilâdet-nâme, İntisâbü'l-Mülûk)* [Haz. Mehmet Arslan - İ. Hakkı Aksoyak], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, s. 116.

¹⁶³ Bkz. Zübeyde Fîtnat (1264/1848). *Divân-ı Fîtnat*, İstanbul: Takvimhâne-i Âmire Taş Destgâhı, s. 2.

¹⁶⁴ Bkz. İlyas Yazar (2006). *Tokatlı Kânî Divânı*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 640 s.

¹⁶⁵ Bkz. Şeyh Gâlib (1975). *Hüsn ü Aşk* [Haz.: Orhan Okay - Hüseyin Ayan], İstanbul: Dergah Yayınları, ss. 304-305.

¹⁶⁶ Bkz. Rıza Oğraş (1991). "Münâcât-ı Be-Dergâh-ı Cenâb-ı Kâdî'l-Hâcât", *Hoca Neş'et Divanı (İnceleme ve Tenkidli Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 135-136.

¹⁶⁷ Bkz. Müfîtt Ergun Dinçsoy (1969). *Divân-ı Selîm-i Sâlis (Divân-ı İlhamî)*, Master Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; Kâşif Yılmaz (2001). *III.Selîm (İlhamî) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, ss. 3-4.

Enderunlu Fâzıl¹⁶⁹, Nihâlî¹⁷⁰, İbrahim Tırsî¹⁷¹, Muvakkit-zâde Mehmed Pertev¹⁷² ... vb. *Nesir*: Na'îmâ, Dürrî (Ahmed Yekçeşm), Hasîb (Uşşakizâde), Osman-zâde Tâ'ib, Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, Safâyî, Mansûrîzâde Mucîb, Bursalı Belîğ, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, Şeyhî Mehmed, Sâkıb Mehmed Dede, Râşid, Seyyid Vehbî, Sâlim, Küçükçelebizâde Âsım, Şehrîzâde Mehmed Sa'îd, Abbâsîzâde Haşmet, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Şamdânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, Resmî Ahmed Efendi, Azîzzâde Râmîz, Ayvansarâyî Hâfız Hüseyin Efendi, Müstakimzâde Süleymân Sa'deddin, Ebubekir Kânî, Esrâr Dede, Aziz Ali Efendi, Ahmed Câvid Bey, Vâsîf Ahmed ... vb.

XIX. Yüzyıl: Enderunlu Vâsîf¹⁷³, Keçecizade İzzet Molla, Dâniş¹⁷⁴, Pertev Paşa, Aynî, Leylâ Hanım¹⁷⁵, Şeyhülislâm Ârif Hikmet, Şeref Hanım¹⁷⁶, Leskofçalı Gâlib, Osman Nevres¹⁷⁷, Yenişehirli Avnî Bey¹⁷⁸, Kâzım Paşa, Hersekli Ârif Hikmet Bey¹⁷⁹, Refî'-i Kâlâyî¹⁸⁰, Fehîm Süleyman Efendi, Âli, Şeyh Nazîf, Lebîb Efendi¹⁸¹, Nâ'îlî-i Cedîd, Hâlet Bey, Celâl Bey, Abdî Efendi, Osman Şems, Eşref Paşa, Üsküdarlı Hakkı Bey, Âgâh Paşa, Deli Hikmet, Meşhûrî¹⁸², Pertev Mehmed Said Paşa¹⁸³ ... vb. *Nesir*: Mütercim Âsım, Şânîzâde Atâullah, Âkîf Paşa, Esad Efendi, Fatîn, Atâ Bey, Ahmed Cevdet Paşa, Lutfî Ahmed ... vb.

adb-Türk Halk Edebiyatında Münâcât

adba-Dinî-Tasavvufî Edebiyatta / Tekke Edebiyatında Münâcât

Dinî-Tasavvufî Türk Halk Edebiyatı veya diğer bir ifadeyle Tekke Edebiyatı, İslâm toplumunda başlangıcından itibaren herhangi bir tarıkata mensup olan şair ve yazarların, İslâm ve tasavvufî kavram, duygu ve düşünce, kaide ve kuralları topluma yaymak gayesiyle meydana getirmiş oldukları bir edebiyattır.

Türklerin İslâmiyet'i kabul edip Müslüman olmalarından sonra, İslâm medeniyeti ve kültürü içinde, daha çok XI. yüzyıldan başlayıp XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden ve tekkelerde tasavvuf erbabı, medreselerde İslâm alimleri vasıtasıyla meydana getirilen edebiyat ürünleri, genelde İslâmî ve tasavvufî bir özellik göstermektedir.

Dayanmış olduğu İslâmî ilkeler gereği, bu edebiyat, herkesi kucaklamış ve girdiği her bir coğrafya ve toplumda insanları bir araya kenetleyen, vahdeti tesis eden, gönüller arası ve kültürler arası köprüler kuran bir edebiyat olmuştur.

Tasavvufta veya "Sufizm'de şiir, keşfin bir meyvesi ve manevî hakikatin açıklanmasının 'ikincil' bir sonucu olarak düşünülür; bu açıklama(yı), bu hakikati yaşayan ve uyumlu bir doğaya (...) sahip olan

¹⁶⁸ Bkz. Ahmet Yenikale (2012). *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, ss. 39-43.

¹⁶⁹ Bkz. Fâzıl Hüseyin Enderunî (1258/1842). "Münâcât-ı Be-Dergâh-ı Kâdî'l-Hacât", *Dîvân-ı Fâzıl Bey Enderunî*, Bulak / Kahire: Dârü't-Tibâ'a, ss. 1-4; Yusuf Yanartaş (1997). *Enderunlu Fâzıl Dîvânı*, Edisyon Kritik, İndeks ve İnceleme, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

¹⁷⁰ Bkz. Şeyma Çulha (1971). *Dîvân-ı Nihâlî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, s. 1; Yunus Kaplan (2009). "18. Yüzyıl Şairlerinden Nihâlî ve Divânçesi" (Nihali and His Divanche, from the 18th Century Poets), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi / Journal of Studies in Turkology*, S. 29, Konya, s. 77.

¹⁷¹ Bkz. Kadriye Yılmaz (2001). *İbrahim Tırsî ve Dîvân'ı (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 363 s.

¹⁷² Bkz. Ekrem Bektaş (2004). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev, Hayatı, Sanatı ve Dîvân'ın Tenkidli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 670 s.; Mehmet Ulucan (2005). *Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Dîvân'ın Tenkidli Metni ve Tahlili*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk edebiyatı Bilim Dalı, VII+867 s.

¹⁷³ Bkz. Vâsîf Osman (h.1284/1868). "Münâcât", *Dîvân*, İstanbul: Takvîm-i Vakâyi Matbaası, s. 1; Rüşti Şardağ (1976). *Klasik Divan Şiirimiz*, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi, s. 25; Haluk İpekten (1989). "Münâcât-ı Muhammes", *Enderunlu Vâsîf*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 18-21; Raşan Gürel (2007). *Enderunlu Vasîf Dîvânı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 695 s.

¹⁷⁴ Bkz. Rüşti Şardağ (1976). *Klasik Divan Şiirimiz*, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi, s. 23; Süreyya Özavar (1993). *Dâniş Mehmet Bey, Hayatı, Sanatı ve Dîvânı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, ss. 43-49.

¹⁷⁵ Bkz. Leyla Hanım (1260/1844). "Münâcât", *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Bulak: Bulak Matbaası, s. 2-3.

¹⁷⁶ Bkz. Şeref Hanım (1292/1876). "Münâcât", *Dîvân-ı Şeref Hanım*, İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası, s. 5; Rüşti Şardağ (1976). *Klasik Divan Şiirimiz*, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi, s. 26; Yusuf Mardin (1994). "Münâcâtlar", *Şair Şeref Hanım*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 195-197; Ahmet Yılmaz (2000). "Son Divan Şairlerimizden Şeref Hanım ve Münâcâtları", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 10, Konya, ss. 201-215.

¹⁷⁷ Bkz. Osman Nevres (1290/1873). *Dîvân-ı Osman Nevres*, İstanbul: Dârü't-Tibâatü'l-Âmire, ss. 317-318; Bayram Ali Kaya (2007). *Osman Nevres ve Dîvânı, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Türkçe Şiirleri, Bazı Mektuplar, Perî İle Cîvân ve Destâr-ı Hayâl Mesnevîleri, İnceleme-Metin*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 537 s.

¹⁷⁸ Bkz. Yenişehirli Avnî Bey (1890). *Merhûm Avnî Bey Dîvânı*, Dersâadet: Mahmûd Bey Matbaası, 175 s.; Lokman Turan (1998). "Münâcât", *Yenişehirli Avnî Bey Dîvânı'nın Tahlili (Tenkidli Metin)*, *Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı, C. II, ss. 402-404.

¹⁷⁹ Bkz. Hersekli Ârif Hikmet (1335/1919). "Tazarru", *Hersekli Ârif Hikmet Bey Dîvânı*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, s. 81.

¹⁸⁰ Bkz. Bilal Apaydın (2007). *Refî'-i Kâlâyî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

¹⁸¹ Bkz. Orhan Kurtoglu (2004). "Kaside-i Münâcât Be-Dergâh-ı Kâdî'l-Hacât / Kaside-i Pâkize-edâ", *Lehbî Dîvânı (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 167-168.

¹⁸² Bkz. Yaşar Aydemir - Halil Çeltik (2009). "Münâcât-ı Diğer Darâat-ı Küster", *Meşhûrî Dîvânı (Tenkidli Metin)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, s. 1.

¹⁸³ Bkz. Pertev Mehmed Said Paşa (1256/1840). "Münâcât", *Dîvân-ı Pertev*, İstanbul: Matbaa-i Ser-Askerî, s. 123; Muhammed Şerif Azarkan (2013). "258.G", *Mehmed Said Pertev Paşa Dîvânı (Transkripsiyon ve Tahlil)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslâm Edebiyatı (Bilim) Dalı, s. 186.

kimseler yapar ve böyle bir doğaya sahip olan kimselere de bu hakikat izah edilir..."¹⁸⁴ Bu edebiyatın ve şiirinin değişik yönlerini ele alan değerli inceleme ve araştırma eserleri vardır...¹⁸⁵

Tekke edebiyatında Allah'ın birliğini anlatan *tevhîd* ve Hz.Peygamber'i medheden *na't* türündeki şiirler gibi *münâcât*, üzerinde önemle durulan bir türdür¹⁸⁶. Çeşitli tarikatlara ve tekkelere bağlı olan bütün şairler, dinî tasavvufi konulu şiirleri içinde münâcât türünde şiirler de söylemiş ve yazmışlardır. Bu şairlerin dil ve üslûp özellikleri açısından diğer şairlerden bir farkı vardır. Bu şairlerin temel amacı, geniş halk kitlelerine İslâm'ı şiir yoluyla tebliğ etmek ve yaymak olduğundan hece ve aruz vezniyle söyledikleri ve yazdıkları şiirlerinde olduğu gibi münâcâtlarında da sade bir dil ve üslûp kullanmışlardır. Bu edebiyatta münacat söyleyen ve/veya yazan şairleri yüzyıllar halinde göstermek gerekir. Ancak, çalışmanın hacmi düşünülerek, bunlardan bazılarını örnek vermekle yetinilecektir.

12.Yüzyıl: Hoca Ahmed Yesevî, ilk İslâmî eserlerden sayılan hikmetlerini topladığı Divân-ı Hikmet'inde münâcât türünde hikmetlere yer vermiştir. Örneğin, eserde yer alan altıncı hikmet bir münâcâttır¹⁸⁷.

13.Yüzyıl: Mevlânâ¹⁸⁸, Sultan Veled¹⁸⁹, Ahmed Fakih¹⁹⁰, Şeyyâd Hamza¹⁹¹, Yunus Emre¹⁹² ... vb.

14.Yüzyıl:¹⁹³ Aşık Paşa, Eflâkî Dede, Tursun Fakih, Elvan Çelebi, Gülşehri, Said Emre, Kadi Darîr ... vb.

15. Yüzyıl:¹⁹⁴ Kaygusuz Abdal¹⁹⁵, Süleyman Çelebi¹⁹⁶, Hacı Bayram Veli, Yazıcıoğlu Mehmed, Akşemseddin, Eşrefoğlu Rûmî¹⁹⁷, Dede Ömer Rüşenî¹⁹⁸, Kemal Ümmî¹⁹⁹, Emir Sultan, İbrahim Tennûri, Şirâzî, Hakikî Yûsuf²⁰⁰ ... vb.

16.Yüzyıl:²⁰¹ Balım Sultan, Şeyh İbrahim Gülşenî, Koyun Abdal, Sümbül Sinan, Merkez Efendi, Ümmî Sinan²⁰², Vâhib Ümmî²⁰³, Murâdî, Hatâyî, Kul Himmet, *Pir Sultan Abdal, Ahmed Sarbân, Bursalı Muhiddin Üftâde, Seyyid Seyfullah Halvetî, İdris-i Muhtefî, Kalender Abdal, Muhiddin Abdal, Yetim Ali Çelebi, Abdurrahim Tırsî²⁰⁴, Hurûfî Arşî²⁰⁵ ... vb.

17.Yüzyıl:²⁰⁶ Aziz Mahmud Hüdâyî²⁰⁷, Kul Mustafa, Olanlar Şeyhi İbrahim, Sinan Ümmî, Niyâzî-i Mısrî²⁰⁸, Adem Dede, Zelilî, Adlî, Zâkirî, Lâmekânî Hüseyin Dede, Derviş Osman, Ahizâde Hüseyin, Şeyhî,

¹⁸⁴ Seyyid Hüseyin Nasr (1992). "V.Doğu'da Metafizik, Mantık ve Şiir", *İslâm Sanatı ve Mâneviyatı* [Çev. Ahmet Demirhan], İstanbul: İnsan Yayınları, s. 126.

¹⁸⁵ Bu konuda örnek olarak bkz.: Ağah Sırrı Levend (1968). "Halk ve Tasavvufi Halk Edebiyatı", *Türk Dili*, S. 207, Ankara, ss. 171-185. Ağah Sırrı Levend (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi, Giriş*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 121'deki 'Dini Eserler' için düştüğü dipnot 2'de şunları yazar: "Dini edebiyat için bkz., Ağah Sırrı Levend, *Dini Edebiyat*, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın isteğiyle hazırlanan bu eserde bütün kaynaklarla başlıca eserler gösterilmiştir. Eser Diyanet İşleri'nde basılmak üzere sıra beklemektedir..." Biz de buradan, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı'na bu eserin derhal günümüz edebiyat dünyasına bastırılmak suretiyle sunulması gerektiğini âciâne hatırlatmak istiyoruz. Bu konuda ayrıca bkz.: Mustafa Tatçı (1997). *Edebiyattan İçeri: Dini tasavvufî Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 594 s.; Azmi Bilgin (1995). "Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı", *İlmî Araştırmalar*, S. 1, İstanbul, ss. 61-83; Abdurrahman Güzel (2000). *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 680 s.; Naciye Yıldız (1987). *Mutasavvof Kadın Şairleri Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, VI+242 s.

¹⁸⁶ Bkz. Abdulkahim Koçin (2011). "d)Tekke Edebiyatında Münâcât", *Türk Edebiyatında Münâcât*, ss. 48-69.

¹⁸⁷ Bkz. Hoca Ahmed Yesevî (1993). "Hikmet 6", *Divân-ı Hikmet* [Haz. Hayati Bice], İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 14-15. Ayrıca bkz. Bayan Kerimova (2014). "Hoca Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerindeki Münâcât'ın Çağdaş Kazak Şiirine Yansımaları", *Türk Dünyası Bilgiler Zirvesi Buluşması*, 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), ss. 509-515.

¹⁸⁸ Bkz. Tâhirü'l-Mevlevî (1370/1951). "Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcâtı", *İslâm'ın Nuru*, S. 1, Şaban - Ramazan / 1 Haziran, s. 28; A.mlf. (1370/1951). "Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcâtı", *İslâm'ın Nuru*, S. 2, Ramazan - Şevval 1370 / 1 Temmuz 1951, s. 17. Krş. Abdulkahim Koçin (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, s. 29.

¹⁸⁹ Bkz. Sultan Veled (1341/1915). *Divân-ı Türkî*, İstanbul: Matbaa-i Âmirî, s. 12.

¹⁹⁰ Bkz. Ahmed Fakih (1974). *Kitâbu Eosâfi Mesâcidi's-Serife* [Haz.: Hasibe Mazıoğlu], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 21.

¹⁹¹ Bkz. Şeyyad Hamza (1946). *Yûsuf ve Zeliha* [Haz.: Dehri Dilçin], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 3-4.

¹⁹² Bkz. Yunus Emre (1972). *Yunus Emre Divanı* [Haz. Faruk Kadri Timurtaş], Tercüman 1001 Temel Eser-1, İstanbul: Tercüman Kitapçılık A.Ş., s. 108, 124, 163, 165; Mustafa Tatçı (1990). "G.15", "G.16", "G.48", "G.184", "G.186", "G. 269", *Yunus Emre Divânı, Tenkitli Metin*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C. II, ss. 31-32, 32, 65-66, 192-194, 196-197, 277-278; M. Efdal Emre (2013). *Yunus Emre Divanı ve Şerhi*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 1116 s.

¹⁹³ Genel olarak bkz.: Abdullah Uçman (1986). "XIV. Yüzyıl Tekke Şiiri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötügen - Söğüt, C. 2, ss. 18-23.

¹⁹⁴ Genel olarak bkz.: Abdullah Uçman (1986). "XV. Yüzyıl Tekke Şiiri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötügen - Söğüt, C. 3, ss. 11-55.

¹⁹⁵ Bkz. Kaygusuz Abdal (1989). *Saraynâme* [Haz. Abdurrahman Güzel], Ankara: Kültür Bakanlığı, ss. 23-24.

¹⁹⁶ Bkz. Süleyman Çelebi (1980). *Mevlîd* [Haz.: Necla Pekolcay], 1.bs., İstanbul: Dergah Yayınları, ss. 128-131.

¹⁹⁷ Bkz. Eşrefzâde Abdullah Rûmî (h.1286/1869). *Divânçe*, İstanbul: Muhit Matbaası, ss. 70-71.

¹⁹⁸ Bkz. Semra Aydemir (1990). "Münâcât", *Dede Ömer Rüşenî (Hayatı, Eserleri ve Divânının Tenkidli Metni)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 82-86; Ayrıca bkz. Orhan Kemal Tavukçu (2000). *Dede Ömer Rüşenî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

¹⁹⁹ Bkz. Ahmet Yanpınar (1993). *Kemal Ümmî Divânı'nda Münâcât ve Tevhidlerindeki Ayetlerin Tesbiti*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, V+159 s.; Hayati Yavuzer (1996). *Kemal Ümmî Divânı (İnceleme - Metin)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 400-405.

²⁰⁰ Bkz. Hakikî Yûsuf (trs.). "Kaside Der-Münâcât", *Hakikî Divânı, Karşılaştırmalı Metin* [Haz. Erdoğan Boz], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, ss. 17-24.

²⁰¹ Genel olarak bkz.: Abdullah Uçman (1986). "XVI. Yüzyıl Tekke Şiiri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötügen - Söğüt, C. 4, ss. 297-340.

²⁰² Bkz. Azmi Bilgin (trs.). *Ümmî Sinan Divanı (İnceleme-Metin)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, ss. 36-37.

²⁰³ Bkz. Ali Torun (1987). *Vâhib Ümmî Divânı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 441-442.

²⁰⁴ Bkz. Vildan Özmen (2007). *Abdurrahim-i Tırsî Divânı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 125.

²⁰⁵ Bkz. Bahattin Kahraman (1989). "Münâcât", *Arşî Divânının Tenkitli Metni I-II*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 59.

²⁰⁶ Genel olarak bkz.: Abdullah Uçman (1987). "XVII. Yüzyıl Tekke Şiiri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötügen - Söğüt, C. 6, ss. 11-74.

Fakir Edna, Kul Budala, Abdülahad Nürî, Nakşî (Akkirmânî), Zâkîrzâde Abdullah Bîçâre, Câhidî, Sarı Abdullah (Abdî)²⁰⁹, Yeşil Abdal, Derviş Mehmed, Derviş Himmet, Sun'ullah Gaybî, Abdülkerim Fethî, Şeyh Mehmed Nazmî, Abdullah Abdî (Himmetzâde), Hasan Kenzî, İbrahim Nakşî, Şuhûdî²¹⁰, Vahyî²¹¹, Enis Receb Dede²¹² ... vb.

18. Yüzyıl:²¹³ Bursalı İsmail Hakkı, Erzurumlu İsmail Hakkı, Kasım Dede, Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî, Sezâi-i Gülşenî, Keşanlı Şeyh Zâtî, Üsküdarlı Şeyh Zekâî, Mahvî, Mehmed Nasuhî, Mehdî, Hasan Senâyî, Mustafa Azbî, Hasan Sezâyî, Süleyman Zâtî, Neccarzâde Şeyh Rıza²¹⁴, Cemâleddin-i Uşşâkî, Mehmed Sâlih Sahvî, Şîrî, Şahî, Derûn Abdal, Derviş Ahmed Gurbî, Kasım Dede, Ahmed Mürşidî, Üsküdarlı Hâşim, Fahreddin Fahrî, Mustafa Zekâî ... vb.

19. Yüzyıl:²¹⁵ Seyrânî, Tûrâbî²¹⁶, Derdlî, Ruhsâtî, Kuddûsî (Maraşlı)²¹⁷, Mihrâbî, Vasfî-i Melâmî, Aynî Baba, Salih Baba²¹⁸, Müştak Baba²¹⁹, Sivaslı Ahmed Sûzî²²⁰ ... vb.

20. Yüzyıl: Edib Harâbî, Mihrâbî, Mehmed Nürî, Yozgatlı Hüznî, Âşık Molla Rahim, Derûnî, Sıdkî, Zeynel Uslu Baba ve Tâhirü'l Mevlevî (Tahir Olgun)²²¹ ...

adbb-Âşık Edebiyatında Münâcât

İslâm medeniyeti ve kültürü dairesinde, kendilerine 'âşık' adı verilen, daha ziyade saz şairleri tarafından meydana getirilen ve yüzeysel bir niteleme ile kısmen din-dışı konuları daha çok işleyen bir edebiyattır.

Âşık Edebiyatı'nın işlediği konulara bakılarak, İslâm öncesi unsurları bünyesinde fazla bulundurduğu, bundan dolayı da İslâmî endişelerin az veya silik olduğu akla gelebilir. Ancak, bu edebiyatımızın da gelişiminin İslâm medeniyeti ile gerçekleştiği dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Örneğin, İslâm kültürü ve etkisinde gelişen tesiri görmede divan edebiyatından geçmiş nazım şekilleri bir kanıt değeri taşır. Tabii, bu konuların bu açıdan incelenmesinin de bir zorunluluk olduğunu hatırlamak gerekir.

Bu bağlamda, 16. yüzyıl Âşık edebiyatında *Karacaoğlan'a*, 17. yüzyılda *Dedemoğlu'na* ve *Âşık Ömer'e*, 18. yüzyılda *Âşıkî'ye*, 19. yüzyılda *Erzurumlu Emrah*, *Âşık Dertli* ve *Âşık Sümmânî'ye* isnat edilen münâcât türünde şiirlerin olduğu ifade edilmiştir²²².

Muhsin Macit, "Münâcât" maddesinde, "Âşık edebiyatında da görülen münâcât türünün en velûd şairi Sivaslı Sûzî'dir."²²³ dese de, Ahmed Sûzî, kategorik olarak Halvetî Tarikatı şeyhlerinden Şeyh Semseddîn-i Sivâsî'nin torunu olduğundan ve kendisi de bu tarikata bağlı bir şair olduğundan 19. yüzyıl Tekke Edebiyatı içerisinde değerlendirilmiştir.

adbc-Anonim Halk Edebiyatında Münâcât

Anonim Türk Halk Edebiyatı gibi, "Her ne kadar türleri az (ve) dağınık ise de Anonim halk şiiri, en eski çağlardan bu yana Türk insanının gizli sanatkarlarını, duygularını, kurallarını, gerçeklerini, dileklerini, hayallerini, velhasıl bütün bir hayatını şekillendiren ve kendisi de yeniden şekil bulan en önemli ve derûnî söz vasıtaları ve bilgelik hazinesidir.

²⁰⁷ Bkz. Ziver Tezeren (1987). *Aziz Mahmud Hüdayî*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 75; Aziz Mahmud Hüdayî (2005). *Dîvân-ı İlâhiyât, Tıpkıbasım ve Çeviriyazı* [Haz.: Mustafa Tatçı - Musa Yıldız], İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 17, ss. 21-23, 23-25.

²⁰⁸ Bkz. Kenan Erdoğan (2008). *Niyâzî-i Mısri, Hayatı, Edebî Kişiliği Eserleri ve Divanı (Tenkitli Metin)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 456+48 s.

²⁰⁹ Bkz. Bünyamin Ayçiçeği (2001). "Münâcât", *Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Râz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, ss. 30-34.

²¹⁰ Bkz. Sadettin Eğri (1989). *Şuhûdî Divânı-III. Defter (İnceleme/Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 61-62.

²¹¹ Bkz. Hakan Taş (2004). "Münâcât-ı Bârî Azze Şânuhu", *Vahyî Divanı ve İncelemesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, ss. 221-222.

²¹² Bkz. Adem Ceyhan (1990). *Enis Receb Dede, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 2.

²¹³ Genel olarak bkz.: Abdullah Uçman (1988). "XVIII. Yüzyıl Tekke Şiiri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötügen - Söğüt, C. 7, ss. 299-319.

²¹⁴ Bkz. Tülin Danacı (1988). *Neccarzâde Şeyh Rıza Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, s. 199.

²¹⁵ Bkz.: Abdurrahman Güzel (2000). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, ss. 443-466, 467-485.

²¹⁶ Bkz. Tûrâbî (h.1294/1873). *Divân*, İstanbul: Tophâne-i Âmire Matbaası.

²¹⁷ Bkz. Hak Âşıkî Mar'aşî-zâde Ahmed (1973). *Kuddûsî Divanı* [Yeni harfe çev.: Mehmed Emin Eminoğlu], Konya: Can Kitabevi, s. 11, 15, 19, 23, 32, 38, 44; Ahmet Doğan (haz.) (2002). *Kuddûsî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 781 s.

²¹⁸ Bkz. Fehmi Kuyumcu (1979). *Salih Baba Divanı*, Ankara: Gaye Matbaası.

²¹⁹ Bkz. Müştak Baba (h.1264/1848). "Münâcât-ı Hâcât Kâdî'l-Hâcât", *Dîvân-ı Müştak Baba*, İstanbul: Takvîm-hâne-i Âmire Matbaası, s. 1.

²²⁰ Bkz. Metin Ceylan (1999). *Ahmet Sûzî Divanı'nın Edisyon Kritiği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, XIV+353 s.; A.mlf. (2001). "Ahmed Sûzî ve Divanı", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. II, S. 2, Şubat, ss. 237-251; Ayşe Ulusoy (2004). *Sûzî Divanı (Tenkitli Metin Neşri) / Divân-ı Sûzî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, 305 s. (Münâcât örnekleri için bkz. ss. 25-27); Alim Yıldız (haz.) (2012). *Ahmed Sûzî Divânı*, Sivas: Buruciye Yayınları, 410 s.

²²¹ Bkz. Tahirü'l Mevlevî (1973). "Münâcât", *Edebiyat Lügati* [Neşre haz.: Kemal Edip Kürkçüoğlu], İstanbul: Enderun Kitabevi, s. 107; Zülfikar Güngör (1994). *Tahirü'l Melevî (Olgun), Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 280 s.

²²² Bkz. Abdülhakim Koçin (2011). "c-Âşık Edebiyatında Münâcât", *Türk Edebiyatında Münâcât*, ss. 44-48.

²²³ Muhsin Macit (2006). "Münâcât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, s. 565.

Çok serbestçe seçilmiş şiirlerin derlendiği mecmualar ile cönklerin ciddi incelemeler ile gün ışığına çıkartılması iledir ki Anonim halk şiirinin edebiyat tarihimizdeki yeri gerçekten belirlenebilecektir.”²²⁴

Anonim halk edebiyatı kategorisinde değerlendirilen manzum ve mensur eserler arasında münâcât kategorisinde olanlar kuşkusuz mevcuttur. Bu bağlamda, burada konusu itibariyle özellikle münâcât olan *mani* örnekleri hatırlanmalıdır. Bu edebiyatta münâcâtın müstakil olarak araştırılması gerekmesine rağmen, konuya değinenler olmuştur²²⁵.

adc-Tanzimât Edebiyatında Münâcât

Tanzimat sonrası Batı tesirinin gittikçe yoğunlaştığı bir kültür, sanat ve edebiyat ortamında İslâmiyet ve onunla ilgili olan hususlar tartışmaların merkezindedir. Bilindiği gibi, “XIX. yüzyılın ikinci yarısında materyalist felsefeye bağlı olarak Tanrı’yı inkâr edenlerin çoğalması üzerine, bu devrede yazılan tevhîd veya münâcâtlara Allah’ın varlığının ispâtı meselesi bir problem olarak girer. Materyalistler, kâinâtın yaratılışı hakkındaki görüşlerini tesâdüf nazariyesine dayandırırken, hâdiselerin arkasında bir Tanrı iradesi bulunmadığını, yâni hâdiselerin, ancak başka hâdiselerin tesiriyle meydana geldiğini söylerler. Bunu kabul etmek mümkün değildir. Çünkü kâinatta görülen her şey ve cereyan eden her hâdiseye Allah’ın takdîri iledir...”²²⁶

Tanzimat Devri I.Kuşak şairlerinden *İbrahim Şinâsî Efendi, Namık Kemal ve Ziya Paşa, II.Kuşak şairlerinden Recâizâde Mahmûd Ekrem, Muallim Nâcî ve Abdülhak Hâmid Tarhan*, diğer dinî türler yanında münâcât türlerinde de şiirler kaleme almışlardır.

Sınırlı da olsa başka şairlerle birlikte onların bu türdeki şiirleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Fevziye Abdullah Tansel, *Tanzimât Devri Edebiyatı’nda Dinî Şiirler*²²⁷ adlı bir antoloji hazırlamış ve çalışmanın baş tarafına bir değerlendirme²²⁸ koymuşken, Necat Birinci, “Ele Alınan Mevzûlar Açısından Tanzimat Sonrası Edebiyatında Tevhîd ve Münâcât”²²⁹ adlı makalesinde, Şinâsî, Ziya Paşa, Recâizâde Mahmûd Ekrem, Muallim Nâcî, Abdülhak Hamid ve Menemenlizâde Mehmet Tâhîr’in tevhîd ve münâcât türündeki şiirlerini merhum Prof.Dr.Ali Nihad Tarlan’ın yöntemine bağlı kalarak ele almıştır.

Tansel’in tespitlerine göre, “Tanzimat Edebiyatı şairleri, bu devrenin sonlarına doğru, Garb te’siri ile, Divan ve Halk Edebiyatı an’anesinden ayrılmış ve manzumelerine başlık olarak, o şiirin yazılmış olduğu nazım şeklinin adını vermeyip, işledikleri mevzua uygun başlıklar bulmuşlardır...”

Tanzimat devri şairlerinin dinî şiirlerinde işledikleri fikirler oldukça zengindir. Bazan Tanrı’nın kudreti, bu kudret karşısında duyulan hayranlık ve aşk, Tanrı birliğine iman, Kur’ân-ı Kerîm’in her sahada çok zengin ve derin fikirleri içine alması ve ifadesindeki selâslik, bu devir şairleri için, heyecanlar yaratan birer ilham kaynağı olmuştur...

Tanzimat devri şairleri, dinî şiirlerinde, yerine göre tevekkül, doğrulara Tanrı’nın yardımını esirgemeyeceği, ye’s’e düşmemek, maddî ihtiraslara kapılmamak, sebat, tevâzû, sabır, Tanrı’ya ümit bağlamanın yarattığı manevî kuvvet gibi, İslâm din ve medeniyetinin telkin ettiği ahlâk prensiplerini yaymaya çalışmışlardır.”²³⁰

Bu makalenin konusunu oluşturan *İbrahim Şinâsî Efendi (1826-1871)’nin Münâcât’ı*, aşağıda inceleneceğinden şimdilik bir yana bırakalım ve aynı kuşağın diğer şairlerine bakalım...

*Ziya Paşa (1829-1880)’nin şiirlerinde Şinâsî ve Namık Kemal’e göre İslâmî ve tasavvufî kültürün izleri daha yoğundur. “Tanzimat edebiyatının karakteristik özelliği olan Doğu ile Batı kültür dünyası arasında kesin tavır belirleyemeyen, ikili bir anlayış içinde duran fikir adamının en somut örneği”²³¹ olarak görülmesine rağmen, yolların ayrım noktasına gelindiğinde kendi din ve kültüründen yana tavır takınabilen Ziya Paşa, İslâmî edebiyatlarda olduğu gibi Divân şiirinde de aynen devam eden ‘eserlere dinî bir şiirle başlama geleneği’ne bağlı kalarak *Harâbât* adlı antolojisinin Mukaddime kısmına “Tevhîd-i Bârî ve Münâcât”²³² ile başlamıştır. Toplam kırkdört beyitten oluşan ve arûzun *mef’ûlü mef’ûlün fe’ûlün* kalıbıyla yazılan bu kısmın matla’ ve makta’ beyitleri şöyledir:*

²²⁴ İskender Pala (1993) “III. Anonim Halk Edebiyatı”, *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih, Medeniyet, Kültür*, C. 4, s. 233. Bu konuda ayrıca bkz.: Nevzat Gözyayın (1989). “Anonim Halk Şiiri Üzerine...”, *Türk Dili. Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, S. 445-450, Ocak-Haziran, ss. 1-104; Doğan Kaya (1999). *Anonim Halk Şiiri*, Ankara: Akçağ Yayınları, XVII+672 s.; M.Öcal Oğuz (2004). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

²²⁵ Bkz. Abdülhakim Koçin (2011). “a-Anonim Halk Edebiyatında Münâcât”, *Türk Edebiyatında Münâcât*, ss. 42-44.

²²⁶ Necat Birinci (1981). “Ele Alınan Mevzûlar Açısından Tanzimat Sonrası Edebiyatında Tevhîd ve Münâcât”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 10, S. 4, Ekim, s. 72.

²²⁷ Bkz. Fevziye Abdullah Tansel (1962). *Tanzimat Devri Edebiyatı’nda Dinî Şiirler*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XII+128 s.

²²⁸ Fevziye Abdullah Tansel (1962). *Tanzimat Devri Edebiyatı’nda Dinî Şiirler*, ss. VII-XII.

²²⁹ Bkz. Necat Birinci (1981). “Ele Alınan Mevzûlar Açısından Tanzimat Sonrası Edebiyatında Tevhîd ve Münâcât”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 10, S. 4, Ekim, ss. 59-74 (Bu makale, daha sonra, şu kitaba da alınmıştır: Necat Birinci (2000). “Ele Alınan Mevzûlar Açısından Tanzimat Sonrası Edebiyatında Tevhîd ve Münâcât”, *Edebiyat Üzerine İncelemeler*, 1.bs., İstanbul: Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000 içinde.)

²³⁰ Fevziye Abdullah Tansel (1962). *Tanzimat Devri Edebiyatı’nda Dinî Şiirler*, s. VII, IX.

²³¹ Adem Çalışkan (1997). “Ziya Paşa’nın “Na’t-ı Şerîfe” si ve Açıklaması”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, Samsun, s. 247.

²³² Ziya Paşa (1291/1874). “Tevhîd-i Bârî ve Münâcât”, *Harâbât*, İstanbul: Matbaa-i Âmiriye, C. 1, ss. 1-2; Önder Göçgün (1987). *Ziya Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss. 53-56; Şefika Karaduman (2010). *Ziya Paşa’nın Harâbât’ının 1. Cildi*

*Ey varlığı, varı var eden Var
Yok yok, Sana yok demek ne düşvâr
(...)*

*Feyzinle o lâli ter-zebân kıl
Mahbûbun için medîha-hân kıl*

Ziya Paşa, dinî duygu ve düşüncelerini başta İslâmî şiir türlerinden Tevhîd, Münâcât ve Na'tlarında dile getirdiği gibi değişik şiirlerinde beyit veya mısralar halinde de ifade etmiştir. *Harâbât* dışında şiirlerini içeren *Külliyât-ı Ziyâ Paşa* adlı eseri *Na't-ı Şerife*²³³ ile başlar²³⁴, ardından yine bir *Na't*²³⁵ gelir. Dinî içerikli Safer 1270/1853 'de kaleme alınan 92 beyitlik dinî içerikli manzumeden sonra aruzun *mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün* kalıbıyla 6 Ramazan 1282/1865'de kaleme alınan yedi kıt'alık bir *Münâcât*²³⁶, bu eserde türün tek örneği olarak yer alır. Her kıt'asının son iki mısra'ı nakarat olarak tekrarlanan Münâcât'ın birinci kıt'ası şöyledir:

*Ne rütbe bir kulun olsa günâhı
Terahhumdur sezâ-yı şân-ı Şâhî
Benim isyânıma yokdur tenâhî
Ümîd-i afv eder bu abd-i sâhî
Zebûn u âcizim rahm et İlâhî
Meded ey Pâdişehler Pâdişâhi*

Namık Kemal (1840-1880)'in şiirlerinde bir yandan İslâmî ve tasavvufî kültürün izleri, diğer yandan Batı edebiyatından giren yeni tesirleri yan yana görülür. Ernest Renan'a reddiye yazacak kadar dinine bağlı bir şair olan Namık Kemal, İslâmî ve tasavvufî kültürün verilerini başarılı bir biçimde kullanmasına ve Hz. Peygamber'e karşı sevgisini dile getiren bir Na't kaleme almasına rağmen, Tevhîd ve Münâcât türlerinde şiir yazmamıştır.

Bilindiği gibi, "Tanzimat Devri Türk Edebiyatı'nın ikinci nesline mensup olan *Recâizâde Mahmûd Ekrem* (1847-1914), muasırları gibi önce Doğu kültürü almış, daha sonra Namık Kemal'in etkisiyle yabancı dil öğrenerek Batı edebiyatına yönelmiş bir şahsiyettir. ..

Hiç şüphesiz dönemi itibariyle her şair gibi şiire Divan tarzında şiirler yazarak başlayan *Recâizâde Mahmûd Ekrem*'in de 'tabiat-insan-aşk' üçgeninde kaleme aldığı şiirlerinin yanında dinî, metafizik ve hikemî tarzda şiirleri vardır. O, Tevhîd ve Münâcât adlı manzumelerinde Allah'a, Na't adlı manzumelerinde kendisinden öncekiler ve muasırları gibi peygambere olan inanç ve bağlılığını dile getirmiş, çoğu gazellerinde de dinî duygularını ifade etmiştir..."²³⁷

Recâizâde Mahmûd Ekrem, Tanzimat edebiyatının kurucu önemli şahsiyetlerinden olmasına rağmen, İslâmî edebiyatlarda olduğu gibi Divan şiirinde de aynen devam eden 'eserlere dinî bir şiirle başlama geleneği'ne bağlı kalmıştır. Bu nedenle, "Ekrem'in *Nağme-i Seher* adlı şiir kitabı, bir 'Tevhid'le²³⁸ başlar ardından birbirini izleyen iki 'Na't'la²³⁹ devam eder. *Zemzeme I*, 'İfâde-i Müellif' adlı ve *Zemzeme II*, 'İfâde-i Mahsûsa' adlı giriş yazılarından sonra birer 'Tevhid'le²⁴⁰ başlar. Yine, *Zemzeme III*, bir 'Na't'la başlar, 'Yâ Rab'²⁴¹ adlı münâcâtı ve 'Tefekkür' adlı şiiriyle devam eder. Hakezâ *Tefekkür* adlı eseri, *Pejmürde*'deki 'Fâtiha-i Kelâm. Takdîs-i Rabbü'l-Enâm' ve 'Tecellî'²⁴² şiirleri dinî konulu manzumelerdir. Ayrıca şair, doğrudan olmasa bile, dolaylı olarak gerek diğer manzumelerinde ve gerekse ölüm konusunu irdelediği manzumelerinde dinî duygu ve düşüncelerini ifade etmiştir."²⁴³

Recâizâde Mahmûd Ekrem'in münâcât türündeki 'Yâ Rab!' ²⁴⁴ adlı şiiri, aruzun *mef'ülü mef'ülün fe'ülün* vezniyle on iki beşlik halinde 5 Nisan 1301/1884 tarihinde kaleme alınmıştır. İlk beşliği şöyledir:

Geçmez mi bu iğbirâr yâ Rab!

(İnceleme – Metin – Dizin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celâl Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 1-5.

²³³ Ziya Paşa (1342/1924). *Külliyât-ı Ziyâ Paşa* [Neşr. Süleyman Nazîf], İstanbul: Kanaat Kütübhanesi, s. 7; Önder Göçgün (1987). *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, s. 109.

²³⁴ Bu na'tın açıklaması için bkz. Adem Çalıskan (1997). "Ziya Paşa'nın "Na't-ı Şerife"si ve Açıklaması", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, Samsun, ss. 247-262.

²³⁵ Ziya Paşa (1342/1924). "(Na't)", *Külliyât-ı Ziyâ Paşa* [Neşr. Süleyman Nazîf], ss. 7-8; Önder Göçgün (1987). *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, ss. 109-110.

²³⁶ Önder Göçgün (1987). "Münâcât", *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, ss. 117-118.

²³⁷ Adem Çalıskan (2004). "Recâizâde Mahmûd Ekrem'den Bir Na't ve Tahlili" (A Na't from Recaizade Mahmud Ekrem and Its Analysis), *EKEV Akademik Dergisi*, Yıl: 8, S. 19, Bahar, s. 332.

²³⁸ Recâizâde Mahmûd Ekrem (1288/1871). *Nağme-i Seher*, İstanbul: Terakki Matbaası, s. 5 vd; A.mlf. (1997). *Bütün Eserleri II* [Haz. İsmail Parlatur, Nurullah Çetin, Hakan Sazyek], İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 15-16.

²³⁹ Recâizâde Mahmûd Ekrem (1997). *Bütün Eserleri II*, ss. 16-17.

²⁴⁰ Recâizâde Mahmûd Ekrem (1300/1883). *Zemzeme, İkinci Kısım*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziyâ, s. 7; A.mlf. (1997). *Bütün Eserleri II*, ss. 215-217.

²⁴¹ Recâizâde Mahmûd Ekrem (1997). *Bütün Eserleri II*, ss. 291-293.

²⁴² Recâizâde Mahmûd Ekrem (1997). *Bütün Eserleri II*, ss. 375-376.

²⁴³ Adem Çalıskan (2004). "Recâizâde Mahmûd Ekrem'den Bir Na't ve Tahlili" (A Na't from Recaizade Mahmud Ekrem and Its Analysis), *EKEV Akademik Dergisi*, Yıl: 8, S. 19, Bahar 2004, s. 333.

²⁴⁴ Bkz. Recâizâde Mahmûd Ekrem (1301/1884). "Yâ Rab!", *Zemzeme, Üçüncü Kısım*, İstanbul: Matbaa-i Tozliyan, s. 22; A.mlf. (1997). "Yâ Rab!", *Bütün Eserleri II* [Haz. İsmail Parlatur, Nurullah Çetin, Hakan Sazyek], ss. 291-293.

**Bitmez mi bu inkisâr yâ Rab!
Yetmez mi bu hâr hâr yâ Rab!
Me'yûs u melûl ü zâr yâ Rab!
Çok çekti bu hâksâr yâ Rab!**

Tanzimat Devri Türk Edebiyatı'nın ikinci nesline mensup olan "Muallim Nâcî (1849-1893), dönemin şairleri arasında, yenilik karşısındaki itidalli yaklaşımları, Batı edebiyatı ve kültürüne ölçülü açılışıyla birlikte Divan şiirimizin güzelliklerini de bir kalemde feda eylemeyen edebî kimliğiyle farklı bir yere sahiptir²⁴⁵... O, kendisinden önce nice şairler gibi, Allah'a karşı inanç ve yakarışını Tevhîd'leri ve Münâcât'larıyla, Allah Resûlü'ne olan inanç ve sevgisini de na'atlarıyla terennüm etmiştir."²⁴⁶

Muallim Nâcî'nin "... dinî şiirleri Münâcâtlar, Na'tlar, İslâmiyet'le alakalı mühim dinî vak'alardan, İslâm büyüklerinden mülhem şiirler, İslâm dini esaslarını kendi menfaat ve temayüllerine göre tefsire kalkışan kaba sofuları hiciv maksadıyla yazdığı mizâhî manzumeler, yabancı dillerde yazılmış dinî şiir tercemeleridir; bunlardan başka, dinî mevzûda olmayan şiirlerinde, mesela tabiat tasvirlerinde de bazan, dinî heyecan ve duygularını ifade eden beyit ve mısralara yer yer rastlarız."²⁴⁷

İslâmî edebiyatlarda olduğu gibi Divân şiirinde de aynen devam eden 'eserlere dinî bir şiirle başlama geleneği'ne bağlı kalarak *Ateşpâre* adlı şiir kitabına *Tevhîd*'le başladığı gibi aynı eserinde yer alan Alfred de Musset'den çevirdiği *Tazarru'* bir münâcât özelliği taşır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, "Nâcî'nin Allah'ın kudret ve büyüklüğüne karşı his ve heyecanlarını, şükran duygularını mevzu aldığı,

**Allâh ki mucîd-i cihândır
Bin türlü nikâbdan tıyândır**

beyti ile başlayan Tevhîd başlıklı yirmi dört beyitlik mesnevîsinden²⁴⁸ başka,

**İlâhî cihân âferîn zü'l-celâlim
Şühûd-ı rubûbiyyetinde avâlim**

beyti, matla'ını teşkil eden ve kaside şeklinde, on bir beyitten ibaret bir Münâcât'ı vardır.²⁴⁹ Bu mevzu ile alakalı heyecan ve hislerini bazan da, (...) rubâ'î ve kıt'a halinde ifade etmiştir.²⁵⁰

Nâcî'nin, Fürûzân ve Yâdigâr-ı Nâcî adlı şiir kitaplarının müstakil beyit, mısra ve müfretlere ayrılan bölümlerinde de dinî parçaların sayısı az değildir.

Nâcî'nin, Allah hakkındaki şiirlerine göre, Hazret-i Muhammed'i mevzu aldıkları daha kabarık yekûn tutar; bunların çoğunu, gençliğinde yazmıştır ve ölümünden sonra, yakın dostu Şeyh Vasfî tarafından neşredilen *Yâdigâr-ı Nâcî* adlı eserindedir."²⁵¹ Bu eserin baş kısmında ardı ardına dört adet *Na't-ı Şerif*²⁵² yer alır.

Abdülhak Hâmid Tarhan (1852-1937), Tanzimat devri Türk edebiyatının ikinci nesil şairleri içinde Türk edebiyatının yenileşip değişmesinde önemli katkısı olan bir şairdir. "Yaşadığı devirde *şâ'ir-i a'zam* ve *dâhî-i a'zam* gibi sıfatlarla anılan Hâmid, kendinden önce Türk şiirinde yenilik yapanlar içinde bazı yanlarıyla farklılıklar gösterir. Tanzimat'ın getirdiği yeni atmosfer içinde gerek ailesinden ve gerekse kendisine gelinceye kadar geçen süreç içinde sanat çevrelerinden elde ettiği kazanımlar onu diğerleri içerisinde farklı kılmıştır. Onun şiirlerinin ilham kaynakları sarsıcı ve düşündürücüdür. Eşi Fatma Hanım'ın ölümü, İslâm edebiyatının özünde var olan dinî alanın bağlamından bağımsız olmayan Hâmid'in metafizik düşünceler, ölüm ve ahiret gibi konu ve temleri ele alan Makber'i yazmasına neden olmuştur..."²⁵³

Abdülhak Hamid Tarhan, dinî ve felsefî görüşlerini en fazla eserlerine yansıtan bir kişidir. Onun özellikle felsefî düşünceleri yanında²⁵⁴, Allah fikri²⁵⁵ de incelemelere konu olmuştur. Onun şiirlerinde Allah

²⁴⁵ M. Fatih Andı (1995). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatı*, İstanbul: Yeni Safak Kitaplığı, s. 24.

²⁴⁶ Adem Çalışkan (1999). "Muallim Nâcî'nin Bir "Na't-ı Şerif"i ve Tahlili", *İslâmî Edebiyat*, Devre: II, S. 31, Ekim-Kasım-Aralık, s. 43.

²⁴⁷ Fevziye Abdullah Tansel (1962). "Muallim Nâcî'nin Dini Eserleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 1961, Ankara: TDK. Basımevi, s. 163. Ayrıca bkz. H(acı) Yılmaz (2000). "Muallim Nâcî'nin Tercümelelerinden Peygamber ve Ehl-i Beytle İlgili Münâcât ve Na'tlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, C. 6, S. 13, ss. 43-49.

²⁴⁸ Muallim Nâcî (1882). "Tevhîd", *Âfâk*, Nr: 3, 8 Kasım; A.mlf. (1303/1886). *Ateşpâre*, Kostantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya, s. 3 vd.; A.mlf. (1996). *Muallim Nâcî Külliyyatı 1: Şiirler (Ateşpâre ve Şerâre)*, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, s. 7; Abdülkadir Hayber - Hüseyin Özbay (haz.) (1997). *Muallim Nâcî'nin Şiirleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 69; Kenan Mermer (2012). "Batılılaşma Serencamında Bir Olanı Kavramak: Muallim Nâcî'nin Tevhîdî" (Comprehending the One in the Proces of Westernization: Muallim Nâcî's Tawhid), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 26, Sakarya (Temmuz-Aralık), ss. 75-90.

²⁴⁹ Muallim Nâcî (1307/1890). "Münâcât", *Sünbûle*, İstanbul: A. Asadoryan Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, s. 3.

²⁵⁰ Muallim Nâcî (1314/1897-8). *Yâdigâr-ı Nâcî*, İstanbul: A. Asadoryan Ma'lûmât Matbaası, s. 84, 75.

²⁵¹ Fevziye Abdullah Tansel (1962). "Muallim Nâcî'nin Dini Eserleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 1961, Ankara: DİB. Yayınları, ss. 163-64. Krş. Adem Çalışkan (1999). "Muallim Nâcî'nin Bir "Na't-ı Şerif"i ve Tahlili", *İslâmî Edebiyat*, Devre: II, S. 31, s. 43.

²⁵² Abdülkadir Hayber - Hüseyin Özbay (haz.) (1997). *Muallim Nâcî'nin Şiirleri*, ss. 262-265.

²⁵³ Adem Çalışkan (2005). "Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Makber'inden Bazı Bendlerin Tahlili" (An Analysis of the Some Stanzas from *Makber* by Abdülhak Hamid Tarhan), *EKEV Akademik Dergisi*, Yıl: 9, S. 22, Kış, s. 144.

²⁵⁴ Bkz. Rıza Tevfik (1334/1918) *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi*, İstanbul: Kanaat Matbaası; A.mlf. (1984). *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi* [Haz. Abdullah Uçman], İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, VIII+437 s.; Güngör Arkiş (2005). "Abdülhak Hamid Tarhan - Hermann Hesse / Duhter-i Hindu ve Siddharta'da Dinî ve Felsefî Yaklaşımların Karşılaştırılması", *Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi Bildirileri (Eskişehir, 15-17 Ekim 2003)*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları, ss. 399-406.

²⁵⁵ Bkz. M. Kaya Bilgegil (1959). *Abdülhak Hâmid'in Şiirlerinde Ledünnî Meselelerden: Allah (Mevzûun Filoloji Bakımından Tedkiki)*, C. I, İstanbul: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 240 s.

fikri, O'na imandan isyan çizgisine yükselip yeniden O'na sığınmaya kadar değişkenlik gösterirken, bu bağlamdaki fikirleri İslâm tasavvufundan metafiziksel ürpertiye kadar geniş bir yelpazede ortaya konulur.

Ünlü İtalyan şairi Dante Alighieri (1265-1321)'nin *İlâhî Komedya'sının* birinci bölümü *Cehennem'de* (28.Canto), Hıristiyanlık varken yeni bir dini tebliğ ettiği için bozgunculuk ve bölücülükle itham ederek Hz. Muhammed'i sakat ve Hz.Ali'yi yüzü kesik bir biçimde betimleyip göstermesi, benzeri tavrı İslâm filozofları için de yapmasından ötürü, *Tayflar Geçidi*²⁵⁶ adlı eserinde Hz.Peygamber ve diğer din büyüklerine karşı sevgisinin bir tezahürü olarak Sa'dî'nin ağzından "*Vay Dante! Sen misin? Koca dâhî-i müfterî / Hâk-i siyâh-ı tıynetî hâkister-i cahîm*"²⁵⁷ şeklindeki bir hitapla O'na hata yaptığını söyleyip gerçeği ikrar ettiren²⁵⁸ Abdülhak Hâmid'in dinî şiir türleri içinde Allah fikrini doğrudan doğruya ortaya koyma fırsatı veren ve arûzun *mef'ûlü mef'ûlün fe'ûlün* vezniyle kaleme aldığı bir *Münâcât*'i²⁵⁹ vardır. "İslâm tarihinin hemen hemen her devri, trajedileri için mevzu teşkil etmiş"²⁶⁰ olan Hâmid'in çeşitli neşirleri bulunan bu uzun *Münâcât*'ın beyit sayılarında farklılıklar vardır. O, bu "... şiirinde Allah Teâlâ'nın esmâ ve sıfatlarına yer vermiş, O'nun zatının yüceliğini, ezeli ve ebedî oluşunu dile getirmiştir."²⁶¹

Hamid'in şiirlerine ve sözü edilen *Münâcât*'ına tasavvufî açıdan yaklaşanlar vardır. Örneğin, Ali Yıldız, bu yöndeki değerlendirmelerini şöyle yapar: "...Münâcât başlıklı şiirde ise tasavvufî kavramlar, bu şiirde ve başka şiirlerde dile getirilen düşüncelerle tezat teşkil edecek şekilde kullanılmıştır.

Ey dergehi cümlelerin penâhı
*Mevcûdâtın vücûd-gâhı*²⁶²
Yokluklar içinde var olan Hak!
Zâtîyyet-i Kibriyâ-yı mutlak
Sensin o hakîkatü'l-hakâyık
Her cilvene Hak denilse lâyıık
Halk eylediğin senin müsellemler,
Âdemlerden ziyâde âlem.

Bu mısralarda geçen vücûd, zâtîyyet, hakîkatü'l-hakâyık gibi kavramlar, "Yokluklar içinde var olan Hak" mısrası bir yana, tasavvufî anlayışa uygun şekilde kullanılmıştır...

Şiirin bundan sonraki kısımlarında ise (...) modern Batı bilimine ait, kozmolojiyle ilgili verilerin temel teşkil ettiği düşünceler yer alır. Bununla birlikte şair tasavvufî kavramları aslına uygun şekilde kullanmayı sürdürür...

...Şairin insanla ilgili olarak dile getirdiği düşünceler de tasavvufî anlayışla örtüşmektedir. Fakat şiirin sonlarına doğru, kâinatta bulunan sayısız alemin varlığı dolayısıyla şairin sorduğu sorularla anlatım farklılaşır..."²⁶³

Dikkatli bir biçimde bakıldığında, "Bütün bu örnekler gösteriyor ki Divân edebiyâtında önemli bir tem olarak işlenen ve Tanzimat sonrası edebiyâtında da devam eden tevhîd ve münâcâtlarda, Allah'ın kudreti, onun yaratma gücünün eşyâda tecellisi, her şeyin Allah'ın açık bir şekilde göstermesi, kâinâtın şaşırtıcı nizâmı, bu nizâm karşısında duyulan hayret ve aczin ifadesi ortak maddeler olarak yer alır. Tanzimat'tan sonraki devrede yazılan tevhîd ve münâcâtlarda ise, bunlardan ayrı ve yeni olarak kâinât karşısında duyulan hayretin hayranlığa dönüştüğü anlatılır. Ayrıca, Allah'ın varlığını inkâr edenlere cevap verilir ve materyalistlerin tesâdüf nazariyesine karşı çıkılarak kâinâtın bir tesâdüf eseri değil, Tanrı'nın irâdesi ile yaratıldığı anlatılır. Bunlardan başka Allah'ın varlığının sâdece iman ile değil, eşyadaki tecellisine bakarak, akıl ile de kabul edileceği söz konusu edilir."²⁶⁴

Yukarıda adları sıralanan Tanzimat devri şairlerinden sonra da İslâmî şiir türlerinde şiirler kaleme alınmıştır. Bu bağlamda, makalemizin sınırları dışında kalan ve müstakil araştırmayı gerektiren Tanzimat sonrası Türk şiirinde, kronolojik sıraya göre, Ara Nesil/Mutavassıtın²⁶⁵, Servet-i Fünûn²⁶⁶, Fecr-i Atî²⁶⁷ ve

²⁵⁶ Bkz. Abdülhak Hâmid (1335/1919). *Tayflar Geçidi*, (Külliyât-ı Âsâr), Âsâr-ı Müfide Kütübhanesi, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 114+4 s.

²⁵⁷ "*Vay Dante! Karakterinin kara toprağı cehennem ülkesi olan iftiracı koca dahi sen misin?*" [bkz. Abdülhak Hâmid (1335/1919). *Tayflar Geçidi*, s. 66].

²⁵⁸ "*Zâhlimişim neşideyi nazım etdiğim zaman / Ben sonra anlamam ki hatâ etmişim yamân*" [bkz. Abdülhak Hâmid (1335/1919). *Tayflar Geçidi*, s. 69].

²⁵⁹ Bkz. Abdülhak Hâmid (1297/1881). "Münâcât", *Hazîne-i Evrâk*, Nr. 18, ss. 284-288; A.mlf. (1298/1881). "Münâcât", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 963, 13 Şevval / 6 Eylül; A.mlf. (h.1312/1896). "Münâcât", *Gencine-i Belâğat*, [İbrahim Necâtî], Cüz I, İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiyye Matbaası; Bulgurlu-zâde Rızâ (1325/1909). *Müntehabât-ı Bedâiyi-i Edebiyye*, Dersaadet: Mürettebin-i Osmâniyye Matbaası, ss. 74-83; Abdülhak Hâmid Tarhan (1982). "Münâcât", *Bütün Şiirleri-3: Hep Yahut Hiç* [Haz. İnci Enginün], 1.bs., İstanbul: Dergah Yayınları, ss. 42-49; Bulgurluzade Rıza (2015). *Müntahabât Bedâiyi-i Edebiyye / Manzum-Mensur Kısmı ve Zeyli, İnceleme-Çevriyazı-Fihrist-Dizin-Sözlük* [Haz. Abdullah Şengül - Betül Kiriş], İstanbul: Kesit Yayınları, 760 s.

²⁶⁰ Fevziye Abdullah Tansel (1962). *Tanzimat Devri Edebiyatı'nda Dinî Şiirler*, s. XI.

²⁶¹ Şerife Uzun (2013). *16.Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhîd*, 1.bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 54.

²⁶² Bu mısra'nın vezni yukarıda dile getirildiği gibi *mef'ûlü mef'ûlün fe'ûlün* olması gerekirken, ilk ve ikinci tef'ûleler "*mef'ûlün fâ'ilün*" şeklindedir. Bu durum bu vezne özgü olduğundan bir 'Sekt-i Melih' mevcuttur.

²⁶³ Ali Yıldız (2010). "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Tasavvuf" (Sufism in Turkish Poetry After Tanzimat Period), *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 5/2, Spring, , ss. 540-541.

²⁶⁴ Necat Birinci (1981). "Ele Alınan Mevzular Açısından Tanzimat Sonrası Edebiyatında Tevhîd ve Münâcât", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 10, S. 4, s. 74.

²⁶⁵ Bu dönem şiirinde 'Münâcât' konusunda bkz. Şeyh Vâsî Efendi (1308/1892). "Münâcât-ı Câmî", *Fez-âbâd*, İstanbul: Kasbar Matbaası, ss. 6-7; Niğâr Hanım (Niğâr Binti Osman) (1309/1893). "Münâcât", *İkinci Efsûs*, İstanbul: Ahter Matbaası, s. 8; Fatma Makbûle Lemân (1314/1898). "Münâcât", *Ma'kes-i Hayâl*, İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete, ss. 7-10; Manastırlı Mehmed Rif'at (1313/1897). "Münâcât", *Ma'lûmât*, Nr. 97, 21 Ağustos 1313 / 4 Reb'ü'l-âhir 1314 / 2 Eylül 1897, s. 946; Z. Erdemir (2008). *Makbule Leman'ın Ma'kes-i Hayâl Adlı Eserinin Günümüz Türkçesine Aktarılması ve İncelenmesi*, Lisans

Millî Edebiyat şairleri²⁶⁸ yanında Cumhuriyet devri şairleri²⁶⁹ tarafından da diğer türler yanında münâcât türünde şiirler kaleme alınmıştır.

Eserlerinden sıklıkla yararlandığımız edebiyat tarihçisi Kenan Akyüz'ün yakın zamanlara kadar çoğu aydının benimsediği bir tavırla ifade ettiği,

“Türk edebiyatının, İslâm medeniyeti kadrosu içinde doğmuş ve gelişmiş olan Divan Edebiyatı'ndan sıyrılarak, Batı Avrupa Medeniyeti'nin tesiri altında Avrupâî bir karaktere bürünmeğe başlaması XIX. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. İslâmî edebiyatın bütün özelliklerine sahip olabilmek için XI. yüzyıldan XV. Yüzyıla kadar uzun bir intibak devresi geçiren Türk Edebiyatı; idealist, çok kabiliyetli ve çok enerjik yazarlar sayesinde ve kırk-elli yıl gibi çok kısa sayılabilecek bir süre içinde, İslâmî edebiyatın –yüzlerce yıl alıştığı- sıkı bağlarından hızla kurtularak, hemen bütün türlerde, tam anlamıyla Avrupâî bir kişilik kazanabilmiştir.”²⁷⁰

şeklindeki sözlerini haklı çıkarırcasına, Tanzimat'tan bugüne dinî şiir türleri ve/veya İslâmî şiir türleri, özellikle Tevhîd, Münâcât ve Na't²⁷¹ türleri, çok ender çalışmaların konusu olmaktadır²⁷². Bu nedenle, Batılılaşma sürecinde eldeğmemiş ve/veya görmezden gelinmiş birer konu olarak bahsi geçen bu türlerin akademik bir yaklaşımla çeşitli açılardan ele alınması şarttır... Benzeri şekilde, kardeş Türk Topuluklarının edebiyatları (Âzerî, Kazak²⁷³, Kırgız, Kırım, Özbek, Tacik ve Tatar edebiyatları²⁷⁴) da bu açıdan incelenmelidir... Münâcât hakkında bu teorik tür bilgisinden sonra şimdi asıl konumuza bakalım.

b-İbrahim Şinâsî'nin Münâcât'ının Tahlihi

İbrahim Şinâsî Efendi'nin Münâcât'ı, aynı devirde yaşayan diğer şair ve yazar arkadaşları başta olmak üzere, edebiyatımızda günümüze kadar eksilmeyen bir ilgi odağı olmuş, lise ders kitapları ve antolojiler²⁷⁵ dahil pek çok kaynakta yer almış ve değerlendirilmiştir.

Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; Mehmet Emin Yurdakul (1989). “Tanrı'ya”, *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri-1: Şiirler* [Haz. Fevziye Abdullah Tansel], Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 322; Adem Çalışkan (1996). *Hâfız Mehmed Sebâtüddin. -Hayatı ve Eserlerinin İncelenmesi-, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 73-77; Mehmet Akif Ersoy (2006). “Süleymaniye Kürsüsü'nde”, *Safahat, Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir* [Haz. M. Ertuğrul Düzdağ], 4.bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, ss. 179-180.

²⁶⁶ Bu dönem şiirinde ‘Münâcât’ konusunda bkz. Cenâb Şehâbeddin (1327/1911). “Münâcât” (I), *İçtilâh*, Nr. 30, 1 Eylül /14 Eylül, s. 823; Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emül, Necat Birinci, Abdullah Uçman (1984). *Cenâb Şehâbeddin'in Bütün Şiirleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 265; Cenâb Şehâbeddin (1328/1912). “Münâcât” (II), *Rûbâb*, Nr. 41, 25 Teşrin-i Evvel 1328/7 Teşrin-i Sâni 1912/7 Kasım 1912, s. 5; Mehmet Kaplan ve diğ. (1984). *Cenâb Şehâbeddin'in Bütün Şiirleri*, ss. 274-275; Cenâb Şehâbeddin (1329/1913). “Münâcât” (III), *Donanma*, Nr. 39, Mayıs /Mayıs, s. 675; A.mlf. (1329/1913). “Münâcât” (III), *Yeni Turan*, Nr. 1, 8 Temmuz /21 Temmuz, s. 1; Mehmet Kaplan ve diğ. (1984). *Cenâb Şehâbeddin'in Bütün Şiirleri*, ss. 276-278; Cenâb Şehâbeddin (1341/1925). “Münâcât” (IV), *Servet-i Fünûn*, Nr. 1500-26, 14 Mayıs /27 Mayıs, s. 406. Cenâb Şehâbeddin'in bitmemiş şiirlerinden ikisi münâcâttır. Bkz., Mehmet Kaplan ve diğ. (1984). *Cenâb Şehâbeddin'in Bütün Şiirleri*, ss. 440-442 vd.; Hasan Akay (1989). “Cenâb Şehâbeddin'in ‘Münâcât’ı Üzerine”, *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, S. 4, Şubat-Mart-Nisan, ss. 46-47; Adem Çalışkan (2002). “Cenâb Şehâbeddin'in Bir Münâcât'ı ve Tahlil”, *Dinbilimleri, Akademik Araştırma Dergisi*, C. 2, S. 2, Nisan - Mayıs - Haziran, ss. 195-206; Ali Ekrem Bolayır (1992). “Münâcât”, *Münâcât Antolojisi [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, [Haz. Cemâl Kurnaz], Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 48. Ayrıca bkz. Fevziye Abdullah Tansel (1962). *Servet-i Fünûn ve Son Devir Edebiyatı'nda Dinî Şiirler*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XX+235 s.

²⁶⁷ Bu dönem şiirinde ‘Münâcât’ konusunda bkz. Emin Büled (1327/1911). “Münâcât”, *Servet-i Fünûn*, C. 40, Nr. 1052, 21 Temmuz.

²⁶⁸ Bu dönem şiirinde ‘Münâcât’ konusunda bkz. Orhan Seyfi Orhon (1941). “Münâcât I, II, III”, *O Beyaz Bir Kuştu*, İstanbul: Akbaba Kitabevi; A.mlf. (2008). “Münâcâtlar”, *Bütün Şiirleri*, 3.bs., İstanbul: Everest Yayınları, ss. 247-261; Faruk Nâfiz (Çamlıbel) (1335/1919). “Münâcât”, *Büyük Mecmua*, S. 9, 5 Haziran, s. 132; A.mlf. (2008). “Niyaz”, *Han Duvarları / Bütün Şiirleri*, 11.bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 79; Şükûfe Nihal Başar (1992). “Son Dua”, *Münâcât Antolojisi [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, [Haz. Cemâl Kurnaz], Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 122.

²⁶⁹ Bu dönem şiirinde ‘Münâcât’ konusunda bkz. Cahit Sıtkı Tarancı (1937). “Allah'ı Ararken”, *Yücel*, S. 33, Kasım; Talat Gönensay (1961). “Münâcât”, *Hilkatin Sırları*, İstanbul: Bakış Matbaası; Abdullah Kırışka (1964). “Allah'ı Münâcât”, “Allahım”, “Ya Rab”, *Dini Ahlâkî Şiirler*, İstanbul: Büyük Kervan Matbaası; Arif Nihat Asya (1967). “Münâcât”, *Dualar ve Aminler*, İstanbul: Yağmur Yayınları; Cahit Zarifoğlu (1989). “Sultan”, *Şiirler, Bütün Eserleri-1*, 2.bs., İstanbul: Beyan Yayınları, s. 491; Halide Nusret Zorlutuna (1967). “Ya İlahî”, *Ellerim Bombos*, İstanbul: Kür Yayınları; Turgut Uyar (1970). “Münâcât”, *Divan*, Ankara: Bilgi Yayınevi, ss. 7-8; Cumali Ünalı Hasannebioğlu (1989). “Münâcât”, *Bir Gecenin Şiiri*, 2.bs., İstanbul: Yazı Yayıncılık, ss. 13-17; Komisyon (1992). *Günümüz Dilinden Münâcâtlar [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 352 s.; Nurullah Genç (1992). “Arzuhal”, *Günümüz Dilinden Münâcâtlar [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 30-37; Adem Konan (1992). “Münâcât”, *Günümüz Dilinden Münâcâtlar [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, ss. 11-13; Şükrü Karaca (1993). “Münâcât”, *Anestü Nârâ*, 1.bs., İstanbul: Ötügen Neşriyat A.Ş., ss. 9-14; İsmet Özel (1994). “Münâcât”, *Dergâh, Aylık Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi*, C. 5, S. 53, Temmuz, s. 3; Mehmet Atilla Maraş (1995). “Yakarış”, *Zor Sözler*, 2.bs., Konya: Esra Sanat Yayınları, ss. 9-10; A. Vahap Akbaş (1997). “Münâcât”, *Bir Şehre Vardım*, İstanbul: Beyan Yayınları, s. 9; Mustafa Necati Bursalı (1998). “Münâcât”, *Beni Mevlâ'ya Bırak (Bütün Şiirlerim ve Kasidelerim)*, 1.bs., İstanbul: Erhan Yayınları, s. 43; Bahaeddin Karakoç (1998). *Beyaz Dilekçe*, 1.bs., İstanbul: Beyan Yayınları; İsmet Özel (2000). “Münâcât”, *Bir Yusuf Masalı*, 4.bs., İstanbul: Şule Yayınları, ss. 9-15; Arif Nihat Asya (2005). “Dua”, *Dualar ve Aminler*, İstanbul: Ötügen Neşriyat A.Ş., ss. 44-46; Cahit Sıtkı Tarancı (2007). “Allah'ı Ararken”, *Otuz Beş Yaş, Bütün Şiirleri*, 32.bs., İstanbul: Can Yayınları, ss. 151-152; Alim Yıldız (2008). “Acziyetin Şiiri: Münâcât”, *Ay Vakti, Düşünce-Kültür ve Edebiyat Dergisi*, S. 93, Haziran. C. Zarifoğlu hk.); Emine Çelebi (2013). “Türk Edebiyatında Münâcât ve Şefik Aşıkoğlu'nun Münâcât'ı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bülteni (Bulletin of Turkish Language and Literature)*, S. 2013-I, Çankırı, ss. 122-128.

²⁷⁰ Bugün artık itibar edilmeyen bu yanlış görüş için bkz. Kenan Akyüz (1982). “Giriş”, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923) I*, 4.bs., Ankara: Mas Matbaacılık ve Aksesuarları, s. 1.

²⁷¹ Bu yönde bir çabamız ürünü olan bir çalışma için bkz. Yunus Mucan (2015). *Tanzimat'tan Bugüne Divan Şiiri Geleneğinde Yazılmış Na'tlerin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, XVI+370 s.

²⁷² Bu konuda katkıda bulunabilecek çalışmalar için bkz. İsmail Çetişli (2000). *Şiirimizde Hz.Peygamber ve Gül (1860-2011)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 256 s.; A.mlf. (2012). *Türk Şiirinde Hz. Peygamber (1860-2011)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 743 s.

²⁷³ Kazak dili ve edebiyatında münâcâtlar için bkz. Aynur Abdirasilkızı (2010). “Kazak edebietindeki minajet janrı: ejelgi poeziya men kazirgi adabiettegi körinisi” (Kazak Edebiyatındaki Münâcât Türü: Eski Şiir ve Bugünkü Edebiyatta Görünüşü), *Ürker jurnalı*, No. 1 (16).

²⁷⁴ Tatar dili ve edebiyatında münâcâtlar için bkz. Hösnüllin Kotdüs (2001). *Mönetler Hem Beyit*, Kazan: “Rannur” Kitap Neşriyatı; Sadykova R.H, Kadyrov R.M, Kasıymova R.M (2005). *Mönetler*, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı; Alsu Kamalievâ (2010). “Tatar Edebiyatının Az Bilinen Bir Türü: Münâcâtlar” (Little Known Type of Tatar Literature: Fervent Prayers), *Millî Folklor*, Yıl: 22, S. 86, Ankara, ss. 107-114.

²⁷⁵ Bkz. Kenan Akyüz (1986). “Münâcât” (Şinâsî), *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi (1860-1923)*, 4.bs., İstanbul: İnkılap Kitabevi, ss. 10-11.

Edebiyat tarihçisi Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), "Şinâsi, hiçbir din meselesine temas etmemiştir. Makalelerinde geçen 'diyânet-i islâmiyye, İslâmiyet' gibi kelimeler, daha ziyade fikirlerinin dayandığı cemiyet realitelerine bağlıdır." dedikten sonra, bu bağlamdaki görüşlerini ileri sürerken konuyu Münâcât'a getirir ve şunları söyler:

" Bununla beraber, dinî duygularla konuşan iki manzumesi -Münâcât ve İlâhî- vardır... Daha ziyade büyük saate saatçi arayan 'Münâcât'ta bir nevi Voltaire tesiri bulmamak imkânsızdır. Korkuyu ve hatta pişmanlığı reddederek Allah sevgisiyle yetinmesi de bu kaynağa bağlanır. Bilindiği gibi, Şinâsî'nin 'Münâcât'ı 'havf-ı İlâhî' beyti ile hemen hemen bittikten sonra Allah'ın lütuf ve merhametine güvenmek temi etrafında yeniden gelişir. Ulûhiyyetin dünya saltanatları üzerinde hakîkî saltanat olduğu fikri, mutlaka Garp'tan bir başlangıç istenirse, XVIII. asırdan daha evvele, iyi tanıdığı şair sıfatıyla Racine'e çıkartılabilir.

Bütün bunların bizim klasik ve tasavvuf şiirimizde de mevcut olduğunu bir kere daha hatırlayalım. Dikkat edilecek noktalardan biri de, düşürdüğü, ölüm tarihlerinin dışında, Şinâsî divanında Peygamber'in ismine hiç tesadüf edilmemesidir. Hakikatte bu küçük divan, bizde belki de na'tsiz ilk divandır."²⁷⁶

Kaynaklarda belirtildiğine göre, Namık Kemal'in Şinâsî ile tanışması, -adını yine Şinâsî'nin 'İlâhî' adlı bir başka metni ile karıştırıp yanılrsa da-, bu 'Münâcât' adlı manzumesi sayesinde olmuştur. Bu bağlamda Necmettin Halil Onan (1902-1968)'ın yapmış olduğu bir çalışmada bizzat Namık Kemal şöyle der:

"Hangi senede olduğu hatırımda değildir. Fakat zannıma göre yetmiş sekiz sene-i hicriyyesinde olacak, bir Ramazan günü kitap aramak için Sultan Beyazid Câmii avlusundaki sergilere girdim. Elimde tâlik yazı litograf basma ile bir kâğıt parçası tutuşturdular, yirmi de para istediler. Parayı verdim, kâğıdı aldım. Üstünde, 'İlâhî' unvanını gördüm. Derviş Yunus İlâhisi zannettim. Bununla beraber, okumağa başladım. O ilâhî neydi bilir misin, neydi? Beni, yazdığım yazının şimdiki derecesine isâl etmeğe, milletin lisânını şimdiki hâline getirmeğe sebep-i müstakil olan ilâhî bir ilâhî idi. Sâde fikre ne kadar da yaklaşıyor. Mebâdisi (başlangıcı) şudur:

Hak Teâlâ 'azamet 'âleminin pâdişehi

Lâ-mekândır olamaz devletinin taht-gehi

Nesren yazdığı şeyleri gördüğüm, hatta beğendiğim Şinâsî'nin, ilâhî bir kelîm olduğunu o şiirinde anladım. Fakat fikrimi tamamiyle edebiyat arkadaşlarıma anlatamadım."²⁷⁷

Gerçekten, "Namık Kemal'in Münâcât karşısında duyduğu bu heyecanı bugünkü neslin anlaması güçtür. Bu heyecanı biz ancak düşünce yolu ile kavrayabiliriz... Binaenaleyh Münâcât kendisine tamamiyle yabancı bir yenilik ve güzellik duyurmuş olmalı ki bu derece heyecanlanmış olsun..."²⁷⁸

Şark edebiyatlarının bütününde çoğunlukla Divânlarda tevhid adlı kasidelerin ardından münâcâtlar gelir. Klasik Türk edebiyatında da aynı gelenek çok zengin bir biçimde Tanzimat'a kadar gelmiştir. Edebiyat tarihçisi ve metin şerhi uzmanı merhum Prof.Dr.Ali Nihad Tarlan (1898-1978), bu bağlamda 'münâcât' yerine tür olarak 'tevhid' kavramını kullanmış olsa da bu manzume hakkında şu önemli tespitlerde bulunur:

"Divân edebiyatındaki tevhitler ancak 'ilm-i kelâm'ın muayyen esaslarını mevzuubahs eder. Ve bunlar mâhiyet itibariyle tamamen fikridir. Tevhitler ancak tasavvuf içinde biraz lirizm kazanır. Orada insan 'akl'ın hududundan 'keşf'in hudutsuzluğuna geçer. 'Tenzihî' ehl-i sünnet akidesinde 'Allah' mefhumu mücerrettir. Ve tamamen fikrî hadlerle mahduttur. Tevhidin sonunda kul, beşeriyet sâikasıyla olan isyanlarını zikredip Tanrı'dan günâhlarının affını diler. İşte 'tenzihî' tevhitlerde bu kısım lirik olabilir. Şinâsî'nin tevhidî aynen böyledir..."²⁷⁹

Metin tahlili alanında ilklerden olan ve bu alanda önemli bir boşluğu dolduran çalışmasında merhum Mehmet Kaplan, Münâcât'ı muhteva açısından "Tanrı ile kainat arasındaki münasebet (1-10. beyitler) ve kendisi ile Tanrı arasındaki münasebet (10-20. beyitler)" olmak üzere iki kısma ayırır ve kendine özgü bir yöntemle tahlil eder. O'nun bu bağlamdaki görüş ve değerlendirmeleri şöyledir:

"Münâcât, muhteva bakımından iki kısma ayrılabilir: 1)1-10. beyitlerde şair, Tanrı ile kâinat arasındaki münasebetten, 2)10-20. beyitlerde kendisi ile Tanrı arasındaki münasebetten bahsediyor.

1-Tanrı, azamet âleminin padişahıdır; fakat ondan ayırdır ve mekânın ötesindedir. Varlık, onun eseridir; onun emirlerine mutlak surette boyun eğer. Yer onun emriyle gece gündüz hareket eder.

²⁷⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar (1982). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 5.bs., İstanbul: Çağlayan Kitabevi, s. 205.

²⁷⁷ Bkz., Necmettin Halil Onan (1940). "Namık Kemal'in Bilinmeyen Bir Eseri", *Ulus Gzt.*, 22 Kânûn-ı Evvel, s. 2; Mehmet Kaplan (1947). "Şinâsî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, (İstanbul) 31 Aralık, s. 23; Necmettin Halil Onan (1950). *Namık Kemal'in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, ss. 36-37; Mehmet Kaplan (1976). "Şinâsî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, 1.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 255; A.mlf. (1981). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şiir Tahlilleri I*, 7.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 32; Önder Göçgün (1999). *Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, ss. XL-XLI.

²⁷⁸ Mehmet Kaplan (1947). "Şinâsî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, s. 24; A.mlf. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, s. 255.

²⁷⁹ Ali Nihad Tarlan (1981). *Edebiyat Meseleleri*, 1.bs., İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., ss. 126-127.

Mevsimler, onun emrine göre değişir. Güneş onun merhamet ışığının şulesidir. Yıldızlar onun yüce heybetinin kıvılcımlarıdır. Kimi yerinde duran, kimi dolaşan bu varlıkların her biri, onun mevcudiyetini ispat eden ışıklı birer delildir. Melek ve cehennem gibi gözle görünmez varlıklardan da bahsetmekle beraber, Şinâsî, daha ziyâde gözle görülen âlem ve umumiyetle astronomik varlıklar üzerinde duruyor. Onların nizâmında bir güzellik ve Tanrı'nın mevcudiyetinin bir dilini buluyor.

... Şinâsî, her şeyden önce, eski münâcâtları dolduran malzeme yığını ayıkliyor. Tanrı fikrini yeryüzüne ait teferruat ile değil, kâinâtın bütünlüğü içinde ortaya koyuyor. Gayesi, sanat göstermekten ziyade, Tanrı ile kâinat arasındaki münasebeti anlatmaktır. Bundan dolayı, fikri örten ve dağıtan kelime oyunlarını da bırakıyor...

2-Şiirin ikinci kısmında Şinâsî, günâhlarından, pişmanlıklarından ve Tanrı'nın sonsuz kereminden bahsediyor. Allah'ın ispatı gayesini güden ve dış dünyadan bahseden birinci kısım ile bu kısım arasında bir tezat var gibidir... Birinci kısmın tasvîrî ve zihnî olmasına karşılık, ikinci kısım, hissî bir karakter taşımaktadır. Bu kısımda Şinâsî, duygusunu canlı ve hareketli bir şekle sokuyor. Tanrı korkusunun içini dağladığını söyleyen şair, içi ile dışı arasındaki tezadı belirttikten sonra, zikzaklı bir ruh halini anlatıyor. İsyanı nedamet takip ediyor. Arkasından ümitsizlik geliyor. Sonra huzura kavuşuyor. Şairin huzura bir muhakeme neticesi ulaşması da dikkate değer...

Münâcât'ın iki kısmı, iki basit fikirde toplanabilir: 1-Tanrı kâinata hâkimdir, yahut kâinât Tanrı'nın varlığını isbat eder. 2-Tanrı insanı bağışlar. Şair, manzumesinde bu anafikirleri ortaya koymağa, açıklamağa çalışıyor. Teferruatı anafikre bağlıyor..."²⁸⁰

Türk edebiyatında çok meşhur olan ve plan açısından eski Tevhîd ve Münâcâtlardan pek farklı olmayan bu 'Münâcât', yukarıdaki alıntıda anlaşılabildiği gibi, Mehmet Kaplan tarafından kendine özgü üslûba ağırlık veren bir yöntemle tahlil edilmiştir²⁸¹. Ayrıca, Niyâzi Yavuz, bu konuda Niyazi Yavuz, "Şinâsî'nin Münâcât'ında Yeni Unsurlar"²⁸² adlı bir yazı kaleme almıştır...

Biz burada, bu tahlil ve yazıları gözden ırak tutmaksızın, İbrahim Şinâsî Efendi'nin meşhur *Münâcât*'ını²⁸³ biraz daha farklı bir yöntemle, beyit beyit ele alıp elden geldiğince edebî sanatlarını da göstererek dinî, edebî, dil ve üslûp açıdan tahlil ve/veya şerh edeceğiz.

1

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

**Hak Te'âlâ 'azamet 'âleminin pâdişehi
Lâ-mekândır olamaz devletinin taht-gehi**²⁸⁴

"Ululuk âleminin padişahu Hak Teâlâ mekânsızdır, (bundan dolayı) devletinin başkenti (de) olamaz."

İbrahim Şinâsî Efendi'nin içinde yetiştirdiği kültürel ve edebî atmosfer doğrultusunda Allah kavramını 'padişah' imajında belirlemesine rağmen, onu tanıma konusundaki yöntem hususunda gelenekten ayrıldığı görülmektedir.

Şinâsî'nin 'Allah' kavramını ele alış yöntemi 'muşahhaslaştırma' yani 'somutlaştırma'dır. Çünkü Allah soyut bir varlıktır, bunu okurlarına daha iyi anlatabilmek için 'padişah' metaforundan yararlanmaktadır. Bu devirden itibaren, maddeye manadan, gözün gördüğüne dil ile ikrar edilip kalp ile tasdik edilenden daha fazla inan insanları -şairin kendi de dahil- inandırabilmek için maddî âlemin verilerini kullanma yöntemi gittikçe artan ve önemsenen oranda kullanılacaktır...

Şairin yaşadığı devir dikkate alındığında dünyada ülkeleri yöneten bir padişah olduğu gibi padişahları yöneten bir padişahlar padişahu da vardır. Bu ise zaten padişah kavramını bilen döneminin insanlarını ikna etme konusunda kendisine yardımcı bir imaj olacaktır. Buradan hareketle, Şinâsî'nin akıllı davranarak özel imajlardan yararlanma yoluna gittiği söylenebilir.

²⁸⁰ Mehmet Kaplan (1981). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şiir Tahlilleri I*, s. 33, 35-36.

²⁸¹ Bkz. Mehmet Kaplan (1981). "Şinâsî: Münâcât", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şiir Tahlilleri I*, ss. 29-36.

²⁸² Bkz. Niyazi Yavuz (1991). "Şinâsî'nin Münâcât'ında Yeni Unsurlar ve Bir Dünya Görüşü", *Din Öğretimi Dergisi*, S. 27, Mart - Nisan, ss. 59-61.

²⁸³ Şinâsî (1287/1870). "Münâcât", *Müntehabât-ı Eş'âr*, İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbaası, ss. 12-15; A.mlf. (1960). *Müntehabât-ı Eş'âr*, (Yay.: Süheyl Beken), Ankara: Dün-Bugün Yayınevi, s. 4-6; A.mlf. (2004). *Müntehabât-ı Eş'âr*, [Haz.: Kemal Bek], İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, ss. 28-30; Şinâsî (2005). *Bütün Eserleri* [Haz. İsmail Parlatur - Nurullah Çetin], Ankara: Ekin Kitabevi, ss. 4-5.

²⁸⁴ *Hak* (a.i.): Allah, tanrı; doğruluk, insaf; dava ve iddiada hakikate uygunluk; doğruluk; geçmiş, harcanmış emek; pay, hisse.; layık, uygun.

Teâlâ (a.cüm.): "Yüksek olsun!" manasına gelen bir söz olup Allah adıyla birlikte kullanılır.

Hak Te'âlâ (a.): Allahü Teâlâ.

'Azamet (a.i.): Büyüklük, ululuk; çalım, kurum.

Pâdişeh (f.b.i.): Padişah, hükümdar, melik, kaan, hakan, sultan.

Lâ (a.e.): 'Olumsuzluk' edatı.

Mekân (a.i.): yer.

Lâ-mekân (a.s.): Mekânsız, yersiz, mekândan beri.

Taht (a.i.): Hükümdarın oturduğu büyük koltuk; hükümdarlık makamı.

-geh (f.e.): 'Zaman' ve 'mekân' eki.

Taht-geh (f.b.i.): Taht yeri; başşehir, başkent.

“Şinâsî, Münâcât’ın yalnız ilk kısmında, eski tevhidlerde de kullanılan Tanrı-padişah imajına başvuruyor. Fakat bu imaj bir süs olmaktan ziyade, Tanrı’nın kâinâta hakim oluşunu anlatan zarûrî bir vasıttır...”²⁸⁵

Metinlerarası ilişkiler bağlamında ‘padişah ve/veya padişahlar padişahı’ düşüncesi ile Kur’ân-ı Kerîm’de Tîn Suresi’nde geçen ‘hakimlerin hakimi’²⁸⁶ ayetine bir göndermede bulunulduğu çok kolayca çıkartılabilir. Bu düşünce ve imaj boyutunda gerçekleştirilen bir husustur. Allah’ın padişah’a benzetildiği söylenemez. Çünkü ‘Onun benzeri hiç bir şey yoktur’ (Leyse ke-mislihi şey’ün)²⁸⁷, benzeri olmayan bir şeyi başka bir şeye teşbih etmek, hem mantıksal açıdan yanlış olur, hem de İslâm dini, medeniyeti ve kültür geleneğindeki düşünceye aykırı bir yaklaşım olur. Bu nedenle biz de teşbih sanatı vardır demedik.

Bu padişah dünyevî padişahlardan farklıdır. Padişahlar padişahı olduğu gibi mekândan ve zamandan da münezzehtir. Bu durum, dünyevî padişah imajının başlangıçta konuya zihinler çekilinceye kadar işlevsel olduğunu, dikkatler çekildikten sonra bu yeni özellikleri ile padişah imajının manevî bir hal aldığı anlaşılmaktadır.

Bu haliyle düşünüş biçimi, İslâm medeniyet ve kültürünün temel kaynaklarına aykırılık teşkil etmez. İslâm dininde ve toplumunda Allah’a mekân ve taht isnat edilemez. O zamandan ve mekândan münezzehtir. Ehl-i Sünnet alimlerinin hepsi “Allah’ı mekândan münezzehtir olduğu”nu ifade etmişlerdir. Beyitte geçen ‘taht-geh’ ifadesi ile İslâmî literatürdeki ‘kursü’ kavramı hatırlatılsa bile, bu kavram ile Allah’a taht isnadı yapılmaz... Taht isnadı ancak dünyevî anlamda padişah için söz konusudur. Bu nedenle, bu padişahın idare ettiği bir devleti vardır, başkentinde de tahtı bulunur...

İbrahim Şinâsî Efendi’nin ‘yakarış’ta bulunacağı varlık olarak Allah’ı anlatmakla şiirine giriş yaptığı anlaşılmaktadır. Bu şiiri ve bu şiirde ileri sürdüğü görüşleriyle şair dikkatleri çekmeyi başarabilmiş bir kişidir...

Şair, bu beyitten itibaren Münâcât’ının ilk on beytinde “Tanrı’dan, Tanrı’nın kudretinden, Tanrı ile kâinâtın münâsebetinden bahsede”^{r288}.

Beyitte, manevî anlamda ‘Hak Teâlâ’ ifadesinde yer alan ‘Hak’, Allah’ın 99 güzel isminden biri olduğu için bir *telmîh* sanatı vardır. Dünyevî padişahlardan farklı olarak O, ‘azamet âleminin padişahı’dır. Bu yönüyle Yaratan / Yaratılan ilişkisini gösterdiği kadar karşıtlığını da ifade ettiğinden bir *tezâd* sanatı yapılmıştır.

Birinci mısradaki ‘Hak Teâlâ, azamet âlemi ve pâdişeh’ kelime ve tamlamalarına karşılık, ikinci mısradaki düzenli bir biçimde ‘La-mekân, devleti ve taht-gehî’ kelimelerinin kullanılması ile bir *leff ü neşr-i müretteb* sanatı yapılmıştır.

Ayrıca beyitte bahsi geçen kelime ve tamlamalar arasında anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanıldığından bir *tenâsüb* sanatı da yapılmıştır.

Münâcât, *yenî mesnevî* tarzında kaleme alınmış olduğundan her beyit kendi içinde kafiyeleşir ve kafiye şeması (aa) şeklindedir. Beyte kafiye çeşitleri açısından bakıldığında (pâdişehi-taht-gehi) *-eh’ler* tam kafiye, *-i’lerin* redif olduğu görülür.

2

Hâsdır Zât-ı İlâhîsine mülk-i ezeli Bî-hudûd anda olan kevkebe-i lemyezeli²⁸⁹

“Ezelî mülkü İlâhî zatına özgüdür. Onda olan bitmez tükenmez yıldız (veya süvari alayı) de sınırsızdır.”

İbrahim Şinâsî Efendi’nin bu beytinde ise ‘Hak Teâlâ’ olarak zikrettiği Allah’ın mülkünden söz edilecekse bu dünyevî padişahlarınki gibi ‘mülk-i fânî’ değil, olsa olsa ‘mülk-i ezeli’dir. Bunun göstergesi ve kanıtı olarak da ikinci mısraı oluşturan sözlerini sıralamaktadır.

²⁸⁵ Mehmet Kaplan (1947). “Şinâsî’nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, s. 30; A.mlf. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, ss. 261-262.

²⁸⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Tîn Suresi, Ayet: 8. Ayetin tamamı şöyledir: “Allah, hakimlerin hakimi / hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir?”

²⁸⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Şûrâ Suresi, Ayet: 11.

²⁸⁸ Mehmet Kaplan (1947). “Şinâsî’nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, ss. 24-25; A.mlf. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, s. 256.

²⁸⁹ Hâss (a.i.): Mahsus, hususî, özel; saf, halis.

Zât (a.i.): Kendi; asıl, öz, cevher; saygıya değer kimse, şahsiyet, kişilik.

Zât-ı İlâhî ((f.s.t.): İlâhî zat, İlâhî şahsiyet, İlâhî öz.

Mülk (a.i.): Ev, dükkân, arazi gibi taşınmaz ve gelir getiren mal; bir devletin ülkesi; vakıf olmayıp -doğrudan doğruya- birinin malı olan.

Ezelî (a.s.): Ezele mensup, ezeli ile ilgili, öncesiz, başlangıçsız.

Mülk-i ezeli (f.s.t.): Ezeli mülk, ezeli ülke.

Bî-hudûd (f.a.b.i.): Hadsiz, hududsuz, sınırsız, pek çok.

Kevkebe (a.i.): Gökteki yıldız; süvari alayı.

Lem-yezeli (a.b.i.): Zeval bulmazlık, bâkîlik, kalıcılık.

Kevkebe-i lemyeli (f.s.t.): Zeval bulmaz, bitmez tükenmez yıldız; zeval bulmaz süvari alayı.

Şairin bu yaklaşım tarzı ile yakaracağı Allah kavramının bilinen padişah imajının çok ötesinde bir mülkün sahibi, ebedî ve ezeli niteliklere sahip bir varlık olduğunu ortaya koymaktadır. Onun sahip olduğu 'mülkü' tanımak için Kur'ân-ı Kerim'deki Mülk Suresi'ne bakmak gerekir.

Metinlerarası ilişkiler bağlamında konuya yaklaşıldığında 'mülk' kelimesi ile bu sureye göndermede bulunulduğundan bir *telmîh* sanatı da yapılmıştır demek yanlış sayılmaz. Gökyüzü, yani sema ve yeryüzü, yani arz O'nun kudret ve görkemini gösteren delillerle doludur. Şairin ısrarlı bir şekilde üzerinde durduğu unsurlar gökyüzüne aittir.

Şairin bu yaklaşımının kaynakları üzerinde de durulmuştur. Öncelikle bu yaklaşımın kökeninin sahip olduğu gelenekte değil de Batı kültür geleneğinde, özellikle Racine (1639-1699)'e bağlandığı dikkati çekmektedir. Kuşkusuz bu konuda doğru yaklaşım hem kendi kültür kaynaklarına hem de bahsi geçen Batılı kaynaklara uzanan yolların bulunduğunu kabul etmektir. Batılılaşma devri edebiyatının kurucusu olduğu tezinden hareketle onun ilk kasidesinin görmezden gelinerek diğer üçünün öne çekilip vurgulanması tarafsızlığı gibi, bunda da kendi kültür kaynaklarını görmezden gelerek yalnızca Batılı kaynakları zikretmek bilimsel bir yaklaşım değil, olsa olsa yanlı ve bilim dışı bir tavır olabilir.

Şairin okurlara göze hitap eden nesnelere başlayarak 'yıldız'ları örnek gösterdiği ve bunun O'nun ezeli mülkünün kanıtları olduğunu sunduğu görülmektedir. Bu durum, geçmiş devir edebiyat ve/veya edebiyatçılarımıza yabancı bir yaklaşım değildir... Yukarıda bahsi geçen Mülk Suresi'nin ilk ayetinde "Mutlak hükümlerinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter." buyrulur. Ardından dikkatler gökyüzünün yaratılışı, kusursuzluğu ve yıldızlarla donatıldığı dile getirilir: "O ki, birbiri ile âhentar yedi göğü yaratmıştır. Rahman olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozokluk görebiliyor musun? Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir. Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık..."²⁹⁰

Bu ve benzeri ayetler dışında, şairin bu imajı yakalamasında dünyevî padişah olarak devrindeki Osmanlı padişahının idaresi altındaki yerleri, özellikle tahtının bulunduğu İstanbul sokaklarını imkânı nispetinde fenerlerle aydınlatmasının etkin olduğu söylenebilir. Bunu bir karşılaştırma unsuru olarak kullanan şair, adeta "benim boyun egeceğim ve yakarışlarımı sunacağım padişah 'mülk-i ezeli'ye sahip olan, sayısız yıldızlarla semayı süsleyen ve aydınlatan Allah'tır" demek istemektedir. Böylelikle Yaratan ve yaratılan, dolayısıyla dünyevî padişah ve gücü ile padişahlar padişahı Allah'ın kudreti karşılaştırılmaktadır. Buradan hareketle şairin padişaha kaside sunmamasının gerekçelerini bile çıkartmak mümkündür.

Mülk ve yıldızlar ile ilgili olarak, şair, bahsi geçen ayetlere ve benzeri içerikli başka ayetlere²⁹¹ birer *telmîh* yapmıştır.

Beyitte 'Zât-ı İlâhî, mülk-i ezeli, has; 'Bî-hudûd, kevkebe-i lemyezeli' kelime ve tamlamalarının aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılması ile bir *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *bb* şeklinde olup, kafiye çeşitleri açısından bakıldığında (ezeli-lem-yezeli) - *ezeli*'lerin zengin kafiye olduğu görülür. Tunç kafiye de dense zengin kafiye oluşunu değiştirmez.

3

Eser-i hikmetidir yerle göğün bünyâdı

Dolu boş cümle yed-i kudretinin icâdı²⁹²

"Yer (i)le göğün yapılışı / yaratılışı (O'nun) hikmetinin eseridir. Dolu boş bütün (O'nun) kudret elinin icadıdır."

İbrahim Şinâsi Efendi'nin 'yakarış'ta bulunacağı varlık olarak 'Allah'ın kudreti ve yaratma hikmetini özellikle konu ettiği bu beytindeki görüşleri, geleneksel ve modern İslâm medeniyet ve kültür kaynakları ile anlayışına uygundur.

Şinâsi'ye göre, yerin ve gökyüzünün yaratılışı Allah'ın hikmetinin eseridir. Kendi kendilerine tesadüfî olarak ortaya çıkmamıştır. Yerde ve gökte var olan düzen ve ahengin kurallarını koyan O'dur. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim'de "Allah, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır..."²⁹³; "Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik."²⁹⁴; "Üstlerindeki göğü bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız! Onda hiçbir çatlak da yok."²⁹⁵; "...Göğü de kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur..."²⁹⁶

²⁹⁰ Kur'ân-ı Kerim, Mülk Suresi, Ayet: 1, 3, 4, 5.

²⁹¹ Kur'ân-ı Kerim, Saffât Suresi, Ayet: 6; Hicr Suresi, Ayet: 16; Fussilet Suresi, Ayet: 12; Furkan Suresi, Ayet: 2 ... vb.

²⁹² Eser-i hikmet (f.iz.t.): Hikmetin eseri.

Bünyâd (f.i.): Asıl, esas, temel; bina, yapı.

Yed (a.i.): El; kuvvet; kudret, güç; yardım; vasıta; mülk.

Kudret (a.i.): Kuvvet, takat, güç; Allah'ın ezeli gücü; varlık, zenginlik; Allah yapısı; ehliyet, kabiliyet.

Yed-i kudret (a.i.): Kudret eli, Allah'ın eli, Yaradan'ın kudreti.

İcâd (a.i.): Vücuda getirme, getirilme; yeniden bir şey çıkarma.

²⁹³ Kur'ân-ı Kerim, Ankebut Suresi, Ayet: 44; Câşiye Suresi, Ayet: 22.

²⁹⁴ Kur'ân-ı Kerim, Nebe Suresi, Ayet: 12.

²⁹⁵ Kur'ân-ı Kerim, Kaf Suresi, Ayet: 6.

²⁹⁶ Kur'ân-ı Kerim, Hac Suresi, Ayet: 65'ten.

Yine insanın duyular alemine göre değerlendirildiğinde 'dolu ve/veya boş bütün her şey', O'nun kudreti ile yaratılmıştır. Bir şeyin anlamlı veya anlamsız, dolu ya da boş olarak algılanması bize göredir. Zamanla anlaşılabilir gerçekler düşünüldüğünde bilgilerimizin ve algılarımızın göreceli olduğu anlaşılır.

'Yed-i kudret' tamlaması ve 'icad' kelimeleri, Allah'ın 'kudret' sıfatına göndermede bulunduğu gibi her yarattığını hiçbir modele ihtiyaç duymaksızın icad ettiğini ve oluşturduğunu düşündürür. Allah'ın sıfatlarından bir diğeri 'tekvîn'dir. "Allah'ın bütün varlıkları yaratması" anlamına gelir. Allah, insanların görmediği, fark etmediği ve haberinin dahi olmadığı pek çok alemleri ve varlığı kudretiyle yaratmıştır. Şairin bunda kuşkusunun olmadığı anlaşılmaktadır...

İnsanların tahayyül sisteminde ve ürettiği modellerde kendine benzer olan yaratıkların dışına çıkamaması, onun bu konuda sınırlı bir gücünün bir göstergesidir. Fakat Allah'ın her bir yarattığı canlı ve cansız varlık, bilindiği gibi bir 'tür' olarak ortaya çıkmaktadır... Denizlerde ve karada, yaşayan pek çok türde canlı vardır...

Şairin 'yed-i kudret' tamlaması ve 'icad' kelimeleri, Allah'ın 'kudret' sıfatına, 'yerle göğün bünyâdı' ifadesi ile de 'tekvîn' sıfatına göndermede bulunarak birer *telmih* sanatı yaptığı görülüyor.

Beyitte 'yer ve 'gök' ile 'dolu ile boş' kelimeleri ve/veya kelime grupları aralarındaki anlam zıtlığı düşünülerek bir arada kullanıldığından bir *tezâd*,

Ayrıca 'yerle gök, dolu boş cümle; icad, bünyâd; eser-i hikmet, yed-i kudret' kelime ve tamlamalarının aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılması ile bir *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *cc* şeklinde olup, (bünyâdı-icâdı) -âd'lar zengin kafiye ve -i'lar da rediftir.

4

'İzzet ü şânını takdîs kılar cümle melek

Eğilir secde eder piş-i celâlinde felek²⁹⁷

"Bütün melek(ler) ululuğunu ve şânını kutsar. Felek, (O'nun) yüce huzurunda eğilir, secde eder."

Yaratan ve yaratılan ayırımına dikkati çeken Şinâsî, beytini 'Celâl, secde etmek, felek, izzü şânı takdis kılmak ve melek' anahtar kavramları üzerine kurmuştur.

Yakarışta bulunacağı Allah'ın bütün meleklerin izzet ve şânını kutsadığını, feleğin onun yüce huzurunda eğilip secde ettiğini söyleyerek dünyevî padişahlardan ayrılan yönüne dikkatleri çekmektedir. Bu sözleriyle şair, adeta dünyevî bir padişaha saygı gereği kendisi gibi diğer insanların eğilip referans yaptığını, fakat dünyevî padişahların da padişahı olan Allah'a hem feleklerin hem de meleklerin secde ettiğini söylüyor. Burada aradaki önemli bir farka dikkat çekiyor.

Bu ayırımı geleneksel İslâm medeniyeti ve kültürüne sahip herkes bilmektedir. Bu yaklaşım tarzında konunun işleniş ve okurlara takdim ediliş biçiminde yenilik vardır. Geleneksel anlayış şeksiz ve şüphesiz sağlam bir Allah inancına sahiptir, dolayısı ile bu tip okuru iknaya dahi gerek yoktur. Ama Batı ile teması girildikten sonra anlayışlarda ve kültürde bir ikileme ortaya çıkmıştır. Bu nedenle böyle bir anlatıma ihtiyaç da bir yerde doğmuştur denilebilir.

'Melek'lere iman, imanın altı şartından biridir. Nuranî ve ruhanî varlıklar olarak sürekli görevleri Allah'ı takdis etmek olan melekler vardır. Bütün Müslümanların yakından bilecekleri gibi, Kur'an-ı Kerim'de bu bağlamda şöyle buyurulmuştur: "...Oysaki biz seni hamd ile tesbih ediyoruz; seni kutsayıp yüceltiyoruz..."²⁹⁸; "Göklerde ve yerde kimler varsa O'na aittir. Onun huzurunda bulunanlar, O'na ibadet hususunda kibirlenmezler ve yorulmazlar. Onlar, bıkıp usanmaksızın gece gündüz (Allah'ı) tesbih ederler."²⁹⁹; "...Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır."³⁰⁰

Kur'ânî delilleri olan bu düşünce görüldüğü gibi yeni bir fikir değildir. Ancak, bu takdis biçiminden dünyevî padişahın yoksun olduğunu ima etmek, yeni bir düşüncedir.

İslâm dini, medeniyet ve kültürünün kaynaklarında kainattaki canlı ve cansız her şey Allah'ı zikredip tesbih eder ve ona bir çeşit şükürünü ifade eder. 'Secde' kula olmaz, ancak Allah'a yapılır. Şairin de ifade ettiği gibi, Celâl sahibi olan Allah'ın önünde felekler de secde ve tesbih eder. Bu düşünce İslâm medeniyet ve kültürünün temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde çok açık bir biçimde ifade edildiğinden bilmeyen yoktur. Bilim dünyası da semadaki bütün cisimlerin hareket halinde olduklarını söyler. Kur'an bunun bir tesbih olduğunu beyan eder:

²⁹⁷ İzzet ü şân: Ululuk ve şân, yücelik ve şöhrat.

Takdîs (a.i.): Mukaddesleştirme, kutsallaştırma, kutsal bilme, kutsal tutma, kutsama; Allah'a şükretme; ululama, büyük saygı gösterme.

Cümle (a.i.): Bütün, hep, birikiş; gramerde cümle; sistem.

Piş (f.i.): Ön, ileri, ön taraf, huzur.

Celâl (a.i.): Büyüklük, ululuk.

Piş-i celâl (f.i.z.t.): Büyüklüğün, ululuğun öne.

Felek (a.i.): Felek, gökyüzü, sema.

²⁹⁸ Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, Ayet: 30.

²⁹⁹ Kur'an-ı Kerim, Enbiya Suresi, Ayet: 19-20

³⁰⁰ Kur'an-ı Kerim, Tahrir Suresi, Ayet: 6.

"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, Allah'ı tesbih ederler. O'nu hamd ile tesbih etmeyen bir varlık yoktur. Fakat siz, onların tesbihlerini iyi anlamazsınız. Şüphesiz O, halimdir, çok bağışlayandır."³⁰¹; "Göklerde ve yerde olanların hepsi, mülkün sahibi, eksiklikten münezzehtir, aziz ve hakîm olan Allah'ı tesbih eder."³⁰²; "Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yurmaktadır."³⁰³

Beyitte Allah'ın 99 isminden 'Celâl' özel olarak kullanılmıştır. Feleklerin secde etmesi ile de konu ile ilgili yukarıdaki ayetlere ve hadislerle birer *telmih* yapılmıştır.

Ayrıca, beytin birinci ve ikinci mısraları arasında bir *leff ü neşr-i müretteb* sanatının var olup olmadığı üzerinde durulabilir.

Beyitte, aralarında anlam ilişkisi bulunan "Celâl, melek, izzet ü şanı takdis kılmak; felek, Celâl-i piş, eğilmek, secde etmek" kelime ve tamlamalarının bir arada kullanılmasıyla bir *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *çç* şeklinde olup, (melek-felek) *-elek'*ler zengin kafiyedir.

5

Emri vech üzere yer eyler gece gündüz hareket Değişir tâzelenir mevsim-i feyz ü bereket³⁰⁴

"Yer (dünya) (O'nun) emri üzere gece gündüz hareket eder (döner). Bolluk ve bereket mevsimi değişir (ve) tazelenir."

İbrahim Şinâsî Efendi, burada Allah'ın emri gereği yerin, yani dünyanın hareket etmesiyle gece ve gündüzün, güneşin etrafında dönmesi ile de mevsimlerin oluşarak bolluk ve bereketin meydana geldiğini dile getirmektedir.

Şair, yakaracağı Allah kavramını, 'Kudret' ve 'Hâlık' sıfatları ile evrende bir kurulu düzenden bahsederek, insanların soyut olan Allah'ı eserlerinden ve 'ol' (kün)³⁰⁵ emri gereği gece ve gündüzün yaratılışı ile mevsimlerin oluşumu sonucu ortaya çıkan bolluk ve bereketlerinden hareketle ortaya koymaya çalışmaktadır.

Aklî ve bilimsel delillerden yola çıkarak o devir insanının kazanmış olduğu seviyeye uygun bir yaklaşım ve yöntemle Allah kavramını İslâmî anlayışa da uygun bir biçimde ele almaktadır.

Şaire göre, dünya ve onun içinde olduğu sistem Allah'ın başlangıçta verdiği bir emir gereği hareket edip dönmektedir:

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlığı ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur... O, sabahu aydınlatandır. O, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin tayini için) birer hesap ölçüsü kılmıştır..."³⁰⁶; "Uykuzunuzu bir dinlenme kıldık. Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık."³⁰⁷; "O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir millet için ibretler vardır."³⁰⁸; "Allah'ın geceyi gündüze ve gündüzü geceye kattığını, her biri belirli bir süreye kadar hareket edecek olan güneşi ve ayı buyruk altında tuttuğunu; Allah'ın, yaptıklarınızdan haberdar olduğunu bilmez misin?"³⁰⁹; "Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar şeylerle denizde akıp giden gemide, Allah'ın yukarıdan bir su indirip de yeri ölümünden sonra diriltmesinde, diriltip de üzerinde deprenen hayvanları yaymasında, rüzgârları değiştirmesinde, gök ile yer arasında emre hazır olan bulutta şüphesiz akıllı olan bir topluluk için elbette Allah'ın birliğine deliller vardır."³¹⁰; "Gökten uygun bir ölçüde yağmur indirip onu arzda durdurduk. Bizim onu gidermeye de elbette gücümüz yeter. Böylece onun (yağmurun) sayesinde sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Bunlarda sizin için birçok meyveler vardır ve siz onlardan yersiniz."³¹¹

Coğrafya bilgilerinden sıradan bir vatandaşın bile hatırlayacağı gibi dünyanın kendi eksenini etrafında 23 derece 27 dakikalık bir eğimle dönmesinden gece ve gündüz meydana gelir. Bu ölçüyü belirleyen, şaire göre, Allah'tır. Yine dünyanın 365 gün 6 saatte güneşin etrafındaki yörüngesinde dönmesinden 'ilkbahar, yaz, sonbahar, kış' adlarını verdiğimiz dört mevsim meydana gelir. Bu dönder aylık süreye karşılık gelen mevsimlerin her birine özgü feyz ve bereketler vardır. Bunları izah etmeye dahi gerek yoktur. Düşünenler

³⁰¹ Kur'ân-ı Kerîm, İsra Suresi, Ayet: 44.

³⁰² Kur'ân-ı Kerîm, Cuma Suresi, Ayet: 1.

³⁰³ Kur'ân-ı Kerîm, Yâsin Suresi, Ayet: 40. Ayette geçen "fi felekin: bir yörüngede" şeklinde anlaşılmaktadır, "yesbehûn: yüzerler, seyrederek, giderler" diye anlaşılmaktadır. Ancak, "yesbahûn" şeklindeki bu kelimenin kökü "sebeha" olup tef'il babına nakledildiğinde "sebbeha-yüsebbihu-tesbihun" kelimesi türetilir. "Tesbih" kelimesi, "Allah'ı övmeye, yüceltme" anlamına gelir. Bu karineden "fi felekin yesbehûn" cümlesi, kâinatın her şey Allah'ı tesbih ettiğine göre, bir bakıma lisan-ı hâl ile "(Onların) her biri bir yörüngede (hareket ederek) tesbih etmektedir." anlamını da düşündürür. (Yukarıya bu ayetin mealinin alıntılanması, bu düşünceden dolayıdır...)

³⁰⁴ Vech (a.i.): Yüz, surat, çehre; üst, satuh, düz, yüz.

Mevsim-i feyz ü bereket (f.i.z.t.): Bolluk ve bereket mevsimi.

³⁰⁵ Bkz. Kur'ân-ı Kerîm, Yâsin Suresi, Ayet: 82.

³⁰⁶ Kur'ân-ı Kerîm, En'âm Suresi, Ayet: 1, 96.

³⁰⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Nebe Suresi, Ayet: 9-11.

³⁰⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Nahl Suresi, Ayet: 12.

³⁰⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Lokman Suresi, Ayet: 29.

³¹⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Suresi, Ayet: 164.

³¹¹ Kur'ân-ı Kerîm, Mü'minûn Suresi, Ayet: 18-19.

için bunları anlamak gayet kolaydır. Ona göre, Allah bunları bir emri ile İslâmî literatürdeki adıyla 'kün' (ol) emri ile yaratmıştır. İşte onun yakaracağı Allah budur.

Şinâsî'nin böyle bir Allah fikrine ulaşmasının hem İslâmî kaynakları hem de felsefi kaynaklarından söz edilebilir. Felsefi kaynakları arasında Batılı düşünürlerden, özellikle de Spinoza ve Pascal'dan gelen etkileri düşünmek gerekir. Kainatta ve tabiatta Yaratıcı olarak Allah'ın eserlerinden yola çıkarak O'nun varlığına ulaşmak mümkündür. Şair de bu yöntemi kullanmaktadır.

Tasavvufî düşüncede de tabiattaki her varlıkta Allah'ın tecellileri vardır. Bu yolla da Allah fikrine ulaşmak ve kanıtlar elde etmek, bir başka ifade ile eserden müessire gitmek mümkündür.

Beyitte 'emr-i vech' ibaresi ile metinlerarası ilişkiler bağlamında Kur'an-ı Kerim'deki 'ol' (kün) kelimesinin geçtiği ayetlere³¹² birer *telmîh* yapılmıştır.

Öte yandan, gece ve gündüz ile mevsimleri anlatan, bunlardaki bolluk ve bereketlerden bahseden ayetlere ve coğrafya bilimindeki verilere bir *telmîh* de yapılmıştır.

Aralarında anlam zıtlıkları bulunan 'gece' ve 'gündüz' kelimelerinin bir arada kullanılması ile *tezâd* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, 'hareket eylemek, değişmek, tazelenmek; gece, gündüz, mevsim; feyz ü bereket' kelimelerinin aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılması ile *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *dd* şeklinde olup, (hareket-bereket) *-reket'*ler zengin kafiye'dir.

6

Pertev-i rahmetinin lem'asıdır ayla güneş

Tâb-ı hışmından alır alsa cehennem âteş³¹³

"Ay (i)le güneş, (O'nun) rahmet ışığının parıltısıdır. Cehennem, ateş alsa, (Onun) hışmının sıcaklığından alır."

Şinâsî, burada dünyaya ısı ve ışık yayarak hayat veren güneş ile güneşten aldığı ışığı yansıtarak geceleri aydınlatan ay'ı konu etmektedir. Her iki gezegenin, yani güneş ve ayın Allah'ın rahmet ışığının parıltısı olduğunu ileri sürmektedir. Allah 'rahîm' ve 'rahmet' sahibidir. Ay ile güneşin insanlar ve canlılar için yararları düşünüldüğünde, Allah'ın insanlara bir rahmeti ve onların parlaklık ve ışığı ise Ahlah'ın rahmetinin birer parıltısıdır. Bu bağlamda, yukarıda da alıntılanan bir ayette şöyle buyurulmuştur: "O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir millet için ibretler vardır."³¹⁴; "Güneşi ışıklı, ayı da parlak kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona (aya) bir takım menziller takdir eden Odur. Allah bunları, ancak bir gerçeğe (ve hikmete) binaen yaratmıştır. O, bilen bir kavme ayetlerini açıklamaktadır."³¹⁵

Dünyada her türlü canlının hayatını devam ettirmesinde etkin olan şey, ısı ve ışık kaynağı güneştir. Güneşin dünyaya yakınlık ve uzaklık ölçüsünden onun canlıların yaşaması için fotosentezde ayrılmaz parça oluşuna, yeryüzünde her türlü canlı ve bitkinin olduğu kadar insanlar için de gerekli oluşuna kadar bir dizi olay özetlenmeye çalışılmıştır.

Cehennem kavramı cezalandırma yöntemi olarak ateş kavramı ile birlikte hatırlanır ve bilinir. Şinâsî burada bir ayırım yaparak Allah'ın sıfatları konusuna girmektedir. Ona göre, insanlara hayat veren ay ve güneş Allah'ın 'rahîm' ve 'rahmet'inin, cehennem ateşi de hışmının yani 'celâl' ya da 'gazab'ının bir sonucudur. Allah, insanlara ve canlılara rahmeti ile yardım ederken, koyduğu emirlere asi olanlara da gazabını göstererek cehennem ateşi ile cezalandırmaktadır. Bu durum Şinâsî'nin içinde yaşadığı toplumun yabancı olduğu konular değildir. Çünkü onlar, Kur'an-ı Kerim'de "Cehennem kızıştırıldığında" (Cehennem ateşi Allah'ın gazabı ve insanoğlunun günahları sebebiyle kafirleri ve suçluları yakmak için alevlendirildiği zaman...) "³¹⁶ diye buyurulduğundan haberdardırlar.

Şairin beyitte, Allah'ın rahîm, rahmân ve rahmeti ile celâl ya da gazabını mukayese ediyor, ancak güneşin yakıcılığı ve görünümü ile ahretteki cehennem ateşini çağrıştırdığı görülüyor. Şaire göre, güneş ve ayın ışıkları Allah'ın bir rahmetinin, cehennem ateşi de gazabının bir yansımasıdır. Bununla birlikte, bir kudsi hadiste Allahu Teâlâ'nın "Kuşkusuz benim rahmetim, gazabıma galip gelir." (İnne rahmetî tağlibü gazabî)³¹⁷ ve/veya "Kuşkusuz rahmetim gazabımı geçmiştir" (İnne rahmetî sebakat alâ gazabî)³¹⁸ buyurduğu ifade edilir.

³¹² Bkz. Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, Ayet: 117; Âl-i İmran Suresi, Ayet: 47; En'âm Suresi, Ayet: 73; Nahl Suresi, Ayet: 40; Meryem Suresi, Ayet: 35; Yâsin Suresi, Ayet: 82 ... vb.

³¹³ *Pertev* (f.i.): Işık, parlaklık, yalın.

Rahmet (a.i.): Rahmet, yağmur.

Pertev-i rahmet (f.i.z.t.): Rahmet ışığı.

Lem'a (a.i.): Parıltı, parlayış.

Tâb (f.i.): Güç, kuvvet, takat; ışık, parlaklık; hararet, sıcaklık.

Tâb-ı hışm (f.i.z.t.): Hışmın sıcaklığı, harareti.

³¹⁴ Kur'an-ı Kerim, Nahl Suresi, Ayet: 12.

³¹⁵ Kur'an-ı Kerim, Yunus Suresi, Ayet: 5.

³¹⁶ Kur'an-ı Kerim, Tekvîr Suresi, Ayet: 12.

³¹⁷ Buhârî, Tevhîd 15; Müslim, Tevbe 14, 15.

Beyitte, birinci mısradaki 'pertev-i rahmet, ayla güneş' kelime ve tamlamalarına karşılık, ikinci mısradaki 'tab'-ı hısm, cehennem ve ateş' kelimelerinin simetrik ve düzenli olarak sıralanması ile bir *leff ü neşr-i müretteb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, konu ile ilgili alıntılan ayetlere birer *telmîh* yapıldığını söylemek gerekir.

Ayrıca beyitte ısı ve ışık anlamları taşıyan 'pertev, lem'a, ay, güneş; hısm; cehennem, ateş' kelimelerinin aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılması ile *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *ee* şeklinde olup, (güneş-âteş) -eş'ler tam kafiyevidir.

7

Şerer-i heybet-i 'ulviyyesidir yıldızlar

Anların şu'lesi gök kubbesini yıldızlar³¹⁹

"Yıldızlar, (O'nun) yüce heybetinin kıvılcımlarıdır. Onlar(ın) alevi gök kubbesini yıldızlar."

Bir önceki beyitte gökyüzünde bulunan gezegenlerden güneş ve dünyanın uydularından ay'ı Allah'ın rahmet ışığının parıltısı olarak betimleyen şair, bu beyitte de yine gökyüzünün süsleri olarak yıldızları, O'nun yüce heybetinin kıvılcımları olarak ele almaktadır.

Bütün kainat Allah'ın varlığına ve birliğine sayısız kanıtlarla doludur. Allah neyi yaratmışsa 'güzel' yaratmıştır³²⁰. Bu güzellik duygusu insanı yaratılanlara hayran kalmasına neden olur. Dünyayı ve içindeki ve/veya üzerindeki yarattığı gibi tüm evren içinde gökyüzündeki yıldızları da Allah yaratmıştır. Yarattığı eserlerden onları yaratan müessire ulaşmak akıllı ve düşünebilen insanların yapabileceği bir iştir.

Beyitte 'yıldızlar' kelimesi ile 'yaldızlar' kelimeleri arasında ilk hecelerindeki ünlü farkı hariç yazılışları aynı ama anlamları farklı kelimeler olarak bir ahenk yaratıldığı, hatta aliterasyon örneği sayılabileceği üzerinde durmak gerekir.

Öte yandan, Allah'ın heybetinin kıvılcımları olarak yıldızlar 'gökkubbesini yaldızlar'. 'Yaldızlamak' fiili parlak hale getirmek ve süslemek anlamına gelir. Durum böyle olunca, Allah sadece gökkubbesini yaratmamış, aynı zamanda yıldızlarla onu yaldızlayıp süslemiştir. Bütün bunlar, nesnel ve insanın görme duygusuna hitap eden örneklerdir. Bu da şairin akli delillerle Allah'ın varlığı ve birliğini kanıtlamaya çalıştığını göstermektedir.

Allah sanatkâr, yani 'Sâni' güzel ismi gereği, bir tuval gibi gökkubbesini yıldızlarla yaldızlayıp estetik bir özellik de yaratma işine katmıştır.

"Kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için yaratan O'dur..."³²¹; "Biz yakın göğü, bir süsle, yıldızlarla süsledik."³²²; "Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyredenler için onu süsledik."³²³

Beyitte, Allah'ın gökyüzünü yıldızlarla süslediğine dair yukarıya alıntılanan ayetlere birer *telmîh* yapılmıştır.

Beyitte 'şerer, şu'le, yıldız ve yaldız'; 'yıldız, gökkubbesi, yaldız' kelimelerinin aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılması ile bir *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *ff* şeklinde olup, (yıldızlar-yaldızlar) -ldızlar da zengin kafiyevidir.

8

Kimi sâbit kimi seyyâr be-takdîr-i Kadîr

Tanrı'nın varlığına her biri bürhân-ı münîr³²⁴

"Kadîr (olan Allah'ın) takdiri üzere kimi durağan kimi gezegen(dir). (Onların) her biri Tanrı'nın varlığına parlak kanıt(tır)."

İbrahim Şinâsî Efendî'ye göre, gökyüzündeki durağan ve gezegen olarak evrendeki yıldızlar dahil bütün her şey, Allah'ın varlığına parlak birer kanıt teşkil etmektedir. Kanıt olarak sıralan şeylerin yıldızların

³¹⁸ İsmâil b. Muhammed el-Aclânî (1351/1932). *Keşfü'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs 'ammâ İştelerâ mine'l-Ehâdîsi Elnineti'n-Nâs*, 2.ta'b, Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-türâsî'l-Arabî, C. 1, s. 448, hadis no: 1463.

³¹⁹ Şerer (a.i.): Kıvılcıklar.

'Ulviyye (a.s.): Yüksek, yüce.

Şerer-i heybet-i 'ulviyye (f.iz.t.): Yüce heybetin kıvılcıkları.

Şu'le (a.i.): Alev, ateş alevi.

Yaldızlamak: Bir eşyayı yaldızla kaplamak, yaldız sürerek süslemek; Mec. Parlatmak.

³²⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Adem Çalışkan (1998). "İslâm Estetiği Üzerine", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 10, Samsun, ss. 323-350.

³²¹ *Kur'ân-ı Kerîm*, En'âm Suresi, Ayet: 97. Ayrıca bkz. Nahl Suresi, Ayet: 16.

³²² *Kur'ân-ı Kerîm*, Saffât Suresi, Ayet: 6.

³²³ *Kur'ân-ı Kerîm*, Hicr Suresi, Ayet: 16.

³²⁴ *Sâbit* (a.s.): Hareketsiz, kimıldamayan, yerinde duran, durağan; ispat edilmiş, anlaşılmuş.

Seyyâr (a.s.): Gezici, gezen, dolaşan; yerli olmayıp istenilen tarafa taşınabilen; bir yerde durmayıp dolaşan, yer değiştiren gök cismi, gezegen.

Takdîr (a.i.): Beğenme, değer biçme, değer verme, verilme; [değerini, ehemmiyetini, lüzumunu] anlama; ezelde Allah'ın olmasını istediği şeyler.

Be-takdîr (f.e.): Takdiri ile, takdiri üzere.

Be-takdîr-i Kadîr (f.iz.t.): Allah'ın takdiri üzere.

Bürhân (a.i.): Delil, kanıt, ispat, tanık.

Münîr (a.s.): Nurlandıran, ışık veren, parlak.

Bürhân-ı münîr (f.s.t.): Parlak delil, parlak kanıt.

durağan ve gezegen oluşlarını belirleyen ve tayin eden yalnızca Allah'tır. Bilimsel olarak yıldızların gaz kümeleri oldukları ispatlanmıştır.

Yıldızlar birer kanıt olarak gökte gözlerin net görebildiği cisimlerdir. Sahip oldukları gazlar neticesi parlaktırlar. Bundan dolayı da çevrelerine olduğu gibi dünyaya da ışıklarını yansıtırlar. Dünyaya uzaklık ve yakınlıklarına göre ışık ve parlaklık dereceleri değişir.

Şinâsiye göre, bunlar Allah varlığına 'parlak kanıt', yani 'kuşku duyulmayacak âşikâr kanıt'tır. Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm indirildiği zaman, Batlamyus anlayışı egemen olduğundan, dünya sabit olmak kaydıyla, Ay, Güneş, Merkür, Venüs, Jüpiter ve Satürn gezegen olarak kabul ediliyor, Kopernik (öl.1543) Güneş merkezde olmak kaydıyla bu sefer dünyayı gezegen kabul ediyor, 1781'de Uranis, 1846'da Neptün, 1930'da Plüton derken keşfedilen gezegen sayıları artıyor... Ancak, daha Hz. Yusuf zamanında kardeşlerinin sayısından hareketle 12 gezegen varlığına Kur'ân-ı Kerîm'de işaret olduğu yorumları vardır. Delil ise Yusuf Suresi'in 4. Ayetidir.

Şinâsî'nin değindiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de 'birtakım burçlar'ın yaratıldığı ifade edilir. Bunların gök cisimleri olabileceği kanaati vardır: "Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyredenler için onu süsledik."³²⁵; "Şüphesiz yok ki göklerde ve yerde mü'minler için (Allah'ın varlığına dair) deliller vardır."³²⁶

Nitekim, bu husus, Recâizâde Mahmûd Ekrem'e atfedilen şu beyitte de çok güzel biçimde dile getirilmiştir:

Bir kitâbullâh-ı a'zamdır se-â-ser kâ'inât

Hangi harfi yoklasan ma'nâsı hep Allâh çıkar

"Kainat, baştanbaşa Allah'ın en büyük bir kitabıdır. (Bu kitabın) hangi harfi(ni) yoklasan hep Allah çıkar."

Elbette Allah'ın varlığı ve isbatı meselesi, İslâm kelâmcıları ve filozoflarının da önemle üzerinde durdukları bir konudur. Allah'ın varlığını isbatta kullanılan pek çok yöntem kullanılmıştır. *Aklî istidlal* başta olmak üzere, *Hudûs delili*, *İmkân delili* ve *Gaye ve nizâm delili* yanında *Varlık delili* (Ontolojik kanıt), *Âlem delili* (Kozmolojik kanıt), *Psikolojik delil* (Dinî tecrübe kanıtı) ve *Ahlak delili* gibi daha pek çok yöntem vardır... Bu bağlamda kaleme alınan çalışmalarda açıkça ifade edildiği üzere³²⁷, Allah'ın varlığı konusu en azından Müslümanlar için çözümlenmiş bir meseledir. (Aksi halde, zaten inanmazlar ve Müslümandan da söz edilemezdi.). Ancak, Tanzimat sonrası, Batı düşünce inanışlarının gönüllerde açtığı rahneler nedeniyle İslâm dünyasının çözümlenip bir tarafa bırakıldığı için tartışması dahi yapılmayan dinî konuları yeniden tartışmaya açılmıştır... Şinâsî'nin bu Münâcât'ında yoğun bir biçimde '*Gâye ve nizâm delili*' (Teleolojik kanıt) ile '*Âlem delili*'nden, yani *Kozmolojik kanıttan* yararlandığı dikkati çekmektedir.

Beyitte 'parlak kanıt' ifadesinin yıldızların parlaklığını ima ederek 'parlak kanıt' ve aynı zamanda 'kuşku duyulmayacak âşikâr kanıt' anlamlarına gelecek şekilde kullanılmasıyla bir *tevriye* sanatı yapılmıştır denilebilir.

Beyitte, 'kimi' kelimesinin iki kez yinelenmesiyle bir *tekrîr* sanatı oluşturulmuştur.

Beyitte kullanılan 'Kadîr' kelimesi, Allah'ın 99 isminden biri olup, bununla, Esmâü'l-Hüsna'ya bir *telmîh* vardır.

Beytin ilk mısra'ında 'kimi sâbit kimi seyyâr' ve 'be-takdir-i Kadîr' kelimelerine karşılık, ikinci mısradaki bunlara karşılık simetrik biçimde 'Tanrı'nın varlığı' ve 'her biri bürhân-ı münîr' kelime ve tamlamalarının karışık bir düzende sıralanmış olmasından ötürü bir *leff ü neşr-i müşevveş*, yani *karışık leff ü neşir* sanatı yapılmıştır.

Beytin ilk mısra'ında kullanılan 'sâbit' ve 'seyyâr' kelimeleri arasında anlam karşıtlığı bulunduğundan *tezâd* sanatı vardır. Yine aynı mısra'da 'kimi' kelimesi iki kez yinelenmiş olduğundan *tekrîr* sanatı yapılmıştır.

Öte yandan, beyitte 'Kâdir, Tanrı'nın varlığı, be-takdir; kimi sâbit kimi seyyar, her biri, bürhân-ı münîr' kelime ve tamlamalarının aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılmasıyla birer *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması gg şeklinde olup, (Kadîr-münîr) -îr'ler ise zengin kafiyedir.

9

Varlığın bilme ne hâcet küre-i 'âlem ile

Yeter isbâtına halk etdiği bir zerre bile³²⁸

"Yerküre ile varlığın(t) bilmeye ne gerek (var?). (O'nun) yarattığı bir zerre bile (onun) kanıtlanmasına yeter."

³²⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Hicr Suresi, Ayet: 16.

³²⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Câşiye Suresi, Ayet: 3.

³²⁷ Bu konudaki mevcut literatüre ilişkin geniş bir çalışma için bkz. Bekir Topaloğlu (2012). *İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbât-ı Vâcib)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı / İslâmî Eserler Dizisi, 208 s.

³²⁸ *Hâcet* (a.i.): İhtiyaç, lüzum, gereklik, muhtaçlık.

Kürre, küre (a.i.): Yuvarlak, toparlak.

Küre-i 'âlem (f.iz.t.): Dünya küresi, yerküre.

İbrahim Şinâsî Efendi, Allah'ın varlığını kanıtlamada kullanılan kanıtları tartışmaktadır. İslâm kelâmında Allah'ın varlığı konusu değişik yönleriyle ele alınır ve O'nun varlığının delilleri ayrıntıları ile konu edilir. Bu konuda yukarıda değinildiği üzere asırlar boyu oluşmuş çok geniş bir literatür vardır. Bu literatüre Tanzimat sonrası Batı tesiriyle Descartes'çı rasyonalist etkiler ilave olur...

İslâmî verilere ilaveten "Tanrı'nın varlığına, Descartes'ın etkisiyle ve onun yaptığı gibi kendi varlığını"³²⁹, şu 'Müfred'inde,

*Varlığım Hâlik'ımın varlığına şahiddir
Gayrı bürhân-ı kavî var ise de zâ'iddir*³³⁰

"tanık gösteren" Şinâsî, "Tanrı'nın varlığını bilmek için bir yığın kanıtın getirilmesine gereksinim duymaz..."³³¹

Şinâsî de bu konuda şiir diliyle görüşlerini dile getirmektedir. O'na göre, Allah'ın varlığını kanıtlamak için 'yerküre' gibi büyük kanıtlara gerek yoktur, 'zerre', yani 'atom' bile onu kanıtlamaya yeter.

Allah'ın varlığı meselesinde maksimum ve minimum ölçekte kanıtları kıyaslamaktadır. O'nun yarattığı en küçük zerre, yani atom bile onu kanıtlamada önemli ve apaçık bir kanıttır. Maddenin en küçük parçası olarak atom ve yapısı, güneş sisteminin adeta minyatür bir özeti ve örneği gibidir. Büyük örneklerle gerek yok, bir zerreten hareketle bile onu yaratan varlığa ulaşmak mümkündür.

Yerkürenin, yani dünyanın sergilediği kanıtları ortaya dökmeye gerek yoktur. Allah için bir zerreyi veya yerküreyi ya da evreni yaratmak arasında bir fark yoktur. O, bir şeyi yaratmayı istediğinde 'ol' (kün) der ve o şey 'hemen oluverir' (fe-yekûn)³³². Bu husus ve terimleri (kün fe-yekûn) ve/veya (kün fe-kân), İslâmî şiirde olduğu gibi Divan şiirimizde de çokça kullanılmıştır:

*Emr-i 'kün'den zühûra geldi tamâm
Ulvî vü suflî cümle ecrâm*³³³

Zerrede, yani atomda geçerli kurallar kainattaki kuralların benzeridir. Atom ve yapısına ilişkin bilgiler onun tesadüfî olarak yaratılmadığını ortaya koymaktadır. Bu zerre dahi bu yaratıcının varlığına kanıttır. Şinâsî, bu gerçeği dile getirmektedir.

Şairin bu tutum ve anlayışının geleneksel ve modern İslâm algılarındaki Allah anlayışı ve onun ispatına yönelik tavırlara aykırı bir yanı yoktur. Çünkü evrendeki galaksiler ve içindekiler belli yörüngelerinde dönüp durmaktadırlar. Hacda hacılar Kâbe etrafında bir nizam üzere dönerler. Benzeri şekilde maddenin en küçük yapı taşı olan atomda da elektronlar çekirdek etrafında hareket edip dönerler. Bu hareket, insanlar tarafından yaptırılmadığına göre, ilk muharrik olarak Allah'ın emri üzere bunlar dönmektedir.

Elbette anlayan için bir zerre bile O'nun varlığının kanıtıdır. "Fakat şair bundan da pek emin değildir. Dış alem, göz, Tanrı'yı isbat edemez."³³⁴ Şinâsî, dış alemin yani gözün Allah'ı görmekten, başka bir ifade ile ispat etmekten aciz olduğunu anlar. Eskilerin yoluna dönerek Allah'ın hissedilmesi ve kalp gözüyle görülmesi fikrini de bir sonraki beyitte dile getirmeye çalışır...

Bu bağlamın düşündürdüğü Kur'an-ı Kerim'deki Hac Sûresi 46. ayeti hatırlamak çok yerinde bir tutum olacaktır.

Şair üzerindeki Batı düşünürlerinin felsefesinden beyte bakıldığında benzer tavırlar görülür. Abdülhalim Aydın'ın dile getirdiği üzere,

"Bir küçücük maddeyi kim yarattıysa, bütün bir evreni de o yaratmıştır" felsefî düşüncesiyle hareket eden Voltaire, Tanrı inancının tümünü "Akıl" üstüne kurmuştur. Akıl kendisini Tanrı'ya inanmaya götürür, çünkü "hem dünyayı açıklayıcı ilk ve zorunlu neden olarak görür, hem de ahlâkın ve toplum düzeninin temeli olarak"³³⁵. Voltaire'e göre sonsuz olan evrenin ilk olarak büyük ve tek bir yaratıcı güç tarafından yaratılması gerekirdi. Bu yüzden "Tanrı olmasaydı onu yaratmak gerekirdi" diyen filozofun Tanrı inancı, "Yaradancılık" (Vahdet-i Vücûd, İlâhiyye, Déisme) demek olan akıl yoluyla Tanrı varlığına inanma metodudur. Bu inanca göre Tanrı, "üstün ve sonsuz bir güç ile, ilk ve son kez olmak üzere evreni yaratmış, doğal, toplumsal ve insânî yasa ve düzenlerin tümünü yerli yerine koyduktan sonra bir daha müdahale etmemiş, aradan çekilmiştir. (Saatini yerleştirip ortadan

³²⁹ Abdülhalim Aydın (2000). "Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, Ankara, s. 121.

³³⁰ Şinâsî (2005). *Bütün Eserleri* [Haz.: İsmail Parlatur - Nurullah Çetin], s. 6.

³³¹ Abdülhalim Aydın (2000). *A.g.m.*, s. 121.

³³² *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, Ayet: 117; Âl-i İmran Suresi, Ayet: 47; En'am Suresi, Ayet: 73; Nahl Suresi, Ayet: 40; Meryem Suresi, Ayet: 35; Yâsin Suresi, Ayet: 82 ... vb.

³³³ Karaçelebizâde Abdülaziz (Efendi, 1591-1658)'e ait alıntılanan bu beyit için bkz. Mehmet Yılmaz (1992). "Kün", *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözlük (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, s. 98.

³³⁴ Mehmet Kaplan (1947). "Şinasi'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, s. 27; A.mlf. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, ss. 258-259.

³³⁵ Bunun için bkz. Voltaire (1972). *Roman et Contes*, Préface de Roland Barthes, Paris: Gallimard, pp. 12-13'ten alıntılanan Abdülhalim Aydın (2000). "Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, s.121.

çekilen saatçi gibi). Bütün doğayı ve sosyal düzeni idare eden, Tanrı'nın koyduğu kanunlardır. Bu yüzden her şey bir neden-sonuç ilişkisi içinde oluşur."

Şairimizin yukarıdaki dizelerinde, Tanrı inancını algılama biçimi ve metodu Descartes'in, Voltaire'in veya daha doğrusu bütün bir XCII. Ve XVIII. yüzyıl Batı dünyasının "Tanrı inancı"yla paralellik gösterdiği gibi, Anadolu Tasavvuf düşüncesinden de bağımsız olmadığını düşünüyoruz."³³⁶

Allah'ın varlığının ispatı meselesinde insanlığın ve dolayısıyla bilimin gelişmesi ve ilerlemesine paralel olarak yöntem ve kanıtlar da değişmektedir. Mikroskop (1624) ve çeşitlerinin bulunmasına kadar kainatta gözle görülen varlıklardan hareketle bir kanıtlama yöntemi kullanılırken, ilerleyen süreçte bilim ve tekniğin ve buna bağlı olarak eğitimin ilerlemesi, mikroskop yanında bir gelişmiş versiyonu olan elektron mikroskobu (1932) ... vb. nin kullanılması, yeni, fakat gözle görülemeyen varlıklardan hareketle Allah'ın varlığını ve birliğini kanıtlama yönteminin de kullanılmasına imkân vermiştir.

Şinâsî'nin yaşadığı dönemde mikroskop artık kullanılmaya başlamış, İslâm dünyasında Kindî, Farabî ve İbn Rüşd felsefelerinde 'cevher', 'bölünemeyen parça' (el-cüz'ü'llezî lâ yetecezzâ) olarak bilinen atom bahsi, 1803'lerden itibaren bilim dünyasında geniş yer tutmaya başlamıştır. Şairin çağının gelişmelerine kayıtsız kalmadığı ve şiirine bunu bir veri olarak taşıdığı söylenebilir.

Beytin birinci mısraı ile ikinci mısraı arasında bir *leff ü neşr-i mürettep* sanatı yapıldığı anlaşılmaktadır.

Beyitte, 'küre-i âlem' ile 'zerre' arasında büyüklük-küçüklük açısından bir karşıtlık bulunduğundan bir *tezâd* sanatı yapılmıştır.

Ayrıca beyitte aralarında anlam ilişkisi bulunan kelime ve tamlamalar bir arada kullanıldığından *tenâsüb* sanatı da yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *ğğ* şeklinde olup, (ile-bile) *-ile'*ler zengin kafiye'dir.

10

Göremez zâtını mahlûkunun âdî nazarı

Hisseder nûrunu 'ammâ ki basîret basarı³³⁷

"Yaratılığının sıradan bakışı (onun) zâtını göremez, ama basîret gözü (onun) nurunu hisseder."

İbrahim Şinâsî Efendi, Münâcât'ının bu beytiyle kendi ruhsal bunalımlarını dile getirdiği ikinci bölüme geçiş yapmaktadır. Bu bölümde şair içerik yönüyle değil, kullandığı üslup bakımından eski münacatlarda olmayan bir yenilikle veya değişikliklerle karşımıza çıkar. Bu yenilik veya değişiklik şiirin üslûbunda ve onun söyleniş tonunda kendini hissettirir. Eski eserlerde münâcât kelimesinin tam manası, ikinci bölümde yerine getirilerek, Allah'a yalvarılır ve O'ndan af dilenir.

Şinâsî, Allah'ın yarattığı varlıklar içinde insanın 'görme' duyu organı, göz varlıkları ışığın yansımaları kuralından hareketle nesnelere gördüğünü, fakat Allah'ı görme duyu organı ile görmenin mümkün olmadığını söylemektedir. Bu bilgi ve anlayış da geleneksel ve modern İslam algılarının anlayışlarına aykırı değildir.

İnsan kainatın gözbebeği konumunda ve yaratılmışların en şerefli³³⁸ olma özelliklerine sahip olmasına rağmen, aciz ve güçsüz bir varlıktır. Onun sahip olduğu duyu sistemi, kendini halk eden yüce varlığı 'sıradan bir bakış' ile göremez. Bu tavrıyla 'Allah bahsinde Mevlânâ'nın dediği gibi aklın değerinin hiç olduğunu' anlar. Tanzimat dönemi birinci nesil şairlerinden Ziya Paşa da aynı konuyu şöyle dile getirmiştir:

İdrâk-i me'âli bu küçük akla gerekmez

Zîrâ bu terâzî o kadar sıkleti çekmez³³⁹

"Bu küçük akıl, o yüce anlamı çözüp kavramaya yetmez. Çünkü bu (akıl) terazi(si) o ağır (meseleyi) kaldıramaz."

Şinâsî'nin insan 'bakışları'nı geleneğin inşa ettiği anlayışa paralel olarak iki kategoride ele aldığı görülmektedir. Birincisi şaire göre adi bakış olarak nitelenen görme duyu organı gözle ışık yardımıyla nesnelere görme, ikincisi, 'gönül gözü' de denilebilecek 'basîret' ile Allah'ın nurunu görme.

Allah'ın kendini değil de nurunun görülmesi meselesi, kısaca Allah'ın görülüp görülmemesi meselesi İslam bilginleri arasında önemli bir tartışma konusudur.

Beyitte bir insan olarak basîret sayesinde onun nurunun görülebileceği fikri, metinlerarası ilişkiler bağlamında, Tur Dağı'nda Hz.Musa'nın Allah'ı görmek istediğinde kendini değil de dağa yansıyan nuru ve

³³⁶ Şinâsî (1960). *Müntehabat-ı Eş'âr* [Haz. Süheyl Beken], s. 5'ten alıntılanan Abdülhalim Aydın, A.g.m., s. 122.

³³⁷ *Mahlûk* (a.s. ve i.): Halk olunmuş, yaratılmış, yaratık.

Âdî (a.s.): Bayağı, aşağı, değersiz; adet olan, sıradan.

Nazar (a.i.): Bakış.

Basîret (a.i.): Önden görüş, sezis, içgörü.

Basar (a.i.): Göz.

³³⁸ *Kur'ân-ı Kerîm*, Tîn Suresi, Ayet: 4. Ayrıca bkz. İsrâ Suresi, Ayet: 70.

³³⁹ Ziya Paşa (1987). "Terkib-i Bend-IV / B-11", *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 210.

bu nur karşısında bayılması meselesine³⁴⁰ göndermede bulunduğundan bir *telmih* sanatının doğmasını da sağlamış olmaktadır.

Görme eylemi basiret sayesinde olsa bile arada bir perde daima olmaktadır. Buradan hareketle, insanın bunu gerçekleştirmesinin dünyada mümkün olmayacağını, ancak İslâm kaynaklarının verdiği bilgiye göre ahiret aleminde bunun gerçekleşebileceği ifade edilmiştir. Hz.Peygamber (s.a.v.), bir hadîslerinde ‘*Rabbini, şu ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz*’ (İnneküm se-teravne rabbeküm ke-mâ teravne hâze’l-kamer)³⁴¹ buyurmuştur.

Sonuç olarak, şairin bu beytinde Allah’ın görünmezliği konusunu ele aldığı anlaşılmaktadır.

Birinci mısradaki ‘Göremez, Zat, mahlûkun âdî nazarı’ kelime ve tamlamalarına karşılık, ikinci mısradaki simetrik ve düzenli olarak ‘hisseder, nûru, basîret basarı’ kelime ve tamlamalarının kullanılması ile bir *leff ü neşr-i müretteb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte (Allah’ın) zatı ile ‘mahlûk’ kelimeleri yaratan / yaratılan karşıtlığını düşündürecek şekilde bir arada kullanıldığından bir *tezâd*,

Ayrıca beyitte, ‘Zat ile nûr’; ‘mahlûk, görememek, âdî nazar, basîret basarı’ ve ‘nûr’ kelime ve tamlamalarının aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılması ile bir *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *hh* şeklinde olup, (nazarı-basarı) *-ar’lar* tam kafiye ve *-’lar* rediftir.

11

Vahdet-i zâtına ‘aklımca şehâdet lâzım

Cân ü gönlümle münâcât ü ‘ibâdet lâzım³⁴²

“Zatının birliğine aklımcâ tanık gerek(tir). Can(ım) ve gönlümle yakarmak ve ibadet gerek(tir).”

İbrahim Şinâsi Efendi, bu beytinde önce Allah’ın varlığı ve birliğine aklıyla inanmak, sonra da içten gelen bir istekle kulluk etmek isteyen bir insan anlayışını ortaya koymaktadır.

İslâm kelâmında Allah’ın varlığının hem naklî hem de aklî delillerden yola çıkılarak ispatı meselesi tartışılır. İnanan insana göre kainatın varlığı ve ondaki nizam, Allah’ın varlığının açık bir delilidir. Onların Allah’ın varlığından asla kuşkuları yoktur. Çünkü onlar, bu konuda hem naklî hem de aklî ilimlerle kapasiteleri oranında ikna olmuş kişilerdir.

Bu beyitten anlaşıldığına göre, şair Allah’ın varlığı ve birliği meselesini aklın kavrama ölçüleri içinde aramaya çalışmaktadır. “Dine ve Tanrı inancına, düşünen insanın yaklaşımının en belirgin örneğini ilkin o verir. Bu yaklaşım, ikinci kuşak içinde ölüm fikri ile hayat - ölüm - ölüm sonrası biçiminde metafizik düşünceye bir zemin hazırlamış olacaktır...”³⁴³

Yine ifade etmek gerekir ki “lâzım kelimesi bilhassa manalıdır. Akıl şüpheyi de beraberinde getirir. Şüphenin Abdülhak Hamid’i nasıl bir buhrana sevk ettiğini, aynı duygunun Servet-i Fünûn neslinde Tanrı’yı inkâra kadar vardığını biliyoruz. Şinâsi’de henüz tam şüphe alameti yoktur. Fakat akılcılık vardır. Akıl ispat ister...”³⁴⁴

İslâm, itikat, ibadet ve muamelât kategorilerini kapsar. Birincisi, inanç boyutu, ikincisi farz veya nafil türünden dinî ibadetleri ve sonuncusu da, İslâm hukukuna ilişkin meseleleri ifade eder. Şair, ‘Allah’a inanç ve iman kanıtlardan hareketle pekiştirilip ardından tatmin olmuş ve kuşkudan uzak bir biçimde ibadet edilmesi gerekir’ şeklindeki görüşüyle kendinden önceki şairlerden ayrılmaktadır.

Buradan hareketle şöyle bir çıkarımda bulunmak mümkündür: Tanzimat’la birlikte başlayan Batılılaşma hareketleri o devirden itibaren yavaş yavaş bazı devlet ricali ve bürokratların yanı sıra bazı şair ve yazarları da inanç ve zihniyet açısından etkilemiştir³⁴⁵. Bu etkilenme, daha önceki devirlerin devlet ricali ve bürokratları ile Tanzimat ve sonrası devlet ricali, bürokratları, şair ve yazarları arasında bir düşünce ayrılığının yeşermesine uygun ortam hazırlamıştır.

Böyle bir atmosferin itici gücüyle, ilerleyen zaman süreci içerisinde Allah’ın varlığı meselesi de dahil her konuda geleneksel naklî bilgi yavaş yavaş gözden düşürülmeye çalışılırken, aklî bilginin önü sonuna dek açılmaya çalışılmış, bunun sonucu bunların birbiri ile çatıştırılmaya kadar vardırılmıştır...

³⁴⁰ Bkz. *Kur’ân-ı Kerîm, A’râf Suresi, Ayet: 143.*

³⁴¹ *Sahîh-i Buhârî, Kitâbü’t-Tevhîd, C. 8, s. 119’dan alıntılanan Adem Çalışkan (2004). Fuzûlî’nin Su Kasidesi ve Şerhi, 3.bs, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 148.*

³⁴² *Vahdet* (a.i.): Yalnızlık, teklîk, birlik; Tas. Allah’a yakınlık, Allah’a ulaşma.

Vahdet-i Zât (f.iz.t.): Zat’ın birliği.

Şehâdet (a.i.): Şahitlik, şahitlik etme, tanıklık; bir şeyin doğruluğuna inanma; delalet, alamet, işaret; “eşhedü en lâ ilâhe illallah...” deme; şehitlik, şehit olma; gözle görülen şeyler, varlıklar, dünya.

Münâcât ü ‘ibâdet: Yakarmak ve ibadet.

³⁴³ İsmail Parlatır (2006). “Giriş”, *Tanzimat Edebiyatı* [Haz. İsmail Parlatır - İnci Enginün - Ahmet B. Ercilasun - Zeynep Kerman - Abdullah Uçman - Nurullah Çetin] 1.bs., Ankara: Akçağ Yayınları, s. 25.

³⁴⁴ Mehmet Kaplan (1947). “Şinâsi’nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, s. 27; A.mlf. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, ss. 258-259.

³⁴⁵ Bu konuda bkz. M.Orhan Okay (2003). “Modernleşme ve Türk Modernleşmesinin İlk Dönemlerinde İnanç Krizlerinin Edebiyata Yansımaları”, *Doğu Batı, Düşünce Dergisi [Edebiyat Üstüne]*, Yıl: 6, S. 22, Şubat-Mart-Nisan, ss. 53-63.

Abdülhalim Aydın, kaleme aldığı bir makalesinde şairin bu beyti ile Tanzimatçılar üzerinde etkisi olan Aydınlanma devri filozofu ve şairi Voltaire (1694-1778)'in beyitleri arasında yakınlık bulur:

"Şinâsî'nin bu dizelerinde anlattığı Tanrı'yı algılama ve ona ulaşma yolu, Voltaire tarafından dile getirilen şu dizelerdeki Tanrı'yı bulma metoduyla aynı gibidir:

*"Atomes tourmentés sur cet amas de boue,
Que la mort engloutit et dont le sort se joue,*

*Mais atomes pensants, atomes pensants, atomes dont les yeux,
Guidés par la pensée, ont mesuré les cieux.,"*

*(Dünya denen bu âlemde zavalcılık ruhları,
Kaderleri oyun oynar, ölüm alır onları.*

*Fakat öylesi de var, hep düşünüp dururlar,
Aklın yoldaşlığında gözleriyle görürler.)"³⁴⁶*

Şinâsî'nin akılcılık konusunda kendi medeniyet ve kültürünü inşa eden temel kaynaklar arasında, bir başka ifade ile Kur'an-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîflerde kendini tatmin edecek bir şey yokmuydu? Kur'an-ı Kerîm'de akılla ilgili 75 ayet bulunurken ve Hz.Peygamber (s.a.v), "*Din, akıldır, aklı olmayanın dini de yoktur.*" (ed-Dînu hüve'l-'aklü lâ-dîne li-men lâ-'akle lehu) ³⁴⁷ diyerek aklın önemini vurgularken, bunları görmezden gelerek bunu Batı'ya bağlamak bir tarafgirliğin yansıması değil midir?

Şairin bu beyitten itibaren Münâcâtı'nın sonuna kadar "kendi ruhundan bahseder." Bu kısımlar, merhum "Prof.Dr.Ali Nihad Tarlan'ın tabiri ile "lirik" bir mahiyet taşır... Şinâsî'nin Münâcât'ının son kısmı ayrı bir "ton"a sahiptir... Bu üslûp, Divan üslûbundan bambaşka, Fransız trajedisinden gelen bir kendi kendine konuşma üslûbudur..."³⁴⁸

Şinâsî, bu beyitte de görüldüğü gibi, divan şiiri geleneğinden kurtulamaya çalışan ve "mücerretten müşahhasa dön"en³⁴⁹ bir anlayışa sahiptir.

Beyitte Kur'an-ı Kerîm'deki akılla ilgili ayetlere ve ilgili hadîslere bir *telmîh* yapılmıştır.

Beytin birinci mısra'ı ile ikinci mısra'ı arasında bir *leff ü neşr-i müretteb* sanatının yapıldığı anlaşılmaktadır.

Beytin sonunda 'lâzım' kelimesinin iki kez yinelenmesi nedeniyle bir *tekrîr* sanatı yapılmıştır.

Ayrıca, 'Vahdet-i zât, akıl, şahadet, cân ü gönül, ibâdet, lâzım" gibi aralarında anlam ilişkisi bulunan kelime ve tamlamaların bir arada kullanılmasıyla da bir *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *u* şeklinde olup, (şehâdet lâzım-'ibâdet lâzım) -*âdet*'ler zengin kafiye ve -*lâzım*'lar rediftir.

12

Neş'e-i şevk ile âyâtına tapmak dilerim

Anla var Hâlık'ıma gayri ne yapmak dilerim³⁵⁰

"Şevk neşesiyle ayetlerine tapmak dilerim. Var anla, Yaratan'ıma başka ne yapmak dilerim?"

İbrahim Şinâsî Efendî'nin bu beytinde dile getirdiklerinden anlaşıldığına göre, Allah sadece akıl ile algılanması gereken bir konu değil aynı zamanda da bir iman meselesidir. İman veya inanmak, insanın değerler sistemi ile ilgilidir. Aklın yetmediği yerde gönül gözünün rehberliği ile kabuller sistemi devreye girer.

Şairin bu beytinde iç dünyasını ve imânî vechesini ortaya döktüğü görülmektedir. Allah'ın ayetlerine şevk neşesi ile inanmayı isteyen şair, Hâlık olarak Allah'ı kabul etmektedir. Abdülhalim Aydın, bahsi geçen makalesinde Voltaire'in yönteminden yararlandığını şu beyitle kanıtlamak istemiştir:

"Sur un ton moins lugubre on me vit autrefois

Chanter des doux plaisirs les séduisantes lois.

(Yönelirim Tanrı'ya bir huzur-u kalb ile

Çaçları kanunların bir benzersiz zevk ile.)"³⁵¹

Bu beyitten itibaren Şinâsî, inanç seviyesi ve iç dünyasını ortaya döküşü devam edecektir.

³⁴⁶ Abdülhalim Aydın (2000). "Batılılaşma Döneminde Şinâsî ve Fransız Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, ss. 123-124.

³⁴⁷ Bkz. Ebû Şicâ' Sireveyhi b. Şehredâr b. Şireveyhi ed-Deylemî (2010). *Müsnedü'l-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb* [Tahkik: es-Sa'id b. Besyûni Zağlûl], Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, C. 3, s. 217, hadis no: 4629; Alâaddin Ali b. Abdülmelik b. Kâdhân Muttaki el-Hîndî (638). *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâli ve'l-Ef'âl*, Haleb: Müessesetü'r-Risâle, C. 4, s. 73.

³⁴⁸ Mehmet Kaplan (1947). "Şinâsî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, ss. 27-28; A.mlf. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, s. 259, 260.

³⁴⁹ Gündüz Akıncı (1962). *Batıya Yönelirken Şinâsî*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ayyıldız Matbaası, s. 36.

³⁵⁰ *Neş'e-i şevk* (f.z.t.): Şevk neşesi.

Âyât (a.i.): Ayetler.

Hâlık (a.i.): Yaradan.

³⁵¹ Abdülhalim Aydın (2000). "Batılılaşma Döneminde Şinâsî ve Fransız Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, s. 125.

Beyitte geçen 'Âyât' (ayetler) kelimesi, hem Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan sureleri oluşturan ayetler hem de yaratmış olduğu kendisinin varlığına kanıt teşkil eden her şey anlamında kullanıldığından bir *tevriye* sanatı yapılmıştır.

Öte yandan, Allah'ın 99 güzel isminden biri olarak Hâlık ismine bir *telmîh* yapılmıştır.

Ayrıca, beyitte inanç konusu bağlamında 'Hâlık, âyât ve tapmak dilemek' kelimelerinin aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılması ile bir *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *ii* şeklinde olup, (tapmak dilerim-yapmak dilerim) *-apmak'*lar zengin kafiye ve *-dilerim'*ler rediftir.

13

Ey Şinâsî içimi havf-i İllâhî dağlar

Sûretim gerçi güler kalb gözüm kan ağlar³⁵²

"Ey Şinâsî! İçimi İllâhî korku dağlar. Gerçi suretim güler, ama kalp gözüm kan ağlar."

İbrahim Şinâsî Efendi'nin Münacat'ında dikkat edilirse Allah'a yalvarma edası yoktur. Genel anlamda eserde Allah'a yalvaran tek kelimenin bile bulunmaması dikkat çekicidir. Bu beyitten de anlaşılacağı gibi, şair Allah'a yalvarmak yerine kendi kendisi ile konuşmaktadır.

Mehmet Kaplan, bu bağlamda "şâir 'kendi kendine' konuşur ve ifade patetik bir edaya bürünür. Tekrarlanan soru ve ünlemler bu patetiki çok iyi belirtir..."³⁵³ tespitinde bulunmuştur.

Şinâsî'nin Allah'ı akla dayanarak kabullenmesi ve onun emirlerine gönülden uyma isteğinin yanında her insanda bulunması gereken Allah korkusuna da yer vermektedir. Bu dıştan bakıldığında sezilmesi zor bir durumdur, ama kaygılı olduğu gerçektir. Bahsi geçen korku, içini dağlamakta, onun için kalp gözü de kan ağlamaktadır. İçini kemiren bir sorunun olduğu anlaşılmaktadır. Bu husus da eski insanlar ya da şairlerin kuşkudan uzak imânî yönleri ile yeni insan tipinin imânî durumuna örnek olarak Şinâsî arasında var olan farkı ortaya koymaktadır. Genel anlamda ise, bu korku, bütün insanlarda var olan ve/veya var olması gereken bir Allah korkusudur. Tıpkı Allah rızası gibi, Allah korkusu da soyut bir şeydir. Bunu, Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislerden hareketle anlamak mümkündür. Bilindiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de "Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun... (...) Eğer iman etmiş kimseler iseniz (...) benden korkun."³⁵⁴ buyurulmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de "Her hikmet(itaat, hayır, iyilik)in başı Allah korkusudur."³⁵⁵ demiştir. Şinâsî ise bu inanişe uygun biçimde Allah'tan korktuğunu dile getirmiştir.

Beyitte 'içi korku dağlamak' ve 'kalp gözü kan ağlamak' deyim anlamlarında kullanılmıştır.

Anlam karşıtlıkları insanın biri sevinç diğeri üzüntülü halini gösteren 'sûretim güler' ve 'kalp gözüm kan ağlar' cümlecikleri arasında bir *tezaad* sanatı yapılmıştır.

Beyitte 'Ey Şinâsî' hitabında bir *nida* sanatı,

Yine, Arapça 'ey' ünleminin harflerinin baştan geriye doğru okunduğunda yine Arapça bir ünlem olan 'yâ'nın çıkması ile bir *aks-i müfred* sanatı yapılmıştır.

Ayrıca, beyitte 'sûret, güler'; 'havf-i İllâhî, dağlar, kan ağlar' kelime ve tamlamalarının aralarındaki anlam ilişkileri göz önünde bulundurularak bir arada kullanılması ile bir *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *jj* şeklinde olup, (dağlar-ağlar) *-ağ'*lar tam kafiye ve *-r'*ler rediftir.

14

Eder 'isyânıma gönlümde nedâmet galebe

N'eyleyim yüz bulamam ye's ile 'afvım talebe³⁵⁶

"Pişmanlık, gönlümde isyanıma üstün gelir. Ne yapayım, ümitsizlikle affımı istemeye yüz bulamam."

İbrahim Şinâsî Efendi, Allah'a inanç konusundaki duygularını dışa vurmaktadır. Allah'a karşı iç dünyasında âsîlik ve günâhkârlık duygusu taşısa da bir pişmanlık duygusunun biraz daha buna üstün geldiğini itiraf etmektedir.

Buradan hareketle Tanzimat aydını ve sanatçılarının iman noktasında kendilerini tam tatmin olmuş olarak değil de isyan içinde olduklarını, pişman olarak tövbe etmenin gerektiği fikrine doğru kaydıkları

³⁵² *Havf* (a.i.): Korku.

Havf-i İllâhî (f.i.z.t): İllâhî korku, Allah korkusu.

Dağlamak: Kızgın demirle yakmak; Yakmak.

Sûret (a.i.): Surat, yüz.

Kan ağlamak (deyim): Büyük bir üzüntü içinde olup yakınmak.

³⁵³ Mehmet Kaplan (1947). "Şinâsî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, s. 28; A.mlf. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, s. 260.

³⁵⁴ *Kur'ân-ı Kerîm*, Âl-i İmran Suresi, Ayet: 102, 175. Ayrıca bkz. Bakara Suresi, Ayet: 41; Mâide Suresi, Ayet: 7.

³⁵⁵ Muhammed b. Şeyh İbrahim el-Azîzî (1312/1894). *es-Sirâcü'l-Münîr Şerhu'l-Câmi'u's-Sağîr*, Mısır: Matbaatü'l-Hayriyye, C. II, s. 277.

³⁵⁶ 'İsyân (a.i.): İtaatsizlik, emre boyun eğmeme, asîlik; ayaklanma, başkaldırı.

Nedâmet (a.i.): Pişmanlık.

Ye's (a.i.): Ümitsizlik.

'Afv (a.i.): Af.

Taleb (a.i.): İstek.

yorumuna gidilebilir. Bu aydınların İslâmiyet'e karşı tavırlarındaki farklılaşma ve kırılma ilerleyen süreçte toplumun bazı kesimlerine de sıçrayacaktır.

Şinâsi, iç dünyasında Allah'a âsîlik ve isyan duygusuna sahip olsa da pişmanlık duygusunun daha ağır bastığını, lakin affını istemeye yüz bulamadığını ve cesaret edemediğini ifade etmektedir. Suçluluk duygusunun insanı af dilemeye cesaret edemez hale getirdiğini belirtmektedir. 'Neyleyim' diyen insan çaresizlik içinde olduğunu da ifade etmiş olmaktadır. Zaten kendisi 'ümitsizlik' içinde olduğunu ifade ediyor.

Şairin bu beytinde ben bir kul olarak Allah'a karşı isyânkâr ve günâhkâr biri olsam da içimde pişmanlık duygusu var. Af dilemeye yüzüm tutmuyor, aslında Allah affedicidir. Affımı Allah'tan talep etsem, Allah beni affeder demek istemektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de 'Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz' (lâ taknatû min rahmeti'llah)³⁵⁷ anlamında ayet vardır. Bu düşünce ve mantık yürütme, bir yanı sıra nakli ilimler doğrultusunda bilgi sahibi ve diğer yanı sıra akıl yürüten insanın ulaşabileceği bir sonuçtur.

Ancak şairin böyle düşünmüş olması, onun Allah tarafından yüzde yüz affedileceği sonucunu doğurmaz. Çünkü isyânkâr ve günâhkâr bir kulu affedip affetmeme meselesi, tamamen Allah'ın bileceği bir iştir.

Abdülhalim Aydın, bu beyit ile yine Voltaire'in kaderci ve teslimiyetçi bazı beyitleri arasında paralellik bulur:

"Humble dans mes soupirs, soumis dans ma souffrance,

Je ne m'élève point contre la Providence

(Boyun bükerek acılara, râzıyım kaderime,

*Tanrı'ya karşı gelmem göğüs gerer kaderime.)"*³⁵⁸

Şair, bu beytinde "yüz bulamamak" şeklinde bir deyim kullanmıştır. Dil ve üslûp açısından bu durum önemlidir.

Bu beyitte, yukarıda göndermede bulunan ayetlere birer *telmîh* yapılmıştır.

Aralarında anlam zıtlığı olan 'isyân' ve 'nedâmet' kelimelerinin aynı mısra içinde kullanılması ile bir *tezâd* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, 'isyân, ye's, yüz bulamamak; nedâmet, gönül ve afv' kelime ve deyimlerinin aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılmasıyla birer *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *kk* şeklinde olup, (galebe-talebe) *-alebe'*ler zengin kafiyedir.

15

Ne dedim tövbeler olsun bu da fi'l-i şerdir

Benim özürüm günehimden iki kat bed-terdir³⁵⁹

"Ne dedim, tövbeler olsun, bu da kötü bir iştir. Benim özürüm günâhımdan iki kat daha kötüdür."

İbrahim Şinâsi Efendi, bir önceki beyitte söylediklerinin doğru olmadığı kanaatine varmaktadır.

Burada, isyânkârlığı nedeniyle pişmanlık duyup ümitsizlik içinde af dilemeye cesaret edemiyorum demenin kötü ve günâha götürücü bir hareket olduğunu belirleyen şair, özrünün kabahatinden büyük olduğunu söylemektedir. Kabahatin de günâh olduğunu söyleyerek tövbe etme yoluna gitmektedir. Çünkü, önce bir Müslüman olarak ve/veya içinde yaşadığı Müslüman toplumun bir üyesi olarak Şinâsi, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın beyan ettiği üzere 'fi'l-i hayr' için mükâfat ve sevap, 'fi'l-i şer' (kötü eylem, kötü iş) için de bir ceza olduğunu bilmektedir:

"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür." ³⁶⁰, "Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür." ³⁶¹

İslâm'da tövbe konusu çok önemlidir³⁶². Şair bu düşünceden ve mantıktan ilerleyerek İslâm inancına bağlanıyor. İçinde yaşadığı İslâm inanç ve kültüründe günâhkâr bir kul, gerçekten günâhlarına tövbe ederse Allah'ın bağışlayacağına inanılır.

"Ey iman edenler! Bir daha dönmeyecek tövbe ile Allah'a tövbe ediniz." ³⁶³; "Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayandır,engin merhamet sahibidir. Kim tevbe edip iyi davranış gösterirse, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner." ³⁶⁴

³⁵⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Zümer Suresi, Ayet: 53; Yusuf Suresi, Ayet: 87; Hicr Suresi, Ayet: 55-56; Rûm Suresi, Ayet: 36.

³⁵⁸ Abdülhalim Aydın (2000). "Batılılaşma Döneminde Şinâsi ve Fransız Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, s. 125.

³⁵⁹ *Fi'l-i şer* (f.s.t): Kötü iş, eylem.

Güneh, günâh (f.i.): Günah, hata.

Bed-ter (f.b.s.): Beter, daha kötü, çok kötü.

³⁶⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Zilzâl Suresi, Ayet: 7

³⁶¹ Kur'ân-ı Kerîm, Zilzâl Suresi, Ayet: 8.

³⁶² Bunu anlatmak için kaleme alınmış çeşitli seviyelerde pek çok çalışma vardır. Bkz. Akif Akay (1998). *İslâm İtikadında Tevbe Anlayışı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 122 s.; D. Ali Aşkın (1999). *Kur'ân'da Tevbe Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 85 s.; Asım Yapıcı (2000). *İslâm'da Tövbe ve Dinî Yaşayıştaki Rolü*, İstanbul: Beyan Yayınları, 352; Mehmet Yaman (2006). *Kelâm'da Günâh ve Tövbe*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kelâm Bilim Dalı, 116 s.; İmam Gazali (2013). *Tevbe Risalesi* [Terc. Ramazan Balcı], İstanbul: Etkileşim Yayınları, 184 s.

³⁶³ Kur'ân-ı Kerîm, Tahrim Suresi, Ayet: 8.

³⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Furkan Suresi, Ayet: 70-71.

Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Günâhlarından tam olarak dönüp tevbe eden, onu hiç işlememiş gibidir.”³⁶⁵

Şairin bu düşüncesi, hem şairin yaşadığı dönemdeki geleneksel İslâm algısına hem de modern İslâm anlayış ve algısına uygun bir tavidir.

Bu beytin, özellikle birinci mısraı konusunda Mehmet Kaplan, ton değişikliğine dikkati çekerek, bu “mısra içinde üç kere ton değişiyor. Eski edebiyatımızda bu kadar hareketli ve canlı bir ifadeye rastlamak hemen hemen imkânsızdır.”³⁶⁶ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Şinâsî'nin şiirle söylediklerinde ‘fi'l-i şer’ (kötü eylem) işlediğini tesbitte ölçütünün İslâm'ın temel kaynakları ve kuralları olduğunda kuşku yok. Şair, günâh işlediğini biliyor, fakat özür diye ileri sürdüğü günâhından iki misli daha fazla suç teşkil ediyor.

Şinâsî, dolaylı da olsa insanlar başka şekillerde suç işlerken şairler de şiirde söyledikleriyle suç işler veya günâh işler demek istemektedir. Bunun geleneksel İslâm anlayışındaki bu bağlamdaki inanış biçimlerine uygun olduğu söylenmelidir.

Beyitte, aralarında anlam karşıtlığı bulunan ‘tövbeler olsun’ ile ‘fi'l-i şer ve günâh, iki kat bed-ter’ kelimelerinin bir arada kullanılmasıyla bir *tezâd* sanatı yapılmıştır.

Bu beyitte, bir *leff ü neşr-i müşevveş*, yani karışık *leff ü neşr* yapılıp yapılmadığı üzerinde düşünülmalıdır.

Yine, ‘Ne dedim, tövbeler olsun; günâh, fi'l- şer, iki kat bed-ter ve tevbe’ kelime ve tamlamaları aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanıldığından birer *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *ll* şeklinde olup, (şerdir-bed-terdir) *-er'*ler tam kafiye ve *-dir'*ler rediftir.

16

Nûr-ı rahmet niye güldürmeye rûy-ı siyehim

Tanrı'nın mağfiretinden de büyük mü günehim³⁶⁷

“Rahmetinin nuru, kara yüzümü neden güldürmesin? Günâhum Tanrı'nın mağfiretinden de mi büyük(tür)?”

İbrahim Şinâsî Efendi, kendi günâhkârlığı ve isyankârlığından ötürü kara yüzlü olduğunu bilse de Allah'ın rahmet nurunun bu yüzü esirgemesi ve bağışlaması sayesinde güldürebilir. Çünkü kendi günâhının Allah'ın mağfireti, yani bağışlaması yanında çok küçük kaldığını, dolayısıyla muhakkak bağışlanacağını varsaymaktadır.

Şinâsî'de görülen bu fikir, aynı yıllarda Osmanlıca çevirisi yayınlanan ve muhtemelen kendisinin de okumuş olabileceği Hz. Ali Divanı'nda asırlar öncesi bir beyitte de dile getirilmiştir. Bu muhakeme ve akılcı yaklaşımın Hz. Ali'nin şu beytiyle karşılaştırılması bu bağlamda son derece önemlidir:

Afuvvâ zenbim olduysa cibâle gâlib u âli

Değildir zerre-veş hurşid-i 'affın olsa ger tâli'

“Ey Allahum! Eğer günâhlarım dağları aşacak bir noktaya eriştiyse senin bağışlaman kusur ve günâhlarımdan daha yüksek ve daha çoktur.”³⁶⁸

Bu beyti söyleyen şairin bütün kitaplarda ve değerlendirmelerde akılcılığı vurgulanır, ancak bu düşünce görüldüğü gibi orijinal değil, kendinden asırlar önce bu düşüncenin dile getirildiği böylelikle anlaşılmaktadır. Burada söylenilmesi gereken şey, metinlerarasılık bağlamında Şinâsî'nin bu görüş ve düşüncesiyle Hz. Ali'nin yukarıdaki beytine göndermede bulunarak bir *telmih* veya *iktibas* sanatı yaptığıdır.

Beyitten hareketle, şairin Rahman ve Rahim olan Allah'ın bağışının bütün herkesi kuşattığını, içten ve gönülden tövbe edilip af dilendiğinde Allah'ın her türlü suç ve günahı bağışlayacağını hatırlatarak konuya akılcı bir şekilde yaklaştığını görüyoruz:

“Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağımı umduğum O'dur.”³⁶⁹; “Deki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günâhları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”³⁷⁰

³⁶⁵ “et-Tâ'ibü mine'z-zenbi ke-men lâ-zenbeleh” bkz. Hâfız Celâlüddin Abdurrahmân es-Suyûtî (h.1414/m.1994). *Câmi'ul-Ehâdis: El-Câmi'u's-Sağir ve Zevâidih ve'l-Câmi'u'l-Kebir*, Kısmu'l-Akvâl, Cüzü'r-Râbi', Beyrut: Dâru'l-Fikr, s. 136, hadis no: 10667.

³⁶⁶ Mehmet Kaplan (1947). “Şinâsî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, s. 29; A.mlf. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, s. 260.

³⁶⁷ *Nûr* (a.i.): Aydınlık, parlaklık.

Rahmet (a.i.): Acıma, esirgeme, koruma, yargılama.

Nûr-ı rahmet (f.iz.t.): Rahmetin nuru.

Rûy-ı siyeh (f.s.t.): Kara yüz.

Mağfiret (a.i.): Allah'ın kullarının günahlarını bağışlaması, yargılaması.

³⁶⁸ Ali b. Ebi Tâlib (1981). *Hazret-i Ali Divanı* [Derleyen: Ebu'l-Kâsım Ali b. Tâhir. Tercüme ve Şerh Eden: Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi. Günümüz Türkçesine Aktaran: Şakir Diclehan], İstanbul: Ana Yayınları, s. 402. Bu eser, yakın zamanlarda yeniden yayınlanmıştır: Ali b. Ebi Tâlib (2012). *Hazret-i Ali Divanı* [Tercüme ve şerh eden: Müstakimzâde Süleyman Sadettin Efendi], İstanbul: Derin Yayınları, 492 s. (Hz. Ali Divânı'nın Arapça neşirlerini çalışmamızın dışında tuttuk).

³⁶⁹ *Kur'ân-ı Kerim*, Şuarâ Suresi, Ayet: 82. Ayrıca bkz. Mü'min Suresi, Ayet: 3.

³⁷⁰ *Kur'ân-ı Kerim*, Zümer Suresi, Ayet: 53.

Şinâsî'nin kendisinin bağışlanması konusundaki düşünceleri ile yukarıdaki ayet ve benzeri hadislerle de birer *telmîh* yaptığı ileri sürülebilir. Çünkü, O, önce bir Müslüman, sonra içinde yaşadığı toplumun bir parçasıdır.

Birinci beyitte 'Nûr-ı rahmet, güldürmek ve rûy-ı siyeh' kelime ve tamlamaları sıralandıktan sonra ikinci mısradaki simetrik ve düzenli olarak 'Tanrı, mağfiret ve güneş' kelimelerinin sıralanması ile bir *leff ü neşr-i müretteb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte ayrıca aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılan bu kelime ve tamlamalar arasında *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *mm* olup, (siyehim-günehim) *-eh'*ler tam kafiye ve *-im'*ler rediftir.

17

Bî-nihâye keremi 'âleme şâmil mi değil

Yoksa 'âlemde kulu 'âleme dâhil mi değil³⁷¹

"(O'nun) sonsuz keremi âlemi kapsamıyor mu? Yoksa âlemde kulu âleme dahil değil mi?"

İbrahim Şinâsî Efendi, burada Allah'ın sonsuz kerem sahibi olduğunu ve bunun evreni kuşattığını, kendisinin de bu evrenin içinde yaşayan, fakat suçlu veya günâhkâr biri olarak bu bağışlamadan istifade etmiş olacağı fikrini ileri sürmektedir.

Şairin aklî yaklaşımı, sormuş olduğu sorularla ortaya konmaktadır. Bunu gerçekleştirirken birer *istifhâm* sanatı gerçekleştiren şair, cevabı içinde olan soru cümleleri kurmaktadır. Şairin ulaştığı aklî ve mantıkî sonuç, kendisinin affedileceği kanaatidir. Böyle bir sonuca ulaşmak İslâmî anlayışa aykırıl değildir. Bu kanaat ve düşünce, bir sonraki beyitte de devam etmektedir.

Allah'ın 'sonsuz kerem sahibi olması', 99 isminden biri olan Kerîm (cömert, kerem sahibi, çok ikram edici) adına göndermede bulunur. Bundan dolayı da bir *telmîh* yapılmıştır denilebilir.

Abdülhalim Aydın'a göre, Şinâsî'in bu beyitten itibaren şiirin sonuna kadar şiir diliyle söylemiş oldukları ile yine Voltaire'in şiirini bitirisi sırasında dile getirdiği şu beyitler arasında benzerlikler vardır:

"Şiirinin sonunda Voltaire, Tanrı'ya yaptığı bu yakarışı iyimserlikle bitiriyor. Ona göre, Tanrı'nın huzuruna giden bir kul günâhkâr da olsa, yanlışlıkları ve kötülükleri çok da olsa Tanrı'nın bağışlayıcı kayrası göz ardı etmemeli:

*Un calife autrefois, à son heure dernière,
Au Dieu qu'il adorait dit pour toute prière;
"Je t'apporte, O seul roi, seul être illimité,
Tout ce que tu n'as pas dans ton immensité,
Les défauts, les regrets, les maux et l'ignorance."*

(Evvvel zaman içinde son nefesinde hümkâr,
Tapındığı Tanrı'ya sunmuş şöyle bir yakar:
"Ey kudreti sonsuz Tanrı, ey Hâkim-i Mutlak,
Katında olmayanla sana geliyorum bak,
Pişmanlığım ve hatam, kötülük ve cehlimle."
Fakat gidemez miydi biraz daha ümitle?)."³⁷²

İster şair, ister yazar, isterse eleştirmen olsun aldıkları eğitim, okudukları, gezip gördükleri ve içinde buldukları çevrenin etkilerini taşır. Avrupa'ya giden ve Fransız şiirinden çeviriler yapan şairin bu çevreden etkilenmiş olması, bütünüyle kendi kültürüne ait olanları gölgelemez...

Şairin Allah'ı mekândan münezzeh tutan tavrı ile kulu olarak kendisinin dünya ait oluşunu dile getirişi, Allah ve insan ilişkisini ele alış bakımından İslâmî anlayışa bağlılığını teyit eder. Bütün bunları, böyle bir üslûpla anlatması, Allah'tan af dilemesi ve yakarmasıdır.

Beyitte, Şinâsî'nin 'âlem' kelimesini üç kez yinelemesi ile bir *tekrîr* sanatı yaptığı, bazı ünlü (â, e, i) ve ünsüz (k, l, m) yinelemeleri ile iç kafiyeler sayesinde de bir ritim ve âhenk yarattığı görülmektedir.

Ayrıca, '(Allah'ın) bî-nihâye keremi, âlem ve kul; kul ve âlem' kelime ve tamlamalarının aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılmasıyla birer *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *nn* şeklinde olup, (şâmil mi değil - dâhil mi değil) *-il'*ler tam kafiye ve *-mi değil'*ler rediftir.

18

Kulunun za'fına nisbet çoğ ise noksânı

Ya anın kahrına gâlib mi değil ihsânı³⁷³

³⁷¹ *Bî-nihâye* (f.vt): Nihayetsiz, sonsuz.

Şâmil (a.s.): Kuşatan, kapsayan.

³⁷² Abdülhalim Aydın (1947). "Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, s. 126.

³⁷³ *Za'f* (a.i.): Zayıflık, kuvvetsizlik, arıklık.

"Kulunun noksanı zayıflığına oranla çok ise, ya onun bağışlaması kahrına üstün değil mi?"

İbrahim Şinâsî Efendi, beytin birinci mısra'ında bir kul olarak acizliği ve noksanları ile kendini, ikinci mısra'da ise Allah'ın 'kakhâr' ismi yanında 'ihsân'ını vurgulayan yanlarını dile getirdiği anlaşılmaktadır.

Şair bu beytinde de aklî ve mantıkî düşünme tarzını sürdürmektedir. Allah'ın kahrediciliğine karşılık, ihsanı, affediciliği de vardır. Âciz kulların bu özellikleri nedeniyle noksan ve kusurları vardır. Allah, kullarını onların tabiatlarındaki bu kusurlardan dolayı kahredip cezalandırmaz, aksine ihsânını göstererek onları bağışlar:

"Ve Rabbimiz'den bağışlanma dileyin, sonra O'na tevbe edin. O da sizi, adı konulmuş bir vakte kadar güzel bir meta (fayda) ile metalandırır ve her ihsan sahibine Kendi ihsanını versin. Eğer yüz çevirseniz gerçekten ben, sizin için büyük bir günün azabından korkarım."³⁷⁴

Bu düşünce tarzı elbette düşünen ve akıl yürüten insanın ulaşabileceği mantıksal bir sonuçtur. Lakin, Allah'ın kimi hidayete erdirip erdirmeyeceğini ve kimi bağışlayıp bağışlamayacağını kulları bilemezler:

"...Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir..."³⁷⁵; "Bilmez misin ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir, dilediğine azap eder ve dilediğini bağışlar..."³⁷⁶

Beytin ilk mısraı aciz ve noksan yanları ile kul olarak insanı, ikinci mısraı da Kakhâr sıfatı ve ihsânı ile Allah'ı konu ettiğinden Yaratılan / Yaratan arasındaki farkı ve karşıtlığı dile getirdiği için bir *teza* sanatından bahsedilebilir.

Ayrıca birinci beyitte, 'kul, za'f, çoğ ve noksan' kelimelerine karşılık ikinci mısra'da simetrik ve düzenli olarak 'anın kahrı, gâlib ve ihsân' kelime ve tamlamalarının kullanılması ile bir *leff ü neşr-i müretteb* sanatı yapılmıştır.

Son mısra'da bir soru sorulduğundan bir *istifhâm* sanatı yapıldığı gibi Allah'ın 'Kakhâr' ismi ve 'ihsanı'na birer *telmîh* de yapılmıştır.

Beyitte ayrıca aralarındaki anlam ilişkileri düşünülerek bir arada kullanılan bu kelime ve tamlamalar arasında *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Beyitte, kafiye şeması *oo* şeklinde olup, (noksanı-ihsânı) *-sân'*lar zengin kafiye ve *-i'*lar rediftir.

19

Sehvine oldu sebab 'ac-z-i tabî'î kulunun

Hem O'dur 'âlem-i ma'nîde şefî'î kulunun³⁷⁷

"Kulunun doğal zayıflığı, hatasına sebep oldu. Hem mana aleminde kulunun şefaatçısı O'dur."

İbrahim Şinâsî Efendi, bu beytinde de yine sahip olduğu naklî ve aklî bilimlerin verdiği güçle düşüncesini başka örneklerle aynı amaca matuf yürütmektedir.

Şaire göre kulları olarak insanlar, dolayısı ile kendisi, aciz yaratılmıştır. Sahip oldukları cüz'î akıl ve cüz'î irade onları belli sınırlar içinde düşünmeye ve belli şeyleri anlayabilmeye yetenekli kılmıştır. Bundan dolayı, küllî akıl ve küllî irade sahibi olan Allah'ı tam anlamıyla bilmeleri ve anlamaları mümkün değildir.

Şinâsî, kendi algılamasına göre, insanın doğuştan getirdiği bu eksikliği, bağışlanmasına bir neden olarak göstermektedir. Bu, düşünen bir insanın iç dünyasında sorguladığı ve ulaştığı bir sonuçtur.

Ancak, insan kusurlu ve eksik yaratılmamış, aksine en güzel şekilde yaratılmıştır, makam olarak da hayvanlarla melekler arasında bir mertebeye yerleştirilmiştir. İnsan, meleklerin üstüne çıkmaya ve hayvanlardan daha aşağı seviyeye inmeye de özgür iradesiyle tercih kullanır. Bunda etkin olan şey, kendi yaptığı ibadet ve eylemleridir. Şairin aklî yönden genel anlamda insanın, özel anlamda kendisinin cüz'î akıl, Allah'ın ise küllî akıl ve iradeye sahip olduğunu bilmesi İslâmî anlayışa aykırı değildir, sadece yürütülen aklın ve mantığın 'benim böyle hata yapmam ve yanılmam cüz'î akıl sahibi olmamdır' şeklinde oluşu ve bununla yaratılışında hâşâ Allah'ın noksanlık yaptığı imasıdır.

Metinlerarası ilişkiler bağlamında beyitteki bu düşünce, Kur'ân-ı Kerîm'deki insanın âciz, aceleci³⁷⁸ ve muhtaç yaratıldığına, dolayısıyla Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığına dair ayetlere (örneğin, İhlas Suresi, Ayet 2) bir göndermede bulunarak *telmîh* yapıldığını düşündürmektedir. Fakat, şair, böyle bir mantık

Nisbet (a.i.): Bağlılık, ilgi; kıyaslama, ölçü; oran; inat olsun diye yapılan iş.

Noksân (a.i.): Eksiklik, azalma, azlık; eksik, kusurlu.

Gâlib (a.s.): Üstün gelen, yenen.

Ihsân (a.i.): İyilik etme, bağışlama, bağış; verilen, bağışlanan şey; lütf, iyilik.

³⁷⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Hüd Suresi, Ayet: 3.

³⁷⁵ Kur'ân-ı Kerîm, İbrahim Suresi, Ayet: 4.

³⁷⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Mâide Suresi, Ayet: 40.

³⁷⁷ *Sehv* (a.i.): Yanlış, hata, yanılma.

'Ac-z-i tabî'î (f.s.t.): Doğal zayıflık.

'Âlem-i ma'nî (f.iz.t.): Mana alemi.

Şefî' (a.s.): Şefaat eden, bir suçun bağışlanması için aracılık eden.

³⁷⁸ Bkz. Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ Suresi, Ayet: 11.

yürütmesi sonucu işlediği sehv ü hata veya günâh için, ahirette şefâat konusunda tekrar İslâmî sınırlar çerçevesine dönmekle, bir yerde durumu kurtarır gibi olmaktadır...

Öte yandan 'şefâat' kavramı da İslâm literatüründe önemle üzerinde durulan bir kavramdır³⁷⁹. Günâhkâr olanlar için Allah'ın dilediklerine gerek kendisi ve gerekse izin verdiği Peygamber'in şefâati söz konusudur. Şairin bu bağlamda yürüttüğü mantık, iki aşamalıdır:

Birincisi, kulları doğal bir acz içinde yaratılmış olduğundan bundan doğacak hatadan sorumlu olmaları gerekir mi?

İkincisi, insan aciz, aceleci ve muhtaçtır, fakat bu aciz, aceleci ve muhtaç insanın (Hz. Peygamber örneğinde olduğu gibi) ahirette şefâat etmesi de Allah'ın iznine tabi olduğundan³⁸⁰, gerçek şefâatçı Allah'tır.

Beyitte, İnsanın acizliği, aceleciliği, muhtaçlığı ile Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmayışı ve şefâati ... vb. konularına dair yukarıda değilen ve değinilmeyen Kur'an ayetlerine birer *telmîh* yapılmıştır.

Beytin ilk mısraı, doğal acziyet içindeki günâhkâr kulu, ikinci mısraı da öbür dünyada bunlara şefaat eden Allah'ı anlattığından bir *tezâd* sanatının varlığı, yanında, yaratılan ve Yaradan arasındaki ilişkiyi dile getiren kelime ve tamlamaların bir arada kullanılmasıyla da bir *tenâsüb* sanatının varlığı üzerinde durulmalıdır.

Beyitte, kafiye şeması öö şeklinde olup, (tabî'î-şefî'î) -î'î'ler zengin kafiye ve -kulunun'lar rediftir.

20

Beni 'afv etmeğe fazl-ı ilâhîsi yeter

Sanma hâşâ kerem-i nâ-mütenâhîsi biter³⁸¹

"(O'nun) İlâhî erdemi beni affetmeye yeter. Hâşâ, (O'nun) sonsuz keremini biter sanma."

İbrahim Şinâsî Efendi, bu son beytinde 'Allah'ın ilâhî fazlının ve kereminin bolluğundan hareketle kendisini affetmekle bunlarda bir eksilme olmayacağı görüşünü işlemektedir. Kısacası, Allah'ın kendisini affetmesi için O'nun fazlı ve kereminden istemektedir. Kur'an-ı Kerim'de de "Ve Allah'tan, Onun fazlından isteyin. Muhakkak ki Allah her şeyi en iyi bilendir."³⁸² buyurulmaktadır.

Beyitlerden anlaşılacağı gibi Allah'a yalvarmak yerine kendi kendisine konuşmaktadır. Kendini asi ve günâhkâr hissederek Allah'ın kendisini affedeceğinden emin görünüyorsa da hep aynı fikri tekrar etmesi ve üslûbu, bize onun içinde bir fırtınanın hüküm sürdüğünü göstermektedir. Bu fırtına her halde aklın eseri olmaktadır... Şair neticede inanan birisidir³⁸³.

Mehmet Kaplan, şairin bu yönünü şu cümleleriyle dile getirir: "Şinâsî'nin dindar olduğundan şüphe etmiyoruz. Fakat bu dindarlığın eski tarz bir dindarlık olmadığından da eminiz. Bu dindarlık, batıl inançlardan kurtulmuş, modern, esaslarını ilimde, akılda ve psikolojide arayan bir dindarlıktır."³⁸⁴

Buraya kadar söylenenlerden hareketle ifade etmek gerekirse, "Şinâsî'nin şiirlerinde, genel olarak, kosmolojik delil, epistemoloji, etik ve din alanlarında rasyonalist anlayışın izlerine rastlanmaktadır ki, bu konular, doğrudan felsefeyi ilgilendirmektedir."³⁸⁵

Şinâsî'nin Allah'ın rahmân ve rahîm olduğunu ve kendisi de dahil günâhkâr kullarını (tevbe etmeleri halinde) affedici olduğunu dile getirdiğinden, Kur'an-ı Kerim'de bu konulara ilişkin ayetler³⁸⁶ ile Hz.Peygamber'in hadislerine birer *telmîh* yaptığını belirtmek gerekir.

Görüldüğü gibi, İbrâhim Şinâsî Efendi, Münâcât'ta olması gereken şekilde Allah'ın kendisini günâhlarından ötürü bağışlamasını ve bağışladığı takdirde de onun bu vasıflarında bir eksilme olmayacağını dile getirmektedir.

Anlam itibarıyla 'yeter' ve 'biter' kelimeleri arasında ilk bakışta bir karşıtlık olduğu ve bununla *tezâd* sanatı yapıldığı sanılsa da, beyitte kullanılan 'sanma' kelimesi 'biter' kelimesinin anlamını 'bitmez' şekline dönüştürdüğünden, bu iki kelimeyi bu açıdan tenâsüblü düşünmek gerekir.

³⁷⁹ Bu konuda bkz. Yaşar Düzenli (2008). *Kur'an ve Şefaat: Üslub ve Semantik Açından*, 2.bs., İstanbul: Pınar Yayınları, 320 s.; Mustafa Alıcı (2010). "Şefaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 38, ss. 411-412; Yusuf Şevki Yavuz (2010). "İslâm'da Şefaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Suyolcu-Şerif en-Nisâbüri, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 38, ss. 412-415; Mehmed Durmuş (2010). *Kur'an'a Göre Şefaat*, 1.bs., Ankara: Anlam Yayınları, 356 s.; Akif Akay (2014). *Şefaat Yâ Resûlullah*, İstanbul: Işık Yayınları.

³⁸⁰ Bkz. *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, Ayet: 255.

³⁸¹ *Fazl-ı İlâhî* (f.iz.t.): Allah'ın lütfu, erdemi.

Hâşâ (a.e.): Asla, katiyen, hiçbir vakit, Allah göstermesin, uzak olsun.

Kerem (a.i.): Asalet, asillik, soyluluk; cömertlik, elaçıklığı, lütuf, bağış, bahşis.

Nâ- (f.e.): Kelime başına gelen olumsuzluk edatı.

Mütenâhî (a.s.): Nihayet bulan, biten, sona eren.

Nâ-mütenâhî (f.a.b.s.): Sonsuz, uçsuz bucaksız.

Kerem-i nâ-mütenâhî (f.s.t): Sonsuz kerem, sonsuz bağış, sonsuz lütuf.

³⁸² "Ves'elü'lîlâhe min fazlıhi inne'lîlâhe kâne bi-küllî şey'in 'alimâ". Bkz. *Kur'an-ı Kerim*, Nisa Suresi, Ayet 32.

³⁸³ Niyazi Yavuz (1991). "Şinâsî'nin Münâcât'ında Yeni Unsurlar ve Bir Dünya Görüşü", *Din Öğretimi Dergisi*, S. 27, ss. 60-61.

³⁸⁴ Mehmet Kaplan (1947). "Şinâsî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, s. 27; A.mlf. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, s. 259.

³⁸⁵ Mehmet Akgün (1999). "1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefî Akımlar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 40, Ankara, s. 482.

³⁸⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Fatıha Suresi, Ayet: 1, 3; Bakara Suresi, Ayet: 160, 199; Âl-i İmran Suresi, Ayet: 8, 89; Nisa Suresi, Ayet: 99 ... vb.

Beyitte, 'beni ve afv; fazl-ı ilâhî ve kerem-i nâ mütenâhî' kelime ve tamlamalarının aralarındaki anlam ilişkileri göz önünde bulundurularak bir arada kullanıldığından bir *tenâsüb* sanatı yapılmıştır.

Münâcât'ın bu son beytinde, kafiye şeması *pp* şeklinde olup, (yeter-biter) -*t'*ler yarım kafiye ve -*er'*ler rediftir.

Sonuç

Tanzimat devri Türk edebiyatı, Batı tesirinin başlamasıyla doğru orantılı olarak kendine uygun bir zemin bulmaya başlayan Materyalist felsefeye ve İslâmiyet karşıtı fikirlere ve 'bu dönemde görülen din değiştirme hareketleri'ne³⁸⁷ karşı doğal imânî bir refleks olarak reddiyelerin ve savunmaların yapıldığı bir dönemdir.

Bu meseleler nesir türündeki eserlerde olduğu kadar nazım türündeki eserlerde de yansımaları bulmuştur. Kuşkusuz bu meselelerin tartışıldığı dinî şiir türlerinin başında, Tevhîdler ve Münâcâtlar gelmektedir.

İbrahim Şinâsî Efendi'nin *Münâcât'*ı böyle bir atmosferde kaleme alınmış ve Tanzimat devri edebiyatının kurucu ilk neslinden olması itibarıyla bu Münâcât ve onda söyledikleri son derece önemsenmiştir. Bundan dolayı, bu makalede Şinâsî'nin bu meşhur Münâcât'ı tahlil ve/veya şerh edilmiş, konunun daha iyi anlaşılması ve daha sonraki çalışmalara kaynaklık da etmesi için 'münâcât' türünün İslâmî Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki gelişimi kaynaklara referansla özet bir biçimde verilmiştir. [Ancak, bu kısa özeti ortaya koyduğu bir gerçek şudur: Gerek İslâmî Arap ve Fars ve gerekse İslâmî Türk edebiyatlarında İslâmî şiir türleri, özellikle Tevhîd, Münâcât ve Na't gibi türler üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır ve Tanzimat sonrası devirler dahil bu alanın ivedilikle akademik çalışmalara konu olması gerekmektedir.]

Tanzimat öncesi Tevhîd ve Münâcâtlar, şeksiz şüphesiz Allah'a inanan bir toplumun ve toplumuyla çelişmeyen şairlerin ürünüyken, Tanzimat sonrası kaleme alınanlar, Batı tesiriyle şüphenin ve aklın öne çıktığı felsefî görüşlerin sağanağı altında savunma refleksiyle yaşayan, bir yanıyla Doğulu, diğer yanıyla Batılı düalist bir fikre sahip olan aydınların ve şairlerin ürüdür. Batılı tarzda pek çok bilim dalının ortaya çıktığı bu devir ve sonrasında, bir şeyin varlığı bilimsel verilere, delillere ve gözlemlere dayanılarak kanıtlanması bir yöntem olarak belirmiştir. Bu yöntemin bu devirden itibaren din bilimleri ve din ile ilgili alanlara da uygulanmaya başladığı görülür.

Bu nedenle, "Tevhîd ve münâcâtlarda, kâinattaki varlıkların değişik durumlarına işâret edilerek, Allah'ın varlığına pek çok delil gösterilmiş, onun varlığı bu değişikliklerle ispat edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu ispat, Divân edebiyatı örneklerinde olduğu gibi Tanzimat sonrası örneklerinde de çok defa iman noktasında kalmıştır.

Vahdet-i zâtına aklımca şehâdet lâzım

demek suretiyle şiirimizde ilk defa olarak Allah'ın varlığını iman yanında aklı ile de kabul etmek isteyen Şinâsî bile

Göremez zâtını mahlûkunun âdi nazarı

Hisseder nûrunu ammâ ki basîret basarı

demek suretiyle zaman zaman iman ön plana çıkarır..."³⁸⁸

Şinâsî'nin nesrinde olduğu gibi şiirinde de bir takım yenilikler, Münâcât'ında da yansımaları bulmuştur. Bu nedenle, "*Münâcât'*ta üslûp bakımından işaret edilecek önemli noktalardan biri de, Şinâsî'nin Divan mecazlarını terk ederek adeta çıplak bir ifade vücûde getirmek istemesidir."³⁸⁹ O, eski mazmun ve mecazlardan şiiri arındırıp sadeliği görülür hale getirdiği gibi, "yeni imajlar bulma yolunu da açmıştır... Halkın kullandığı kelimelere ve ifade tarzlarına fazla yer ver"miştir."³⁹⁰

İbrahim Şinâsî Efendi'nin tahlili ve/veya şerhi yapılan bu Münâcât'ında *konu*, 'Allah'a yakarış'; *ana fikir*, 'Allah'ın varlığı yaratılmış olan varlıklardan hareket edilerek 'estetik metot' ile kanıtlanabilir.'; *tema*, Allah sevgisi; kudreti, keremi, fazlı ve ihsanı; kulun acizliği, âsî ve günâhkârlığı ...vb.'; *şekil*, yeni mesnevî (aa bb cc ..) ve *tür* de 'münâcât' şeklinde tesbit edilebilir.

Tansel'in ifadesiyle, "... verilen izahlardan çıkan netice, memleketimizde Garb'la temâsın ve Garb medeniyeti te'sirinin gittikçe arttığı devirde yaşayan Tanzimat şairlerinin dinî mevzûları ihmal etmedikleri, kendilerinden öncekilere göre, nevi bakımından daha zengin eserler vermiş olduklarıdır."³⁹¹ Ara Nesil / Mutavassıfın ve Servet-i Fünûn Edebiyatı'ndan günümüze kadar kaleme alınan Münâcât türünün incelenip

³⁸⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Halide Aslan (2010). *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)*, 1.bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, X+267 s.

³⁸⁸ Necat Birinci (1981). "Ele Alınan Mevzûlar Açısından Tanzimat Sonrası Edebiyatında Tevhîd ve Münâcât", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 10, S. 4, s. 73.

³⁸⁹ Mehmet Kaplan (1947). "Şinâsî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, s. 30; A.mlf. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, s. 261.

³⁹⁰ Mehmet Kaplan (1947). "Şinâsî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, s. 41-42; A.mlf. (1976). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, s. 274, 261.

³⁹¹ Fevziye Abdullah Tansel (1962). *Tanzimat Devri Edebiyatı'nda Dinî Şiirler*, s. XII.

değerlendirilmesi bu çalışmanın sınırları dışında kabul edilmiş, ancak bu konuda çalışma yapacaklar için hayli literatür dipnotlarda verilmiştir.

Tanzimat sonrası edebiyatının incelenmesi ve değerlendirilmesinde daha önce kaleme alınan eserlerin bilgilerini aynen benimseyip kullanmaktan kaynaklanan bir tarafgirlik, etkisini ne yazık ki hâlâ sürdürmektedir. Bu durum, İslâmî edebiyat ve İslâmî şiir türleri söz konusu olduğunda daha da belirgin hale gelmektedir. Aslında bu tavır, sadece Türk edebiyatında değil, Arap³⁹² ve Fars edebiyatlarında da mevcuttur. Bunu, Şinâsî'nin şiiri, bilhassa da Münâcât'ı üzerine yazı yazıp yorum yapanlarda gözlemledik³⁹³. Özü, İslâm edebiyatına ait olan unsurlardan sıyrılmak ve/veya inanç açısından çizgi dışı bir söylemi modernlik ve yenilik olarak algılama ve savunmaya dayanmaktadır. Mehmet Kaplan'ın 'Nesillerin Ruhü' adlı denemesinde buna benzer tavrı bir 'aydınlar ihaneti'³⁹⁴ olarak gördüğünü hatırlatmak isterim.

Bu bakımdan, Tanzimat Edebiyatı'nın Birinci Kuşak şairi İbrahim Şinâsî Efendi'nin *Münâcât'ı*, bir akademisyene yaraşır biçimde her türlü ön yargıdan uzak ve tarafsız bir tavır ile hem İslâm medeniyet ve kültürünün temel kaynakları, hem de Batı medeniyet ve kültürünü temsilen vaktiyle gittiği Fransa'nın edebî simâlarının izlerini sürerek tahlil ve/veya şerh edilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDİRASİL KIZI, Aynur (2010). "Kazak edebietindeki minajet janrı: eжелгі poeziya men kazirgi adebiettegi körinisi" (Kazak Edebiyatındaki Münâcât Türü: Eski Şiir ve Bugünkü Edebiyatta Görünüşü), *Ürker jurnalı*, No. 1 (16).
- A.ANSARİ (1998). *Munajat Namih* [Münâcât-nâme], 8th edition, Tehran: Eghbal Publishers.
- ABDULLAH Ensârî (1407/1987). *Münâcât-nâme-i Hâce Abdullah Ensârî*, [ed. Nezadferd Lorestânî], Tehrân: İntişârât-ı İlmî.
- ÂĞÂH (Semekandi-î Âmidî) (2012). *Divân* [Haz.: Şerife Akpınar], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, s. 49.
- AHMED Fakih (1974). *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerife* [Haz.: Hasibe Mazoğlu], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AHMED Muhammed Ali (1991). *el-Edebü'l-İslâmiyyü Zârûre* [İslâmî Edebiyatın Gerekliliği], Kahire: Dârü's-Sahve, 130 s.
- AHMED Râsım (1927). *Matbûat Tarihine Medhal: İlk Büyük Muharrirlerden Şinâsî*, İstanbul: Yeni Matbaa.
- AHMED-i Dâ'î (1992). *Çeng-nâme* [Haz.: Gönül Alpay Tekin], Boston: Harvard Üniversitesi, Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayını.
- AHMEDİ, Ahmedî (1975). *Cemşid u Hurşid* [Haz.: Mehmet Akalın], Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- AHMET Paşa (1992). *Ahmet Paşa Divanı* [Haz.: Ali Nihad Tarlan], Ankara: Akçağ Yayınları.
- AK, Coşkun (2000). *Bağdatlı Rûhî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'ndan Seçmeler*, 1.bs., Bursa: Gaye Kitabevi, 222 s.
- AKAY, Akif (1998). *İslâm İtikadında Tevbe Anlayışı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 122 s.
- AKAY, Akif (2014). *Şefaat Yâ Resûlullah*, İstanbul: Işık Yayınları.
- AKAY, Hasan (1989). "Cenâb Şehâbeddin'in 'Münâcât'ı Üzerine", *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, S. 4, Şubat-Mart-Nisan, ss. 46-47.
- AKBAŞ, A.Vahap (1997). "Münâcât", *Bir Şehre Vardım*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- AKGÜN, Mehmet (1999). "1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefî Akımlar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 40, Ankara, s. 482.
- AKINCI, Gündüz (1962). *Batiya Yönelirken Şinâsî*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ayyıldız Matbaası.
- AKSOY, Fatma Yaşar (1992). *Divân-ı Sâmî (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- AKSOY, Hasan (ed.) (2010). *Türk İslâm Edebiyatı*, Anadolu Üniversitesi İlahiyat Ön lisans Programı, 1.bs., Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2073, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1107, 255 s.
- AKSOY, Hasan (1986). "Münâcât", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. Devirler / İsimler / Eserler / Terimler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 6, s. 468.
- AKÜN, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 9, ss. 389-427.
- AKÜN, Ömer Faruk (2013). *Divan Edebiyatı*, İstanbul: İSAM Yayınları.
- AKYÜZ, Kenan (1986). "İbrahim Şinâsî", "Münâcât" (Şinâsî), *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 4.bs., İstanbul: İnkılâp Kitabevi, ss. 1-10, 10-11.
- AKYÜZ, Kenan (1954). "Şinâsî'nin Fransa'daki Öğrenimi İle İlgili Bazı Belgeler", *Türk Dili*, C. 3, S. 31, Nisan.
- AKYÜZ, Kenan (1982). "Tanzimat Devri-Şiir", *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923) I*, 4.bs, Ankara: Mas Matbaacılık ve Aksesuarları, ss. 18-20.
- AKYÜZ, Kenan (1982). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923) I*, 4.bs, Ankara: Mas Matbaacılık ve Aksesuarları.
- AL-GHAZALI, Muhammad (1999). "İslâmî Sanat ve Edebiyat Üzerine Düşünceler", [Çev.: Arş. Görv. Adem Çalışkan], *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, Samsun, ss. 335-347.
- ALICI, Mustafa (2010). "Şefaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 38, ss. 411-412.
- ALİ Asgar Hikmet (1994). *Câmî, Hayatı ve Eserleri* [Çev.: M.Nuri Gençosmanoğlu], İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ALİ b. Ebi Talib (1981). *Hazret-i Ali Divanı* [Derleyen: Ebu'l-Kâsım Ali b. Tahir (Şerif Murtaza). *Tercüme ve Şerheden: Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi. Günümüz Türkçesine Aktaran: Şakir Diclehan*], İstanbul: Ana Yayınları, XLVII+684 s.
- ALİ b. Ebi Talib (2012). *Hazret-i Ali Divanı* [Tercüme ve şerheden: Müstakimzâde Süleyman Sadettin Efendi], İstanbul: Derin Yayınları, 492 s.
- ALTUN, Kudret (1989). *Gelibolulu Mustafa Âli ve Divânı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- AMİDU Sanni (2006). "İslâm'da Şiirin Yeri ve Konumu", (Çev.: Dr.Adem Çalışkan), *Yedi İklim, Edebiyat, Kültür, Sanat, Aylık Dergi*, [Peygamberimiz Özel Sayısı], Cilt: XIX, S. 194, [İstanbul] Mayıs, ss. 53-60.
- ANDI, M. Fatih (1995). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatı*, İstanbul: Yeni Safak Kitaplığı.
- APAY, A. İrfan (1993). *Nahîfî Süleyman Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkitli Metni*, 2 cilt, Basılmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- APAYDIN, Bilal (2007). *Reff-i Kalâyî Divânı (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

³⁹² Bu bağlamda şu alıntı önemlidir: "Günümüzde edebî görüş açısı bakımından, herhangi bir yazarın/şairin ne dereceye kadar modernist olduğunu belirleyen yazılarının/şairlerinin yüzyesnel özellikleri değildir; bunu belirleyen yazarın/şairin, Arap edebiyatının tek veya esas ilhamını ne oranda geleneksel İslâmî kaynaklardan almışa gerektiği sorusuna vereceği cevaptır..." [Bkz. Hamilton A.R. Gibb (1991). "13.Çağdaş Arap Edebiyatı Çalışmaları", *İslâm Medeniyeti Üzerine Araştırmalar* [Çev.: Kadir Durak, Atilla Özkök, Hayrettin Yücesoy, Kenan Dönmez], İstanbul: Endülüs Yayınları, s. 286].

³⁹³ Bu tavır, Allah'ın varlığının ispatı meselesinde nakli ve akli delillerin sunumu mukayesesinde ve Münâcât'ın özellikle 11. beyti söz konusu olduğunda kendisini göstermektedir. Hatta, Şinâsî'nin şiirindeki diğer beyitleri yalnızca bu beyti söyleyebilmek için kaleme aldığını dahi söyleyenler var. [Bkz. Ali İhsan Koculu (2005). *Tanzimat Edebiyatı-I: Şiir*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, ss. 94-95'ten alıntılan ve yorumlayan Selman Bayer (2007). *Tanzimat Edebiyatının Din Anlayışında Şinâsî Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, s. 57] Aynı tavrın, şairin ilk kasidesinde İslâmî geleneklere bağlılığı baskın olduğundan görmez gelme hadisesinde de nüksettiğini hatırlatmak isterim.

³⁹⁴ Mehmet Kaplan (1978). "Nesillerin Ruhü", *Nesillerin Ruhü*, 4.bs., İstanbul: Dergah Yayınları, ss. 22-23.

- ARI, Ahmet (trs.). "Münâcât Hazret-i Kâdî'l-Hâcât 'Uzzimet İna'yetuhu", *Mevelilikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkıb Dede ve Divânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap.
- ARI, Mehmet Salih (2006). "Abdullah b. Revâha: Bir Peygamber Şairi ve Bir Komutan", *İslâmî Araştırmalar / Journal of Islamic Research*, C. 19, S. 2, ss. 377-389.
- ARKIŞ, Güngör (2005). "Abdülhak Hamid Tarhan - Hermann Hesse / Duhter-i Hindu ve Siddharta'da Dinî ve Felsefî Yaklaşımların Karşılaştırılması", *Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi Bildirileri (Eskişehir, 15-17 Ekim 2003)*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları, ss. 399-406.
- ARSLAN, Mustafa (2006). *Muhyî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 764 s.
- ASLAN, Halide (2010). *Tanzimat Döneminde Din Değişirme Hareketleri (1839-1876)*, 1.bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, X+267 s.
- ASRAR, Mohammad (1978). *Some Aspects of the Earliest Islamic Literature: Islamic Poetry of the Mukharimin* [En Erken Dönem İslâmî Edebiyatın Bazı Veçheleri: İslâmî Muhadram Şiiri], Department of Arabic in The Faculty of Arts, Un published PhD. Thesis, Glasgow: University of Glasgow, 670 p.
- ASYA, Arif Nihat (2005). "Dua", *Dualar ve Aminler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., ss. 44-46.
- ASYA, Arif Nihat (1967). "Münâcât", *Dualar ve Aminler*, İstanbul: Yağmur Yayınları, s.
- AŞKIN, D. Ali (1999). *Kur'ân'da Tevbe Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 85 s.
- ATALAY, Mehmet (2000). *Başlangıçtan Gaznelilere Kadar İran Edebiyatı Tarihi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, XXVI+220+Haritalar.
- ATALAY, Mehmet (2000). *Moğollar, Timurular, Safevîler ve Kaçarlar Devri İran Edebiyatı Tarihi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, V+100 s.
- ATALAY, Mehmet (2000). *Selçuklular Devri İran Edebiyatı Tarihi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, IV+87 s.
- ATİK, Hikmet (2006). "Muhammed Emin Bursevî'nin / İffet'in Münâcâtı", *Prof.Dr.Abdülkadir Karahan'a Armağan: Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu* [Haz. Eyyüp Azlal, Necmi Karadağ, M. Emin Karahan], Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, ss. 120-123.
- AYAZ, Hayrettin (1995). *Tanzimat Şiirinde Metafizik Konular (Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Recaizade M. Ekrem, Abdülhak Hâmid, Muallim Nâci)*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 276 s.
- AYCAN, İrfan, SÖYLEMEZ, Mahfuz, ALTINAY, Ramazan, ERKOÇOĞLU, Fatih, PARLAK, Nizamettin (2003). *Emevîler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, Anlara: İlahiyat, Pozitif Matbaacılık, 255 s.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2001). "Münâcât", *Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Gülşenî Râz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türküyat Araştırmaları Enstitüsü, ss. 30-34.
- AYDEMİR, Semra (1990). "Münâcât", *Dede Ömer Rüşenî (Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 82-86.
- AYDEMİR, Yaşar - ÇELTİK, Halil (2009). "Münâcât-ı Diğer Darâat-ı Küster", *Meşhûrî Divân (Tenkitli Metin)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, s. 1.
- AYDEMİR, Yaşar (2000). *Behiştî Divânı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- AYDIN, Abdülhalim (2000). "Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, Ankara, s. 121.
- AZARKAN, Muhammed Şerif (2013). "258.G", *Mehmed Said Pertev Paşa Divânı (Transkripsiyon ve Tahlil)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslâm Edebiyatı (Bilim) Dalı, s. 186.
- AZİZ Mahmûd Hüdayî (2005). *Divân-ı İlahiyât, Tıpkıbasım ve Çeviriyazı* [Haz.: Mustafa Tatçı - Musa Yıldız], İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 17, ss. 21-23, 23-25.
- BADAWI, Muhammad (1993). "Islamic Literature Between Theory and Practice" (Teori ve Uygulama Arasında İslâmî Edebiyat), *Intellectual Discourse*, Vol. 1, No. 1, October, pp. 46-69.
- BAĞDATLI Râhî (2001). *Bağdatlı Râhî Divânı - Karşılaştırmalı Metin* [Haz. Coşkun Ak], C. I-II, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1062 s.
- BAHTÎ (I.Ahmed) (1991). "Münâcât". İsa Kayaalp, I.Ahmed ve Divanı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 36-37.
- BAKIRCI, Selami (1997). *IV.Abbâsî Döneminde Edebî Çevre (447-656/1055-1258)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 312 s.
- BANARLI, Nihad Sami (1983). "Şinâsî - Ziya Paşa - Namık Kemal Mektebi ve Türk Edebiyatı / Cemiyet İçin Sanat Hareketleri", "Şinâsî (1824?-1871)", "Ekrem - Hamid - Sezai Mektebi ve Türk Edebiyatında Sanat İçin Sanat Temayülleri", *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 2.bs., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C. 2, ss. 858-859, 859-868, 915-916.
- BAŞAR, Şükûfe Nihal (1992). "Son Dua", *Münâcât Antolojisi [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, [Haz. Cemâl Kurnaz], Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 122.
- BAYER, Selman (2007). *Tanzimat Edebiyatının Din Anlayışında Şinasi Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, 113 s.
- BAYEZİD-i Sâni (Adli) (h.1308/1892). "Münâcât", *Divân*, İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, ss. 18-19.
- BAYRAM, Yavuz (2008). *Amasya'ya Vâli Osmanlı'ya Pâdişâh Bir Şâir Adlı: Sultân İkinci Bâyezid Hân-ı Velî / Hayatı, Şahsiyeti, Şairliği, Divânının Tenkidli Metni*, Amasya: Amasya Valiliği Yayın No: 26.
- BEDR, Abdülbasit (1985). *Mukaddimetün li-Nazariyyeti'l-Edebî'l-İslâmî* [İslâmî Edebiyat Teorisine Giriş], Cidde: Dâru'l-Menâre, 152 s.
- BEKR, Abdülmünâf Mecdi (1976). *İbrâhim Şinâsî Efendi Hayâtulu ve Âsârulu [İbrahim Şinâsî Efendi, Hayatı ve Eserleri]*, (Basılmamış Master Tezi), Kahire: Câmî'atü Ayn Şems, Külliyyetü'l-Âdâb, (Edebiyat Fak. Kütb. No: 21132-21133).
- BEKTAŞ, Ekrem (2004). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev, Hayatı, Sanatı ve Divân'ının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 670 s.
- BEYÂNÎ (trs.). "Münâcât Der-Tevhid-i Bârî", *Divân (İnceleme-Metin) A* [Haz. Fatih Başpınar], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, ss. 55-57.
- BIRNBAUM, Eleazar (2000). "Turkish Literature through the Ages / The Rise of Islamic Turkish Literature: Forms and Themes" (Çağlar Boyu Türk Edebiyatı / İslâmî Türk Edebiyatının Doğuşu: Biçimler ve Temalar), *Introduction to Islamic Civilization [İslâm Medeniyetine Giriş]*, [Ed. R. M. Savory], Cambridge: Cambridge University Press, pp. 79-87.
- BİLDİRİCİ Zübeyde (1999). *Muradî'nin Tevhîd ve Münâcâtları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1971). "Şinâsî'nin Şiiri", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 2, Ankara, ss. 43-64.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1980). "Şinâsî'nin Şiiri", *Yakınçağ Kültürü ve Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, ss. 26-46.
- BİLGİN, Azmi (1995). "Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı", *İlmî Araştırmalar*, S. 1, İstanbul, ss. 61-83.
- BİLGİN, Azmi (trs.). *Ümmî Sinan Divanı (İnceleme-Metin)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap.
- BİRİNCİ, Necat (1981). "Ele Alınan Mevzûlar Açısından Tanzimat Sonrası Edebiyatında Tevhîd ve Münâcât", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 10, S. 4, Ekim, ss. 59-74.
- BİRİNCİ, Necat (2000). "Ele Alınan Mevzûlar Açısından Tanzimat Sonrası Edebiyatında Tevhîd ve Münâcât", *Edebiyat üzerine İncelemeler*, 1.bs., İstanbul: Kitabevi Yayınları, içinde.
- BİRİNCİ, Necat (2000). *Edebiyat Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 443 s.
- [BOLAYIR], Ali Ekrem (1332/1916). "Lisân-ı Nazmda Eşkâl ve Efkar", *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Nr. 1, Mart, s. 16.
- BOLAYIR, Ali Ekrem (1992). "Münâcât", *Münâcât Antolojisi [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, [Haz. Cemâl Kurnaz], Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 48.
- [BOLAYIR], Ali Ekrem (h.1333-1334/1917-1918). *Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri: Mesâlik-i Edebiyye*, İstanbul: Litograf Baskısı, s. 28. (Bu eser bitirme tezi olarak latinize edilmiştir...).
- BOSWORTH, C. E. (1993). "Munâdjât" (Münâcât), *Encyclopedia of Islam [İslâm Ansiklopedisi]*, [Eds. C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W.P. Heinrichs and the late Ch. Pellat], New edition, Vol. 7, Leiden and New York: E. J. Brill Academic Publishing, p. 557.
- [BÖLÜKBAŞI], Rıza Tevfik (1334/1918). *Abdülhâk Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefiyesi*, İstanbul: Kanaat Matbaası.

- BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik (1984). *Abdülhâk Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi* [Haz. Abdullah Uçman], İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, VIII+437 s.
- BULGURLU-ZÂDE Rızâ (1325/1909). "Münâcât", *Müntehabât-ı Bedâ'î-i Edebiyye*, Dersaadet: Mürettibin-i Osmâniyye Matbaası, ss. 74-83.
- BULGURLU-ZÂDE Rıza (2015). *Müntehabât Bedâ'î-i Edebiyye / Manzum-Mensur Kısmı ve Zeyli, İnceleme-Çevriyazı-Fihrist-Dizin-Sözlük* [Haz. Abdullah Şengül - Betül Kiriş], İstanbul: Kesit Yayınları, 760 s.
- BULGURLU-ZÂDE Rızâ (1325/1909). *Müntehabât-ı Bedâ'î-i Edebiyye*, Dersaadet: Mürettibin-i Osmâniyye Matbaası.
- BULUT, Ali (2005). "Câhiliye Şiirinde Bazı Dini Motifler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 18-19, Samsun, ss. 213-235.
- BURSALI, Mustafa Necati (1998). "Münâcât", *Beni Mevlâ'ya Bırak (Bütün Şiirlerim ve Kasidelerim)*, 1.bs., İstanbul: Erhan Yayınları, s. 43.
- CANIM, Rıdvan (1990). "Divan Edebiyatında Tevhid, Na't ve Münâcâtlar", *İslâmî Edebiyat*, Devre: 2, S. 4, Nisan - Mayıs - Haziran, ss. 9-11, 59.
- CEM Sultan (1989). *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı* [Haz. İ.Halil Ersoylu], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CEMİL Hamdâvî (2010). *Medhalün İle's-Şi'ri'l-İslâmî* [İslâmî Şiire Giriş], Rabat: Mektebetü'l-Ma'ârif.
- CENÂB Şehâbeddin (1327/1911). "Münâcât" (I), *İçtihâd*, Nr. 30, 1 Eylül / 14 Eylül, s. 823.
- CENÂB Şehâbeddin (1328/1912). "Münâcât" (II), *Rûbâb*, Nr. 41, 25 Teşrin-i Evvel / 7 Teşrin-i Sâni / 7 Kasım, s. 5.
- CENÂB Şehâbeddin (1329/1913). "Münâcât" (III), *Donanma*, Nr. 39, Mayıs / Mayıs, s. 675.
- CENÂB Şehâbeddin (1329/1913). "Münâcât" (III), *Yeni Turan*, Nr. 1, 8 Temmuz / 21 Temmuz, s. 1.
- CENÂB Şehâbeddin (1341/1925). "Münâcât" (IV), *Servet-i Fünûn*, Nr. 1500-26, 14 Mayıs / 27 Mayıs, s. 406.
- CEVİZ, Nurettin (2002). "Câhiliye Döneminde Süvari Şairler", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 6, S. 10, Kış, ss. 175-204.
- CEVİZ, Nurettin (2002). *Osmanlı Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, XI+325 s.
- CEYHAN, Adem (1990). *Enis Receb Dede, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CEYLAN, Metin (2001). "Ahmed Süzi ve Divanı", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. II, S. 2, Şubat, ss. 237-251.
- CEYLAN, Metin (1999). *Ahmet Süzi Divanı'nın Edisyon Kitiği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, XIV+353 s.
- CİVELEK, Yakup (2000). "Modern Arap Edebiyatı'nda İslâmî Edebiyat'ın Yeri", *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 3, Van, ss. 85-99.
- ÇALDIRAN, Ahmet (1999). *Münâcât-ı Musa Aleyhi's-Selâm (Metin-Çeviri-Dizin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 96 s.
- ÇALIŞKAN, Adem (1998). "İslâm Estetiği Üzerine", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 10, Samsun, ss. 323-350.
- ÇALIŞKAN, Adem (2005). "Abdülhak Hâmid Tarhan'ın *Makber*'inden Bazı Bendlerin Tahlili" (An Analysis of the Some Stanzas from *Makber* by Abdulhaq Hamid Tarhan), *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 9, S. 22, Kış, ss. 143-160.
- ÇALIŞKAN, Adem (2002). "Cenâb Şehâbeddin'in Bir Münâcât'ı ve Tahlili", *Dinbilimleri, Akademik Araştırma Dergisi*, C. 2, S. 2, Nisan - Mayıs - Haziran, ss. 195-206.
- ÇALIŞKAN, Adem (2011). "İbrahim Şinâsi Efendi'nin Mustafa Reşid Paşa Üzerine Bir 'Kaside'si ve Tahlili" (A 'Qasida' on Mustafa Reşid Pasha of İbrahim Şinâsi Efendi and Its Analysis), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Volume: 4, Issue: 19, Fall 2011, ss. 32-59.
- ÇALIŞKAN, Adem (1999). "Muallim Nâcî'nin Bir 'Na't-ı Şerif'i ve Tahlili", *İslâmî Edebiyat*, Devre: II, S. 31, Ekim-Kasım-Aralık, ss. 43-47.
- ÇALIŞKAN, Adem (2004). "Recâizâde Mahmûd Ekrem'den Bir Na't ve Tahlili" (A Na't from Recâizâde Mahmud Ekrem and Its Analysis), *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 8, S. 19, Bahar, ss. 331-348.
- ÇALIŞKAN, Adem (2003). "Şinâsi'nin 'İlâhî'si ve Tahlili", *Dinbilimleri, Üç Aylık Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 3, S. 4, Ekim - Kasım - Aralık, ss. 87-100.
- ÇALIŞKAN, Adem (1997). "Ziya Paşa'nın 'Na't-ı Şerife'si ve Açıklaması", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, Samsun, ss. 247-262.
- ÇALIŞKAN, Adem (1994). *Başlangıcından Günümüze İslâmî Türk Edebiyatı (Temel Edebî Bilgiler)*, Basılmamış Ders Notları, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı.
- ÇALIŞKAN, Adem (2002). *Cumhuriyet Devri İslâmî Türk Edebiyatı (1960-2000)*, Cilt: I-II, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, XVII+563 s.; VII+564-1351 [788] s.
- ÇALIŞKAN, Adem (2004). *Fuzulî'nin Su Kasidesi ve Şerhi*, 3.bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 166 s.
- ÇALIŞKAN, Adem (1996). *Hâfız Mehmed Sebâtüddin. -Hayatı ve Eserlerinin İncelenmesi-*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, XXII+556 s.
- [ÇAMLİBEL], Faruk Nâfiz (1335/1919). "Münâcât", *Büyük Mecma*, S. 9, 5 Haziran, s. 132.
- ÇAMLİBEL, Faruk Nâfiz (2008). "Niyaz", *Han Duvarları / Bütün Şiirleri*, 11.bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 79.
- ÇELEBİ Emine (2013). "Türk Edebiyatında Münâcât ve Şefik Aşıkoğlu'nun Münâcâtı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bülteni (Bulletin of Turkish Language and Literature)*, S. 2013-I, Çankırı, ss. 122-128.
- ÇELEBİ, Âsaf Hâlet (1940). *Molla Câmî, Hayatı-Şahsiyeti-Eserlerinden Seçme Parçalar*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 210 s.
- ÇETİN, İsmail (1993). *Derzi-zâde Ulvi: Divanı, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divânının Tenkidli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇETİN, Nihad M. (1979). *Eski Arap Şiiri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2000). *Şiirimizde Hz. Peygamber ve Gül (1860-2011)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 256 s.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2012). *Türk Şiirinde Hz. Peygamber (1860-2011)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 743 s.
- ÇINAR, Mustafa (2002). *Endülüs'te Mulûku't-Tavâ'if Dönemi Edebî Çevresi (392-424/1031-1090)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 260 s.
- ÇIPAN, Mustafa (1991). "G.11", *Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dvânı'nın Tenkidli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, C. 2, ss. 32-33.
- ÇİFTÇİ, Faruk (2004). "Hassân b. Sâbi'in Hz. Peygamber İçin Söylediği Mersiyeler" (Laments by Hassan b. Sabit on the Prophet), *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, ss. 79-95.
- ÇİFTÇİ, Faruk (1999). *Endülüs'te Hilâfet Dönemi Edebî Çevresi (316-422/929-1031)*, Basılmamış, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 224 s.
- ÇİFTÇİ, Selahattin (2013). "Cenâb Şehâbeddin ve Tevfik Fikret'in Tevhidleri" (Cenab Şehâbeddin's and Tevfik Fikret's Tawhids), *TÜBAR: Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 34, Güz, ss. 57-84.
- CULHA, Şeyma (1972). *Divân-ı Nihâlî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- DANACI, Tülin (1988). *Neccarzâde Şeyh Rıza Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- DEMİRAYAK, Kenan - SAVRAN, Ahmet (1993). *Arap Edebiyatı Tarihi / Sadru'l-İslam Dönemi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.
- DEMİRAYAK, Kenan (1998). *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, Erzurum: Şafak Yayınevi.
- DEMİRAYAK, Kenan (2009). *Arap Edebiyatı Tarihi I: Cahiliyye Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 318 s.
- DEMİRAYAK, Kenan (2010). *Arap Edebiyatı Tarihi II / Sadru'l-İslam Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 283 s.
- DEMİRAYAK, Kenan (2015). *Arap Edebiyatı Tarihi III: Emevîler Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 382 s.
- DEMİRAYAK, Kenan (2015). *Arap Edebiyatı Tarihi: Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdü's-Şâm Bölgesi) (922-1217 / 1516-1802)*, 1.bs. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 530 s.
- DEMİRAYAK, Kenan (1992). *I. Abbâsî Asrında Edebî Çevre (132-232/750-847)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 298 s.
- DEMİRBAĞ, Ömer (2011). *Kadı Burhânettin ve Şiiri*, Ankara: Gazi Kitabevi, 390 s.
- DEVECİ, Birol (2001). *Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatına Genel Bakış*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Diploma Çalışması.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1982). "Münâcât", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 5.bs., Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, s. 864.

- DİALLO, Mamady (Devam ediyor). *İslâm'ın Arap Şiirine Etkisi (Hassân b. Sâbit Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı.
- DİKMEN, Hamit (1991). *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- DİKMEN, Melek Kahraman (2004). *Klasik Türk Şiirinde Dinî-Tasavvufî ve Dindışı Şiir Tasnifinin İncelenmesi ve Şeyhülislam Yahya Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 149 s.
- DİNÇSOY, Müfit Ergun (1969). *Divân-ı Selîm-i Sâlis (Divân-ı İlhâmî)*, Master Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1954). *Şinasi, Hayatı - Sanatı - Eserleri*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- DOĞAN, Ahmet (haz.) (2002). *Kuddûsî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 781 s.
- DOĞAN, Muhammet Nur (1997). "Münâcât", *Lâle Devri Şairi Şeyhülislam İshak ve Dîvânı*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 115-118.
- DURMUŞ, Mehmed (2010). *Kur'an'a Göre Şefaât*, 1.bs., Ankara: Anlam Yayınları, 356 s.
- DURSUN, Mesut (1990). *Nihâni Divanı: İnceleme-Metin*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, IX+289 s.
- DÜZENLİ, Yaşar (2008). *Kur'an ve Şefaât: Üslub ve Semantik Açından*, 2.bs., İstanbul: Pınar Yayınları, 320 s.
- ED-DEYLEMÎ, Ebû Şucâ' Sireveyhi b. Şehredâr b. Şireveyhi (2010). *Müsnedü'l-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, [Tahkik: es-Sa'id b. Besyûni Zağlûl], C. 3, Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- EFE, Mehmet Emin (2005). *Abbâsî Dönemine Kadar Arap Şiirinde Dinî Temalar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 89 s.
- EĞRİ, Sadettin (1989). *Şuhûdî Divânı-III. Defter (İnceleme/Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EKİZ, Osman Nuri (1985). *Şinâsî, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 152 s.
- EL-ACLÜNÎ, İsmâil b. Muhammed (1351/1932). *Keşfü'l-Hafâ ve Muzlû'l-İlbâs 'ammâ Ştehera mine'l-Ehâdisi Elsinetî'n-Nâs*, C. 1, 2.ta'b, Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-türâsî'l-Arabî.
- EL-ÂNÎ, Sâmî Mekki (h.1386/m.1966). *Divânü Ka'b b. Mâlik el-Ensârî, Dirâse ve Tahkik* [Ka'b b. Mâlik el-Ensârî'nin Divânı, Araştırma ve İnceleme], et-Tab'atü'l-Ülâ, Bağdâd: Matbaatü'l-Ma'ârif, 361 s.
- EL-ÂNÎ, Sâmî Mekki (1983). *el-İslâm ve Şi'r* [İslâm ve Şiir], Kuveyt: el-Meclisu'l-Vatânî.
- EL-ÂNÎ, Sâmî Mekki (h.1410/m.1990). *Ka'b b. Mâlik el-Ensârî Şi'ru'l-Akâidetü'l-İslâmiyye* [İslâmî İnanç Şairi Ka'b b. Mâlik el-Ensârî], Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 152 s.
- EL-AZİZÎ, Muhammed b. Şeyh İbrahim (1312/1894). *es-Sirâcü'l-Münîr Şerhu'l-Câmî'u's-Sağîr*, C. II, Mısır: Matbaatü'l-Hayriyye.
- EL-BERKÜKÎ, Abdurrahmân (2004). *Şerhu Divânî Hassân b. Sâbit el-Ensârî* [Hassân b. Sâbit el-Ensârî'nin Divânı'nın Şerhi], 1. Tab', Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî.
- EL-HÂMÎD, Abdullah b. Hamid (1980). *eş-Şi'ru'l-İslâmî fî Sadri'l-İslâm* [Sadru'l-İslâm'da İslâmî Şiir], 1. Tab', Riyad: Bimetâbi'l-Eş'âit-Ticâre Şâru'z-Zeyl, 320 s.
- EL-HÂMÎD, Abdullah b. Hamid (1981). *Şi'ru'd-Da'veti'l-İslâmiyyeti fî Ahdi'n-Nübüvveti ve'l-Hulefâ'r-Râşidin* [Hz.Peygamber ve Raşid Halifeler Zamanında İslâmî Davet Şiiri], Riyad: Külliyyetü'l-Lügatî'l-Arabiyye.
- EL-HÂŞİMÎ, Muhammed Âdil (1986). *Şi'ru Asrı Sadri'l-İslâmî min Manzûri't-Tatavuri'l-İslâmî* [İslâmî Gelişim Açısından Sadru'l-İslâm Asrı Şiiri], Zeka: Mektebetü'l-Menâr, 88 s.
- EL-HİNDÎ, Alâaddin Ali b. Abdülmelik b. Kâdhân Muttakî (638). *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâli ve'l-Efâl*, C. 4, Halep: Müessesetü'r-Risâle.
- EL-HİTTÎ, Hannâ Nasr (h.1414/m.1994). *Divânü Ka'b b. Zühayr* [Ka'b b. Zühayr'in Divânı], Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî.
- EL-KEYLÂNÎ, Necib (1988). *İslâmî Edebiyata Giriş* [Çev. Ali Nar], İstanbul: Risale Basın Yayın Ltd., 157 s.
- EL-KEYLÂNÎ, Necib (h.1407/m.1987). *Medhalün ilâ Edebi'l-İslâmî* [İslâmî Edebiyata Giriş], Katar: Kitâbü'l-Ümme.
- EL-MESLÛT, Abdülhamîd Mahmûd (1390/1970). *Şi'ru'l-İslâm Hassân b. Sâbit* [İslâm Şairi Hassân b. Sâbit], Kâhire: ?.
- EMRE, M. Efdal (2013). *Yunus Emre Divanı ve Şerhi*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 1116 s.
- ENGİNÜN, İnci (2006). "Şinasi", *Yeni Türk Edebiyatı / Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, 1.bs., İstanbul: Dergah Yayınları, ss. 462-470.
- EN-NU'MÂN Abdülmüteâl Kâdi (h.1426/m.2005). *Şi'ru'l-Fütüh'l-İslâmiyye fî Sadri'l-İslâmî* [Sadru'l-İslâm'da İslâmî Fetih Şiiri], ? : Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 336 s.
- ERASLAN, Kemal (1986). "Çağatay Şiiri / Sekkâki: Münâcât", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül, ss. 570-571, 575-576.
- ERASLAN, Kemal (1986). "Çağatay Şiiri / Haydar Tilbe: Münâcât", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül, ss. 582-583.
- ERDAĞI, M. Sadık (haz.) (2004). *Şinasi / Nazım ve Nesirleri*, Ankara: Aşyan Kitapevi, 155 s.
- ERDEMİR, Z. (2008). *Makbule Leman'ın Ma'kes-i Hayâl Adlı Eserinin Günümüz Türkçesine Aktarılması ve İncelenmesi*, Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- ERDOĞAN, Kenan (2008). *Niyâzî-i Mısri, Hayatı, Edebî Kişiliği Eserleri ve Divanı (Tenkitli Metin)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 456+48 s.
- ERGÜL, Aysel (1991). *Câhiliyye Döneminde Şiir ve Kadın Şairler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Çağ Kültürleri Anabilim Dalı, 132 s.
- ERGÜZEL, M. Mehdi (1992). "Namık Kemal'i Hazırlayan Adam...", *Türk Edebiyatı, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, S. 227, Eylül, ss. 29-30.
- ERKİNOV, Aftandil (2007). "Munâjât or Free 'Religion': A Ritual Shamanistic Song or Spiritual Literature? (A History of the Genre in Central Asia during 18th - 19th Centuries)" ("Münâcât" ya da Özgür 'Din': Şamanistik Şarkı mı ya da Manevî Edebiyat mı? (18.-19. Yüzyıllar Süresince Türün Tarihi)), *Oriente Moderno*, Anno 87, Nr. 1, pp. 85-102 (Bu makale, tarihî araştırmalardan hareketle Orta Asya'daki Münâcât türünün temel özelliklerini vermeyi amaçlıyor...).
- ERSOY, Mehmet Akif (2006). "Süleymaniye Kürsüsü'nde", *Safahat, Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir* [Haz. M. Ertuğrul Düzdağ], 4.bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, ss. 179-180.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1932). *Şinasi*, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- ES-SYÛTÎ, Hâfız Celâlüddin Abdurrahmân (h.1414/m.1994). *Câmî'ul-Ehâdis: El-Câmî'u's-Sağîr ve Zevâidih ve'l-Câmî'u'l-Kebîr*, Kismu'l-Akvâl, Cüzü'r-Râbî', Beyrut: Dâru'l-Fikir.
- EŞREFZÂDE Abdullah Rûmî (h.1286/1869). *Divânçe*, İstanbul: Muhit Matbaası.
- FARHADÎ, A. G. Ravan (1996). "Intimate Invocations (Munajat) (Dârî-Persian)" (Münâcât" (Intimate Invocations) (Derî Farsçası'ndan)), *Abdullah Ersari of Herat* [Herat'lı Abdullah Ensârî], London and New York: Curzon Press, pp. 113-114.
- FÂZİL Hüseyin Enderûnî (1258/1842). "Münâcât-ı Be-Dergâh-ı Kâdî'l-Hâcât", *Divân-ı Fâzil Bey Enderûnî*, Dâru't-Tıbb'a, Kahire: Bulak Matbaası, ss. 1-4.
- FAZLULLAH Moral (1876-1942) (1331-1915). *Münâcât-ı Bedîa*, Giresun: Giresun Matbaası, 13 s.
- FAZLULLAH Moral (1876-1942) (1327/1911). *Münâcât-ı Bedîa*, İstanbul: İstikbâl-i Millet Matbaası, 6 s.
- FERİDÜDDİN Attâr (1985). *Penâ-nâme* [Çev.: M. Nuri Gençosmanoğlu], İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- FİRAT, Mustafa (2013). *Hassân b. Sâbit'in İslâm Sonrası Şiirlerinde Câhiliyye Döneminin Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı, 107 s.
- FİRDEVSÎ-i Rûmî (1980). *Kutb-nâme* [Haz.: İ. Olgun - İ. Parmaksızoğlu], Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- FURAT, Ahmet Suphi (1996). *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, C. I, 1.bs., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 365 s.
- FURAT, Ahmet Suphi (2007). *Arap Edebiyatı Tarihi (XVI.-XVII. Asırlar)*, C. II, 1.bs., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 279 s.
- FUZÛLÎ-i Bağdâdî (h.1286/1869). *Külliyât (Destân-ı Leylî vü Mecnûn)*, İstanbul: Tasvir-i Efkâr Matbaası.
- GARİPER, Cafer (2005). "Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri / Şinasi - Namık Kemal - Ziya Paşa - Ahmet Midhat Efendi", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, [Ramazan Korkmaz (ed.) - Hülya Arğunşah - Ali İhsan Kolcu - Ayşenur Külahioğlu İslam - Cafer Gariper - Osman Gündüz - Tank Özcan], 2.bs., Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 41-80.

- GEMİCİ, Sabiha (1990). *Mührî Hatun Divânı / Karşılaştırmalı Metin, Cümle Yapısı ve Cümle Türleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 381-385.
- GENCELİ Nizâmî (1990). *Mahzen-i Esrâr* [Çev.: M.Nuri Gençosmanoğlu], İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- GENÇ, Nurullah (1992). "Arzuhal", *Günümüz Dilinden Münâcâtlar* [1992 Kutlu Doğum'a Armağan], Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 30-37.
- CİBB, Hamilton A. R. (1991). "13.Çağdaş Arap Edebiyatı Çalışmaları", *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar* [Çev.: Kadir Durak, Atilla Özkök, Hayrettin Yücesoy, Kenan Dönmez], İstanbul: Endülüos Yayınları, ss. 259-338.
- GÖÇGÜN, Önder (1987). "Tevhid-i Bâri ve Münâcât", "(Na't)", "Münâcât", *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ss. 53-56, 109-110, 117-118 .
- GÖÇGÜN, Önder (1999). *Namık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- GÖNENSAY, Talat (1961). "Münacat", *Hilkatin Sırları*, İstanbul: Bakış Matbaası.
- GÖZAYDIN, Nevzat (1989). "Anonim Halk Şiiri Üzerine...", *Türk Dili. Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, S. 445-450, Ocak-Haziran, ss. 1-104.
- GÜLEÇ, İsmail (2014). "İslâm'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler" (Some Determinations About the Perceptions of Poetry and Poet in Islam), *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi / The Journal of Ottoman Literature Studies*, S. 13, Güz / Autumn, ss. 1-22.
- GÜLEÇ, İsmail (2014). "İslâm'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler" (Some Determinations About the Perceptions of Poetry and Poet in Islam), *VI.Dinî Yayınlar Kongresi İslâm, Sanat ve Estetik (29-30 Kasım-1 Aralık 2013 İstanbul)*, 1.bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ss. 259-274.
- GÜNDÜZÖZ, Soner (1997). *Ka'b b. Zuheyr, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı, 112 s.
- GÜNGÖR, Zülfiyar (1994). *Tahirü'l Melevî (Olgun), Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 280 s.
- GÜREL, Rahşan (2007). *Enderunlu Vâsîf Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 695 s.
- GÜRKAN, Necdet (2001). "Hz. Peygamber'in Şiir ve Şairlere Bakış Açısı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, Isparta: Süleyman Demirel, ss. 177-191.
- GÜRKAN, Nejdet (2000). *Arap Edebiyatında Memlûkler (Moğollar) Dönemi (656/1258 - 923/1517)*, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı, 350 s.
- GÜZEL, Abdurrahman (2000). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 680 s.
- HAK Aşık Mar'aşî-zâde Ahmed (1973). *Kuddusî Divanı* [Yeni harfe çev.: Mehmed Emin Eminoğlu], Konya: Can Kitabevi.
- HAKİKÎ Yûsuf (trs.). "Kasîde Der-Münâcât", *Hakîkî Divânı, Karşılaştırmalı Metin* [Haz. Erdoğan Boz], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, ss. 17-24.
- HASANNEBİOĞLU, Cumali Ünalı (1989). "Münacat", *Bir Gecenin Şiiri*, 2.bs., İstanbul: Yazı Yayıncılık, ss. 13-17.
- HASSÂN b. Sâbit (1992). *Divân* [Nâşir: Yûsuf İd], Beyrut: Dâru'l-Ciyl.
- HASSÂN b. Sâbit (1974). *Divân* [Tahkik: Velid Arafat], C. I-II, Beyrut: Dâru's-Sadr.
- HASSÂN b. Sâbit (1989). *Divânı Hassân b. Sâbit (Şerehah ve Ketebe Hevâmîşehu ve Kademe lehu el-Ustâz 'Abdullah Muhennâ)*, [Hassân b. Sâbit'in Divânı] ('Abdullah Muhennâ'nın Şerhi, Hâmîşleri ve Önsöz'üyle), 1. Tab', Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- HAŞMET, Haşmet (trs.). *Haşmet Külliyyâtı (Divân, Senedü's-Şuarâ, Vilâdet-nâme, İntisâbü'l-Mülûk)* [Haz. Mehmet Arslan - İ. Hakkı Aksoyok], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap.
- HAYBER, Abdülkadir - ÖZBAY, Hüseyin (haz.) (1997). *Muallim Naci'nin Şiirleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 438 s.
- HAZER, Dursun (2008). "Abdullah b. Revâha", *Hz. Peygamber (S.A.V.)'in Şiirleri*, Ankara: Hitit Kitap Yayınevi, ss. 261-280.
- HAZER, Dursun (2008). "Hassân b. Sâbit", *Hz. Peygamber (S.A.V.)'in Şiirleri*, ss. 45-176.
- HAZER, Dursun (2008). "Ka'b b. Mâlik", *Hz. Peygamber (S.A.V.)'in Şiirleri*, ss. 177-260.
- HAZER, Dursun (2008). *Hz. Peygamber (S.A.V.)'in Şiirleri*, Ankara: Hitit Kitap Yayınevi, 288 s.
- HEKİMOĞLU, Muhammet (2001). "Raşit Halifeler Döneminde Şiir (11-40/632-661)", *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1, S. 1, Bahar, ss. 109-123.
- HERSEKLİ Ârif Hikmet (1335/1919). "Tazarru'", *Herseklî Ârif Hikmet Bey Divânı*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, s. 81.
- HOCA Ahmed Yesevî (1993). "Hikmet 6", *Divân-ı Hikmet* [Haz. Hayatî Bice], İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 14-15.
- HOFFMANN, Thomas (2007). "I.The Qur'ân and the Poetic Heap" (I.Kurân ve Poetik Birikimi), *The Poetic Qur'ân: Studies on Qur'anic Poeticity* [Poetik Kur'an: Kur'ânî Poetiklik Üzerine Araştırmalar], Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, p. 3.
- HOFFMANN, Thomas (2007). *The Poetic Qur'ân: Studies on Qur'anic Poeticity* [Poetik Kur'an: Kur'ânî Poetiklik Üzerine Araştırmalar], Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, XVI+192 p.
- HÜTEŞ, Abdurrahmân (2010). *Fî's-Şi'ri'l-İslâmiyyi'l-Mu'âsir* [Çağdaş İslâmî Şiir Üzerine], Cidde: Mektebetü't-Tâlib.
- İBRAHEEM, Lateef Onireti and ADEBISI, Aly Abdulwahid (2014). "A Critical Overview of The Principles and Characteristics of Islamic Literature" (İslâmî Edebiyat'ın İlkeleri ve Niteliklerinin Eleştirel Genel Bir Değerlendirmesi), *Humanities and Social Sciences Review*, Vol. 3, No. 3, pp. 181-190.
- İBRAHİM Cûdî Efendi (2005). *Lûgat-i Cûdî* [Haz.: İsmail Parlatur, Belgin Tezcan Aksu ve Nicolai Tufar], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 759 s.
- İBRAHİM Cûdî (h.1332/ m.1916). "Münâcât", *Lûgat-ı Cûdî*, Trabzon: Mirkoviç Matbaası, s.
- İMAM Gazalî (2013). *Tebe Risalesi* [Terc. Ramazan Balcı], İstanbul: Etkileşim Yayınları, 184 s.
- İMAM Zeynelâbidin (2014). *Münâcât ve Türkçe Açıklaması* [Terc. Ali Erdoğan], İstanbul: Nesil Yayınları, 142 s.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal (1988). "Şinasi", *Son Asır Türk Şiirleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, C. 4, ss. 1837-1848.
- İNCEKAR, Ebru Özlem (2012). *Şinasi'nin Şiirlerinde Yapı-Şekil İlişkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, IX+268 s.
- İPEKTEN, Haluk (1974). "Münâcât", *İsmetî Divanı, Edisyon Kritik*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 21.
- İPEKTEN, Haluk (1989). "Münâcât-ı Muhammes", *Enderunlu Vâsîf*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 18-21.
- İPEKTEN, Haluk (1970). *Nâ'îli-i Kadîm Divânı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1997). "Divan Edebiyatı", *Ötelerden Bir Ses. Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 489-490.
- KABAKLI, Ahmet (2006). *İslâmî Kaynaşmış Türk Edebiyatı*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 200 s.
- KAHRAMAN, Alim (2001). *Şinâsi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 150 s.
- KAHRAMAN, Bahattin (1989). "Münâcât", *Arşî Divanının Tenkitli Metni I-II*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 59.
- KAMALİEVA, Alsu (2010). "Tatar Edebiyatının Az Bilinen Bir Türü: Münacatlar" (Little Known Type of Tatar Literature: Fervent Prayers), *Millî Folklor*, Yıl: 22, S. 86, Ankara, ss. 107-114.
- KANDEMİR, M. Yaşar (2001). "Ka'b b. Mâlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Kââni-i Şirâzi-Kastamonu, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 24, ss. 4-6.
- KAPLAN, Mehmet (1978). "Nesillerin Ruhu", *Nesillerin Ruhu*, 4.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 22-23.
- KAPLAN, Mehmet (1981). "Şinasi: Münâcât", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şiir Tahlilleri I*, 7.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 29-36.
- KAPLAN, Mehmet (1947). "Şinasi'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 2, S. 1-2, (İstanbul), 31 Aralık, ss. 21-42.
- KAPLAN, Mehmet (1976). "Şinasi'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, 1.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 253-274.
- KAPLAN, Mehmet (1978). "Şinasi'yi Anarken", *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 54-55.
- KAPLAN, Mehmet, ENGİNÜN, İnci, EMİL, Birol, BİRİNCİ, Necat, UÇMAN, Abdullah (1984). *Cenâb Şehâbeddin'in Bütün Şiirleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1981). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şiir Tahlilleri I*, 7.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1995). *Tevfik Fikret (Devir - Şahsiyet - Eser)*, 4.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Yunus (2009). "18. Yüzyıl Şairlerinden Nihâli ve Divânçesi" (Nihali and His Divançe, from the 18th Century Poets), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi / Journal of Studies in Turkology*, S. 29, Konya, ss. 57-110.
- KARACA, Şükrü (1993). "Münacat", *Ânestü Nârâ*, 1.bs., İstanbul: Ötügen Neşriyat A.Ş., ss. 9-14.

- KARACAN, Turgut (1974). "Arz-ı Niyâz u Münâcât Be-Dergâh-ı Kâdî'l-Hâcât", *Nev'i-zâde Atâi / Hefthân Mesnevisi*, Ankara: Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, ss. 119-122.
- KARADUMAN, Şefika (2010). *Ziya Paşa'nın Harâbât'ının 1. Cildi (İnceleme - Metin - Dizin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celâl Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, XVII+443 s.
- KARAKOÇ, Bahaeddin (1998). *Beyaz Dilekçe*, 1.bs., İstanbul: Beyan Yayınları.
- KAVRUK, Hasan - SELÇUK, Bahir (2012). "Zikru Temcid-i Melik-i Mecid ve Münâcât-ı Kadî'l-Hâcât", *Filibeli Vecdî ve Divân'ı (Metin-Dizin)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap, s. 212.
- KAYA, Bayram Ali (2003). *Azmiyâde Hâletî Divanı, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkidli Metni* [Haz. Şinasi Tekin - Gönül Alpay Tekin], Cambridge: Harvard University.
- KAYA, Bayram Ali (2007). *Osman Nevres ve Divanı, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Türkçe Şiirleri, Bazı Mektuplar, Perî İle Cioân ve Destâr-ı Hayâl Mesnevîleri, İnceleme-Metin*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 537 s.
- KAYA, Doğan (1999). *Anonim Halk Şiiri*, Ankara: Akçağ Yayınları, XVII+672 s.
- KAYA, İsmail (1986). *Ka'b bin Zühayr, Bürde Kasidesi Terceme ve Şerhi*, İstanbul: Madve Yayınları.
- KAYABİLGEÇİL, M. Kaya (1959). *Abdülhak Hâmîd'in Şiirlerinde Ledünnî Meselelerden: Allah (Mevzûun Filoloji Bakımından Tedkiki)*, C. I, İstanbul: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 240 s.
- KAYGUSUZ Abdal (1989). *Saraynâme* [Haz. Abdurrahman Güzel], Ankara: Kültür Bakanlığı.
- KAYSİ, Abbas Hammûdî (1986). *Şi'ru'l-'Akide fi 'Asrı Sadri'l-İslâmî hattâ Sene 23 Hicriyye* [Hicri 23 Yılına Kadar Sadru'l-İslâm Asrında İnanç Şiiri], Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 390 s.
- KENNEDY, Philip (2003). *Recognition in Arabic Islamic Literature: A Study of Theme, Structure and Narrative* [Arap İslâm Edebiyatını Tanıma: Tema, Yapı ve Analatı Üzerine Bir İnceleme], London: Rutledge Curzon, 240 p.
- KENNEDY, Philip (2013). *Recognition in Arabic Islamic Literature: Anagnosis in the Narrative Tradition (Routledge Studies in Middle Eastern Literature)* [Arap Edebiyatını Tanıma: Anlatı Geleneğini Fark Etme] London: Routledge, 240 p.
- KERİMOVA, Bayan (2014). "Hoca Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerindeki Münâcât'ın Çağdaş Kazak Şiirine Yansımaları", *Türk Dünyası Belgeler Zirvesi Buluşması, 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir 2014*, Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), ss. 509-515.
- KILIÇ, Filiz (trs.). *Âşık Çelebi Divânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap.
- KIRIŞKA, Abdullah (1964). "Allah'a Münâcât", "Allahım", "Ya Rab", *Diini Ahlâkî Şiirler*, İstanbul: Büyük Kervan Matbaası, içinde.
- KIRKILIÇ, H.Ahmet (1988). *Sultan III. Murad*, 1.bs., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KIRKILIÇ, H.Ahmet (1985). *Sultan Üçüncü Murat (Murâdî) / Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkidli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- KIRLANGIÇ, Hicabi (2014). *Meşrutiyetten Cumhuriyete İnanç Şiiri (Genel Bir Bakış ve Güldeste)*, 1.bs., Ankara: Hece Yayınları, 592 s.
- KIZILCIK, Abdullah (2006). "Muhadram Şairlerden Hassân b. Sâbit'in İslâmî Döneme Ait Şiirlerinde Tema" (Of the Muhadramün, Hassan b. Thâbit's Poems and the Subjects on Theme in the Early Islamic Period), *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 6, S. 20, Kış, ss. 77-84.
- KOÇIN, Abdülhakim (2004). "Münâcât", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, C. 4, s. 452.
- KOÇIN, Abdülhakim (1998). *Divan Şiirinde Münâcât*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 787 s.
- KOÇIN, Abdülhakim (2011). *Türk Edebiyatında Münâcât*, 1.bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 312 s.
- KOÇIN, Abdülhakim (1991). *Za'îfi ve Bustân-ı Nesâihli*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KOLCU, Ali İhsan (2005). "Yenileşmenin İkinci Kuşağı / Ekrem-Hamid-Sezai Mektebi", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, [Ramazan Korkmaz (ed.) - Hülya Argunşah - Ali İhsan Kolcu - Ayşenur Külahhoğlu İslâm - Cafer Gariper - Osman Gündüz - Tank Özcan], 2.bs., Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 81-108.
- KOLCU, Ali İhsan (2005). *Tanzimat Edebiyatı-I: Şiir*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- KOMİSYON (1991). "Sunuş", *Günümüz Dilinden Hz. Peygamber'e Naatlar*, [1990 Kutlu Doğum Haftası Naat-ı Şerif Yarışması], Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/68, ss. VII-VIII
- KOMİSYON (1992). *Günümüz Dilinden Münâcâtlar [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 352 s.
- KONAN, Adem (1992). "Münâcât", *Günümüz Dilinden Münâcâtlar [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 11-13.
- KONYALI Şem'i (1287/1870). *Divân-ı Şem'i*, İstanbul: Hacı Hüseyin Efendi Matbaası.
- KORKMAZ, Ramazan (2005). "Yeni Türk Edebiyatına Giriş / Hazırlık Dönemi ve İlk Denemeler", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, [Ramazan Korkmaz (ed.) - Hülya Argunşah - Ali İhsan Kolcu - Ayşenur Külahhoğlu İslâm - Cafer Gariper - Osman Gündüz - Tank Özcan], 2.bs., Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 13-40.
- KOTDÜS, Hösnüllin (2001). *Möneteller Hem Beyit*, Kazan: 'Rannur' Kitap Neşriyatı.
- KÖK, Bahattin (1986). "Hassan b. Sâbit'in Şiirleriyle İslâm'a Hizmetleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, Erzurum, , ss. 123-139.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi* [Neşr.: Dr. Orhan F. Köprülü - Nermis Pekin], İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- KÖPRÜLÜZÂDE Mehmed Fuad (1911). "Şinasi'nin Şiirleri", *Servet-i Fünûn*, C. 41, S. 1052, İstanbul.
- KRITZECK, James (ed.) (1988). *Modern Islamic Literature (From 1800 to the Present)* [Modern İslâmî Edebiyat (1800'den Günümüze)], New York: Holt, Rinehart and Winston.
- KUBAREK, Magdalena (2014). "Współczesna literatura musulmańska w krajach arabskich" (Arap Ülkelerinde Çağdaş İslâmî Edebiyat), *Litteraria Copernicana*, No. 1(13), pp. 38-53.
- KURBAN, Ahmet (1992). *Yahya Nazâm Divanı IV (İnceleme-Tenkidli Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- KURNAZ, Cemal (1991). "Münâcât", *Diyanet, Aylık Dergi*, S. 3, Mart, ss. 46-47.
- KURNAZ, Cemal (1992). "Münâcâtlar", *Münâcât Antolojisi [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 1.
- KURNAZ, Cemal (1992). *Münâcât Antolojisi [1992 Kutlu Doğum'a Armağan]*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 242 s.
- KURTOĞLU, Orhan (2004). "Kaside-i Münâcât Be-Dergâh-ı Kâdî'l-Hâcât / Kaside-i Pâkize-edâ", *Lebib Divânı (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 167-168.
- KUŞÇALI, Ali (2007). *Abdullah b. Revâha'nın Hayatı ve Şahsiyeti*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı, 97 s.
- KUYUMCU, Fehmi (1979). *Salih Baba Divanı*, Ankara: Gaye Matbaası.
- LANDOU, Jacob M. (1994). *Modern Arap Edebiyatı Tarihi (20.Yüzyıl)* [Çev.: Bedrettin Aytac], 1.bs., Ankara: Gündoğan Yayınları, 128 s.
- LEMÂN, Fatma Makbûle (1314/1898). "Münâcât", *Ma'kes-i Hayâl*, İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete, İstanbul, ss. 7-10.
- LEVEND, Âgâh Sırrı (1989). "Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1972*, 2.bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, ss. 35-80.
- LEVEND, Âgâh Sırrı (1968). "Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı", *Türk Dili*, S. 207, Ankara, ss. 171-185.
- LEVEND, Âgâh Sırrı (1962). "İslâm Edebiyatı", *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 3.
- LEVEND, Âgâh Sırrı (1989). "İslâmî Edebiyat'ın Esasları ve Kaynakları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, 2.bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, ss. 159-194.
- LEVEND, Âgâh Sırrı (1943). "İslâmî Edebiyat", *Edebiyat Tarihi Dersleri (Tanzimat'a Kadar)*, 7.bs., İstanbul: Kanaat Kitabevi, ss.26-38.
- LEVEND, Âgâh Sırrı (1971). "İslâmî Edebiyatın Esasları ve Kaynakları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 159-194.
- LEVEND, Âgâh Sırrı (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi, Giriş*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- LEVEND, Âgâh Sırrı (1962). *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, VIII+107 s.
- LEYLA Hanım (1260/1844). "Münâcât", *Divân-ı Leylâ Hanım*, Bulak: Bulak Matbaası, s. 2-3.

- MACİT, Muhsin (2006). "Münâcât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Muhammediyye-Münazara, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 31, ss. 563-565.
- MAHFÛZ, Abdüssettar (1412/1991). *Münâcât: min Du'âi'r-Resûl Sallallâhü 'aleyhi Ve Sellem ve's-Sahâbeh ve's-Sâlihîn* [Münâcât: Resûl (s.a.v), Sahabe ve Salihlerin Dualarından], Kahire: Mektebetü't-Türâsî'l-İslâmî.
- MALTI-DOUGLAS, Fedwa (2000). "Postmodernizing the Traditional in the Autobiography of Shaykh Kishk" (Şeyh (Abdülhamîd) Kişik'in Otobiyografisindeki Gelenekseli Postmodernleştirme), *Tradition, Modernity, and Postmodernity in Arabic Literature: Essays in Honor of Professor Issa J. Boullata* [Arap Edebiyatında Gelenek, Modernlik ve Postmodernlik: Prof. Issa J. Boullata Onuruna Denemeler], [Eds. Kamal Abdel-Malek and Wael B. Hallaq], Köln: Brill, pp. 389-410.
- MANASTIRLI Mehmed Rif'at (1313/1897). "Münâcât", *Ma'lâmât*, Nr. 97, 21 Ağustos / 4 Reb'ü'l-âhir / 2 Eylül, s. 946.
- MARAŞ, Mehmet Atilla (1995). "Yakarış", *Zor Sözcükler*, 2.bs., Konya: Esra Sanat Yayınları, ss. 9-10.
- MARDİN, Yusuf (1994). "Münâcâtlar", *Şair Şeref Hanım*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 195-197.
- MARGULIOUTH, David Samuel (2004). *Arap Şiirinin Kökeni* [Çeviren ve notlandıran: Nurettin Ceviz], Ankara: Aktif Yayınevi, 186 s.
- MARZUK, Sabah Nuri (1989). *Emevî Devri ve I.Abbâsî Devirlerinde Mukayeseli Şiir*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 325 s.
- MEHMED Salâhî (1313-1322/1897-1906). "Münâcât", *Kâmûs-ı Osmânî*, Sâhib ve Nâşiri: Ahmed Muzaferüddin, İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, C. 3-4, s. 534.
- MERMER, Ahmet (1991). *Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- MERMER, Kenan (2012). "Batılılaşma Serencamında Bir Oları Kavramak: Muallim Nâcî'nin Tevhidi" (Comprehending the One in the Proses of Westernization: Muallim Nâcî's Tawhid), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 26, Sakarya (Temmuz-Aralık), ss. 75-90.
- MERMUTLU, Bedri (2003). *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, 1.bs., İstanbul: Kaknüs Yayınları, 575 s.
- MEVLÂNÂ Sekkâki (1999). "Münâcât", *Mevlânâ Sekkâki Divanı* [Haz. Kemal Eraslan], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 90-95.
- MEVLÂNÂ Sekkâki (1999). *Mevlânâ Sekkâki Divanı* [Haz. Kemal Eraslan], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, XVII+686 s.
- MİSBAH, Misbah (2013). "İmam Zeynelâbidin'den 15 Münâcât", *Misbah, İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi*, Yıl: 1, S. 3-4, [İstanbul] Kış/Bahar, ss. 305-335, ISSN: 2146-2569.
- MUALLİM Nâcî (2014). "İmam Ali'nin Bir Münâcâtı", *Kültürler Kavşağında Edebiyat ve Hikmet: Arap, Fars ve Batı Edebiyatından Tercüme* [Haz. Mehmet Atalay - Mehmet Yavuz], 1.bs., İstanbul: Büyüyenay Yayınları, ss. 255-257.
- MUALLİM Nâcî (1304/1888). "İmam Ali'nin Bir Münâcâtı", *Mütercem*, Nâşiri: Kitâbcı Arakel, Konstantniyye: Matbaa-i Ebüzziyâ, ss. 5-8.
- MUALLİM Nâcî (2014). "İmam Zeynelâbidin (r.a) Bir Münâcâtı", *Kültürler Kavşağında Edebiyat ve Hikmet: Arap, Fars ve Batı Edebiyatından Tercüme* [Haz. Mehmet Atalay - Mehmet Yavuz], 1.bs., İstanbul: Büyüyenay Yayınları, s. 261.
- MUALLİM Nâcî (1304/1888). "İmam Zeynelâbidin (r.a) Bir Münâcâtı", *Mütercem*, Nâşiri: Kitâbcı Arakel, Konstantniyye: Matbaa-i Ebüzziyâ, s. 10.
- MUALLİM Nâcî (1322/1906). "Münâcât", *Lügat-ı Nâcî*, İstanbul: Asır Matbaası, s. 840.
- MUALLİM Nâcî (2006). "Münâcât", *Lügat-ı Nâcî (Tıpkıbasım)*, 5.bs., İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 838.
- MUALLİM Nâcî (1307/1890). "Münâcât", *Sünbüle*, İstanbul: A. Asadoryan Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, s. 3.
- MUALLİM Nâcî (1304/1888). "Selim-i Evvel: Münâcât", *Mütercem*, Nâşiri: Kitâbcı Arakel, Konstantniyye: Matbaa-i Ebüzziyâ, ss. 101-103.
- MUALLİM Nâcî (2014). "Sultan İ.Selim: Münâcât", *Kültürler Kavşağında Edebiyat ve Hikmet: Arap, Fars ve Batı Edebiyatından Tercüme* [Haz. Mehmet Atalay - Mehmet Yavuz], 1.bs., İstanbul: Büyüyenay Yayınları, ss. 351-352.
- MUALLİM Nâcî (1882). "Tevhîd", *Âfâk*, Nr: 3, 8 Kasım.
- MUALLİM Nâcî (1303/1886). *Ateşpâre*, Kostantniyye: Matbaa-i Ebüzziyâ.
- MUALLİM Nâcî (1322/1906). *Lügat-ı Nâcî*, İstanbul: Asır Matbaası, 819 s.
- MUALLİM Nâcî (2009). *Lügat-ı Nâcî* [Haz.: Ahmet Kartal], 1.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MUALLİM Nâcî (1996). *Muallim Nâcî Külliyyatı 1: Şiirler (Ateşpâre ve Şerâre)*, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları.
- MUALLİM Nâcî (1314/1897-98). *Yâdigâr-ı Nâcî*, İstanbul: A. Asadoryan Ma'lûmât Matbaası.
- MUCAN, Yunus (2015). *Tanzimat'tan Bugüne Divan Şiiri Geleneğinde Yazılmış Na'atlerin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, XVI+370 s.
- MUHAMMED 'Ali Ebû Hamde (1988). *Fî't-Tezavvuki'l-Cemâli Li-Hemziyyeti Hassân b. Sâbit* [Hassân b. Sâbit'in Hemziyye'sinin Estetik Zevki Üzerine], Ammân: Mektebetü'r-Risâle.
- MUHAMMED Abdülâtilif Herîdî/Hüreydî (h.1407/m.1987). *el-Edebü't-Türkiyyü'l-İslâmî* [İslâmî Türk Edebiyatı], Riyâd: Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûdi'l-İslâmiyye, 325 s.
- MUHAMMED Bedr Âlem (2013). "el-Edebü'l-İslâmî: Dirâsetün fî'l-Mefhûm / Islamic Literature: A Study of the Concept" (İslâmî Edebiyat: Kavram Üzerine Bir İnceleme), *The Echo: A Journal of Humanities & Social Science*, Vol. II, Issue I, July, pp. 17-23.
- MUHAMMED Mustafa Haddâre (1995). *eş-Şi'rü fi Sadri'l-İslâmî ve'l-'Asri'l-Emevî* [Sadru'l-İslâm ve Emevî Asrında Şiir], Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 311 s.
- MUHAMMED Zağlûl Sellâm (h.1415/1995). "Ru'yetün fi's-Şi'ri'l-İslâmiyyi beyne'l-Mazmûni ve's-Şekl" (Şekil ve İçerik Bakımından İslâmî Şiire Bir Bakış), *Mecelletü'l-Edebî'l-İslâmî*, Sene: 2, Şevval - Zilkâ'de - Zilhicce / Mart - Nisan - Mayıs.
- MUHAMMED Zağlûl Sellâm (1999). "Şekil ve İçerik Bakımından İslâmî Şiire Bir Bakış", (Çev.: Şahabettin Ergüven), *İslâmî Edebiyat*, Devre: II, S. 28, Ocak - Şubat - Mart, ss. 50-51.
- MUHİBBİ (Kânûni Sultan Süleyman) (h.1308/1892). *Divân*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye.
- MUHİBBİ (Kânûni Sultan Süleyman) (1987). *Muhibbî Divânı* [Haz.: Coşkun AK], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Münâcât-ı Mûsâ bin İmrân A.S.*, Nuru Osmâniyye Ktp., Num. 48971.
- MÜNÇİT Mustafa Behçet (1986). *el-İtticâhu'l-İslâmî fi Şi'ri'l-Endelüs* [Endülü Şiirinde İslâmî Yönelim], Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 552 s.
- MÜŞTAK Baba (h.1264/1848). "Münâcât-ı Hâcât Kâdi'l-Hâcât", *Divân-ı Müştak Baba*, İstanbul: Takvîm-hâne-i Âmire Matbaası, s. 1.
- NAR, Ali (2004). *Çağdaş Arap Edebiyatından 33 Şair*, İstanbul: İslâmî Edebiyat Yayınları.
- NASR, S. H. and MATINI, J. (1991). "Part Two: Islamic Literature as mirror of Islamic Spirituality / Persian Literature" (İkinci Bölüm: İslâm Maneviyatının Aynası Olarak İslâmî Edebiyat), *Islamic Spirituality: Manifestations* [İslâm Maneviyatı: Tezahürleri], [Ed. Seyyed Hossein Nasr], New York: SCM Press, p. 334.
- NASR, Seyyed Hossein (ed.) (1991). *Islamic Spirituality: Manifestations* [İslâm Maneviyatı: Tezahürleri], New York: SCM Press, XVIII+548 p.
- NASR, Seyyid Hüseyin (1992). "V.Doğu'da Metafizik, Mantık ve Şiir", *İslâm Sanatı ve Mâneviyyâtı* [Çev. Ahmet Demirhan], İstanbul: İnsan Yayınları, s. 126.
- NÂYİF Mahmûd Ma'rûf (1990). *El-Edebü'l-İslâmî fi 'Ahdi'n-Nübüvveti ve Hilâfeti'r-Râşidîn* [Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler Zamanında İslâmî Edebiyat], Beyrut: Dâru'n-Nefâ'is, 296 s.
- NEF'Î, Ömer (1993). "Rubâ'iler", *Nef'i Divanı* [Haz. Metin Akkuş], 1.bs., Ankara: Akçağ Yayınları, s. 351.
- NİĞÂR HANIM (Niğâr Binti Osman) (1309/1893). "Münâcât", *İkinci Efsûs*, İstanbul: Ahter Matbaası, s. 8.
- OĞRAŞ, Rıza (1991). "Münâcât-ı Be-Dergâh-ı Cenâb-ı Kâdi'l-Hâcât", *Hoca Neş'et Divanı (İnceleme ve Tenkidli Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ss. 135-136.
- OĞUZ, M.Öcal (2004). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- OKAY, M.Orhan (2003). "Modernleşme ve Türk Modernleşmesinin İlk Dönemlerinde İnanc Krizlerinin Edebiyata Yansımaları", *Doğu Batı, Düşünce Dergisi* [Edebiyat Üstüne], Yıl: 6, S. 22, Şubat-Mart-Nisan, ss. 53-63.
- OKUR, Münevver (1992). "Münâcât", *Cem Sultan, Hayatı ve Şiir Dünyası*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 68-70.
- ONAN, Necmettin Halil (1940). "Namuk Kemal'in Bilinmeyen Bir Eseri", *Ullus Gzt.*, 22 Kânûn-ı Evvel, s. 2.
- ONAN, Necmettin Halil (1950). *Namuk Kemal'in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, ss. 36-37.
- ORHON, Orhan Seyfi (2008). "Münâcâtlar", *Bütün Şiirleri*, 3.bs., İstanbul: Everest Yayınları, ss.247-261.
- ORHON, Orhan Seyfi (1941). "Münâcât I, II, III", *O Beyaz Bir Kuştu*, İstanbul: Akbaba Kitabevi, 1941.
- OSMAN Nevres (1290/1873). *Divân-ı Osman Nevres*, İstanbul: Dâru't-Tibâatü'l-Âmire.
- ÖNBERK, Nevin (1975). *Şinasi ve Namuk Kemal'de 'Hürriyet' Kavramı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 144 s.

- ÖZAVAR, Süreyya (1993). *Dâniş Mehmet Bey, Hayatı, Sanatı ve Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- ÖZAY, İbrahim (2001). *Hicrî V/XI. Yüzyılda Kurtuba'da Şiir*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 251 s.
- ÖZBAY, Ömer (1977). "İslâmî Şiir", *İslâmî Düşünce. Aylık Kültür Dergisi*, S. 5-6, Ağustos - Eylül, s. 42.
- ÖZCAN, Tarık (2006). "Şinasi'nin Dilinde Üslup", *Türk Dili*, S. 658, Ekim, ss. 359-367.
- ÖZDEMİR, Mehmet (1997). *Endülüslü Müslümanların İlim ve Kültür Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZEL, İsmet (2000). "Münâcât", *Bir Yusuf Masalı*, 4.bs., İstanbul: Şule Yayınları, ss. 9-15.
- ÖZEL, İsmet (1994). "Münâcât", *Dergâh, Aylık Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi*, C. 5, S. 53, Temmuz, s. 3.
- ÖZKAT, Mustafa (2005). *Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânı (İnceleme - Tenkitli Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- ÖZMEN, Vildan (2007). *Abdurrahim-i Tırsî Divânı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTÜRK, Hasan (1998). " 'Hikmet-i Hükümet' ten 'Efkâr-ı Umumiye' ye Geçişte İbrahim Şinasi'nin Liberal Edebiyat Söylemi", *Liberal Düşünce*, S. 12, Güz, ss. 137-155.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre (1999). *Hamdullah Hamdî Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap.
- PALA, İskender (1990). "Divan Edebiyatı", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, C. I-II, Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 137-38.
- PALA, İskender (1993). "III. Anonim Halk Edebiyatı", *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih, Medeniyet, Kültür*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, C. 4, s. 233.
- PALA, İskender (1993). "Osmanlı Edebiyatı", *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih, Medeniyet, Kültür*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, C. 4, ss. 153-167.
- PALA, İskender (1992). *Divan Edebiyatı*, İstanbul: Ağaç Yayınları.
- PAMUK, Arif (haz.) (2007). *Münâcât Duası, Fazileti ve Sırları*, İstanbul: Pamuk Yayıncılık, 64 s.
- PARLATIR, İsmail (2006). *Tanzimat Edebiyatı* [Haz. İsmail Parlatır - İnci Enginün - Ahmet B. Ercilasun - Zeynep Kerman - Abdullah Uçman - Nurullah Çetin] 1.bs., Ankara: Akçağ Yayınları.
- PARLATIR, İsmail (1988). "Şinasi", *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötügen - Söğüt, C. 8, ss. 328-330.
- PARLATIR, İsmail (2006). "Şinasi", *Tanzimat Edebiyatı* [Haz. İsmail Parlatır - İnci Enginün - Ahmet B. Ercilasun - Zeynep Kerman - Abdullah Uçman - Nurullah Çetin] 1.bs., Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 72-126.
- PARLATIR, İsmail (1992). "XIX. Yüzyıl Yeni Türk Şiiri / Tanzimat'ın Birinci Kuşağı", *Türk Dili, Aylık Dil Dergisi IV (Çağdaş Türk Şiiri)*, S. 481-482 / Ocak - Şubat - Mart, ss. 10-17.
- PARLATIR, İsmail (1992). "XIX. Yüzyıl Yeni Türk Şiiri / Tanzimat'ın İkinci Kuşağı", *Türk Dili, Aylık Dil Dergisi IV (Çağdaş Türk Şiiri)*, S. 481-482 / Ocak - Şubat - Mart, ss. 17-29.
- PARLATIR, İsmail (2004). *Edebiyatımızın Zirvesindekiler Şinasi*, 1.bs., Ankara: Akçağ Yayınları.
- PEKOLCAY, Necla - ERAYDIN, Selçuk - TAHRALI, Mustafa - SUBAŞI, Mustafa - HUSREV, M. (1981). *İslâmî Türk Edebiyatı / Giriş*, 2.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, 328 s.
- PEKOLCAY, Necla (1968). "İslâmî Türk Edebiyatında Tevhîd, Münâcât ve Na'tler", *İslâm Medeniyeti*, C. II, S. 15, ss. 14-15.
- PEKOLCAY, Necla (1973). "İslâmî Türk Edebiyatında Tevhîdler ve Münâcâtlar", *İslâm Medeniyeti*, C. III, S. 30, ss. 17-19.
- PEKOLCAY, Necla (1973). "İslâmî Türk Edebiyatında Tevhîdler ve Münâcâtlar", *İslâm Medeniyeti*, C. III, S. 33, ss. 23-25.
- PEKOLCAY, Necla (1973). "İslâmî Türk Edebiyatında Tevhîdler ve Münâcâtlar", *İslâm Medeniyeti*, C. III, S. 34, ss. 15-16.
- PEKOLCAY, Necla (1986). *İslâmî Türk Edebiyatı Metinlerini Tetkik Metodları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın No: 3, 114 s.
- PEKOLCAY, Necla (1981). *İslâmî Türk Edebiyatı*, C. 1, 1.bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, 528+136 s.
- PERTEV Mehmed Saîd Paşa (1256/1840). "Münâcât", *Divân-ı Pertev*, İstanbul: Matbaa-i Ser-Askeri, s. 123.
- RADO, Şevket (1985). "Şinasi'nin Ölümü", *Türk Dili, Aylık Dil Dergisi*, Yıl: 34, C. 50, S. 405, Eylül, ss. 73-80.
- RECÂİ-ZÂDE Mahmûd Ekrem (1997). "Ya Rab!", *Bütün Eserleri II* [Haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Hakan Sazyek], İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 291-293.
- RECÂİ-ZÂDE Mahmûd Ekrem (1301/1884). "Ya Rab!", *Zenzeme, Üçüncü Kısım*, İstanbul: Matbaa-i Tozlıyan, s. 22.
- RECÂİ-ZÂDE Mahmûd Ekrem (1288/1871). *Nağme-i Seher*, İstanbul: Terakki Matbaası.
- RECÂİ-ZÂDE Mahmûd Ekrem (1300/1884). *Zenzeme, İkinci Kısım*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziyâ.
- RECÂİ-ZÂDE Mahmûd Ekrem (1301/1884). *Zenzeme, Üçüncü Kısım*, İstanbul: Matbaa-i Tozlıyan, 90 s.
- REZAEİ, Vali (2015). "Cohesion in Munajat Namih by the Saint of Herat" (Herat'lı Velî'nin Münâcât-nâmesi'nde Bağdaşıklık), *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 5, No. 1, January, pp. 111-118.
- RÜHÎ-i Bağdâdî (h.1287/1870). *Kulliyât-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî*, İstanbul: ?, ss. 2-3.
- SADIYKOVA, R.H, KADIYROV, R.M, KASIYMOVA, R.M (2005). *Mönetçiler*, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- SANCAK, Yusuf (1999). "Hulefâ-i Râşidin ve Şiir; Hz. Ömer ve Şiir", *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, Erzurum: Şafak Yayınevi, ss. 294-98.
- SANCAK, Yusuf (1999). "Hulefâ-i Râşidin ve Şiir; Hz. Ebû Bekir ve Şiir", *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, ss. 294-98.
- SANCAK, Yusuf (1999). "Hz. Ali ve Şiir", *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, ss. 302-303.
- SANCAK, Yusuf (1999). "Hz. Osman ve Şiir", *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, ss. 301-302.
- SANCAK, Yusuf (1999). "Kur'an-ı Kerim ve Şiir", *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, ss. 115-192.
- SANCAK, Yusuf (1999). *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, Erzurum: Şafak Yayınevi.
- SARGON, Erdem - KILIÇ, Hulusi (1988). "Abdullah b. Revâha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Âb-ı Hayât - el-Ahkâmü's-Şer'iyye, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 1, s. 128.
- SARI, Mehmet (1992). *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- SARMIŞ, İbrahim (1990). "İslâm'ın Şiire Bakışı", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, Konya, ss. 133-164.
- SAVRAN, Ahmet (2001). "Ka'b b. Zühre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Kââni-i Şirâzi-Kastamonu, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 24, ss. 7-8.
- SAVRAN, Ahmet (1991). *19.yy. Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 195 s.
- SCHMERMBECK, Beate (2004). " 'O Herr, Erhöre Unser Monâgât': Zarathustrische Traditionslinien Einer Persischen Gebetsgattung Zwischen Indien und Iran" ('Rabbim, Münâcâtımızı Duy': Hindistan ve İran Arasında Namaz Cinsi Zerdüst Geleneği), *Zoroastrian Rituals in Context* [Bağlamı İçinde Zerdüst Ritüelleri], [Ed. Michael Stausberg], Leiden - Boston: Brill, ss. 547-562.
- SEÇMEN, Hüseyin (1972). *Şinasi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 166 s.
- SELİMİ, Selimî (h.1306/1888-89). "Münâcât", *Divân-ı Yavuz Sultan Selim* [Sâhibi ve nâşiri: Kitabçı Arekel], İstanbul: A. Asaduryan Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, ss. 5-6.
- [SERDAROĞLU], Emin Bülend (1327/1911). "Münâcât", *Servet-i Fünûn*, C. 40, Nr. 1052, 21 Temmuz.
- SEZER, Bilal (2008). "Ödemiş Ekin Pazarı Câmiî'ndeki Hz. Ali'nin Münâcâtı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25, İzmir, ss. 59-71.
- SHUKRİ, M. A. M. (1413/1992). "Towards an Islamic Theory of Literature", *Islamic Studies*, Vol. 31, No. 4, Winter pp. 411-421.
- SHUKRİ, M. A. M. (1995). "Bir İslâmî Edebiyat Teorisi'ne Doğru", (Çev.: Arş. Görv. Adem Çalışkan), *Yolcu. Aylık - Kültür - Edebiyat - Sanat Dergisi*, Yıl: 1, S. 1, 15 Eylül, ss. 55-64.
- SİNAN Paşa (1309/1893). *Tazarru'ât-ı Sinân Paşa*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziyâ.
- SİNAN Paşa (1971). *Tazarru'nâme* [Haz. Mertol Tulum], İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- SİNAN Paşa (2011). *Yakarışlar Kitabı (Tazarru'nâme)* [Günümüz Diline Aktaran, Notlar ve Açıklamalarla Yayına Hazırlayan: Mertol Tulum], 1.bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 643 s.
- SNIR, Reuven (2003-2004). "Modern Arabic Literature and Islamist Discourse: 'Don't Be Coolness, Don't Flutter Safety'" (Modern Arap Edebiyatı ve İslâmî Söylem: Soğuk Davranma, Emniyeti Sallama), *Journal of Arabic and Islamic Studies*, No. 5, pp. 78-123.
- SNIR, Reuven (2001). *Modern Arabic Literature: A Functional Dynamic Historical Model* [Modern Arap Edebiyatı: İşlevsel Dinamik Tarihsel Bir Model], Toronto: York Press, 92 p.

- SNIR, Reuven (2006). *Religion, Mysticism and Modern Arabic Literature* [Din, Misticizm ve Modern Arap Edebiyatı], Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 179 p.
- STARKEY, Paul (2006). *Modern Arabic Literature* [Modern Arap Edebiyatı], Edinburg: Edinburg University Press, 222 p.
- SULTAN Üçüncü Murâd (2013). *Murâdî Divânı, İnceleme – Tıpkı Basım* [Yayına haz. H.Ahmet Kırkkılıç], İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 584 s.
- SULTAN Veled (1341/1915). *Divân-ı Türkî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- SÜLEYMAN Çelebi (1980). *Mevlîd* [Haz.: Necla Pekolcay], 1.bs., İstanbul: Dergah Yayınları, ss. 128-131.
- SÜRÛT, Kenan (1999). *Yenilikçi Bir Şair Olarak Beşşâr b. Büird*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 311 s.
- SZYSKA, Christian (1996). "Muslim Literature: The Emerging Discourse" (Müslüman Edebiyatı: Yeni Geliştirilen Söylem), *Periodica Islamica*, Vol. 6, No. 2, pp. 7-14.
- ŞARDAÇ, Rüştü (1976). *Klasik Divan Şiirimiz*, İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi.
- ŞEMSEDDİN Sâmî (2010). "Münâcât", *Kamus-ı Türkî* [Haz.: Paşa Yavuzarslan], 1.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 864; 2.bs., Ankara, 2015, s. 864.
- ŞEMSEDDİN Sâmî (1318/1902). "Münâcât", *Kâmûs-ı Türkî*, Sad-Ye, Dersaadet: İkdâm Matbaası, C. 2, s. 1407
- ŞEREF Hanım (1292/1876). "Münâcât", *Divân-ı Şeref Hanım*, İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası, s. 5.
- ŞEYH Galib (1975). *Hüsn ü Aşk* [Haz.: Orhan Okay – Hüseyin Ayan], İstanbul: Dergah Yayınları, ss. 304-305.
- ŞEYH Vâsî Efendi (1308/1892). "Münâcât-ı Câmî", *Feyz-âbâd*, İstanbul: Kasbar Matbaası, ss. 6-7.
- ŞEYHÎ (1990). "Münâcât", *Şeyhî Divânı* [Haz.: Mustafa İsen – Cemal Kurmaz], Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 36-37.
- ŞEYHOĞLU Mustafa (1979). *Hurşîdnâme (Hurşîd ü Ferahşâd)* [Haz. Hüseyin Ayan], Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- ŞEYYAD Hamza (1946). *Yûsuf ve Zeliha* [Haz.: Dehri Dilçin], Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ŞİNÂSÎ (2005). *Bütün Eserleri* [Haz. İsmail Parlatur – Nurullah Çetin], Ankara: Ekin Kitabevi, 359 s.
- ŞİNÂSÎ (2005). "Münâcât", *Bütün Eserleri* [Haz. İsmail Parlatur – Nurullah Çetin], Ankara: Ekin Kitabevi, ss. 4-5.
- ŞİNÂSÎ (2004). "Münâcât", *Müntahabât-ı Eş'âr*, [Haz.: Kemal Bek], İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar, ss. 28-30.
- ŞİNÂSÎ (1960). "Münâcât", *Müntahabât-ı Eş'âr*, [Yay.: Süheyl Beken], Ankara: Dün-Bugün Yayınevi, ss. 4-6.
- ŞİNÂSÎ (1287/1870). "Münâcât", *Müntahabât-ı Eş'âr*, 2.tb., İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbaası, ss. 12-15.
- TÂHÂ Hüseyin (2003). *Cahiliye Şiiri Üzerine* [Çev. Şaban Karataş], Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 199 s.
- TAHİRÛ'L Mevlvî (1370/1951). "Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcâtı", *İslâm'ın Nuru*, S. 1, Şaban – Ramazan / 1 Haziran, s. 28
- TAHİRÛ'L Mevlvî (1370/1951). "Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcâtı", *İslâm'ın Nuru*, S. 2, Ramazan – Şevval / 1 Temmuz, s. 17.
- TAHİRÛ'L Mevlvî (1973). "Münâcât", *Edebiyat Lügati* [Neşre haz.: Kemal Edip Kürkçüoğlu], İstanbul: Enderun Kitabevi, s. 107.
- TALAT, Ahmet (1933). "Kalender", *Âşik Tokadlı Nuri*, Çankırı: Çankırı Matbaası, s. 144.
- TALATTOF, Kamran (2000). "Islamic Literature" (İslâmî Edebiyat), *The Politics of Writing in Iran: A History of Modern Persian Literature* [İran'da Yazın Politikası: Modern Fars Edebiyatı Tarihi], Syracuse, New York: Syracuse University Press, p. 5.
- TALATTOF, Kamran (1996). *Ideology and Representation: Episodic Literary Movements in Modern Persian Literature* [İdeoloji ve Temsil: Modern Fars Edebiyatında Olaylara Dayanan Edebî Akımlar], Ann Arbor: University of Michigan, p. 262.
- TALATTOF, Kamran (2009). "Postrevolutionary Persian Literature: Creativity and Resistance" (Devrim-sonrası Fars Edebiyatı: Yaratıcılık ve Direniş), *Radical History Review*, No. 105, Fall, pp. 145-150.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1982). "İbrahim Şinâsî Efendi", *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 5.bs., İstanbul: Çağlayan Kitabevi, ss. 183-215.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1962). *Tanzimat Devri Edebiyatı'nda Dinî Şiirler*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XII+128 s.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1962). "Muallim Naci'nin Dini Eserleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi 1961*, C. I, Ankara: TDK. Basımevi, ss. 161-177.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1971). "Nazım: Münâcât", *Türk-İslâm Edebiyatı Türkçe Dinî Metinler*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. II, ss. 100-101.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1962). *Servet-i Fünûn ve Son Devir Edebiyatı'nda Dinî Şiirler*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XX+235 s.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1971). *Türk İslâm Edebiyatı Türkçe Dinî Metinler II*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayın No: 94.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1967). *Türk-İslâm Edebiyatı Klasik Türkçe Dinî Metinler I*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- TARANCI, Cahit Sitki (2007). "Allah'ı Ararken", *Otuz Beş Yaş, Bütün Şiirleri*, 32.bs., İstanbul: Can Yayınları, ss. 151-152.
- TARANCI, Cahit Sitki (1937). "Allah'ı Ararken", *Yücel*, S. 33, Kasım.
- [TARHAN], Abdülhak Hâmid (h.1312/1896). "Münâcât", *Gencine-i Belâgat*, [İbrahim Necâti], Cüz I, İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiyye Matbaası, içinde.
- [TARHAN], Abdülhak Hâmid (1982). "Münâcât", *Bütün Şiirleri-3: Hep Yahut Hiç* [Haz. İnci Enginün], 1.bs., İstanbul: Dergah Yayınları, ss. 42-49.
- [TARHAN], Abdülhak Hâmid (1297/1881). "Münâcât", *Hazîne-i Evrâk*, Nr. 18, ss. 284-288.
- [TARHAN], Abdülhak Hâmid (1325/1909). "Münâcât", *Müntehabât-ı Bedâ'iy-i Edebiyye*, Bulgurlu-zâde Rızâ, Dersaadet: Mürettibin-i Osmaniyye Matbaası, ss. 74-83.
- [TARHAN], Abdülhak Hâmid (1298/1881). "Münâcât", *Tercümân-ı Hakikat*, Nr. 963, 13 Şevval / 6 Eylül.
- [TARHAN], Abdülhak Hâmid (1335/1919). *Tayflar Geçidi*, (Külliyât-ı Âsâr), İstanbul: Âsâr-ı Müfide Kütübhânesi, Matbaa-i Âmire, 114+4 s.
- TARLAN, Ali Nihad (1981). *Edebiyat Meseleleri*, 1.bs., İstanbul: Ötügen Neşriyat A.Ş., ss. 126-127.
- TAŞ, Hakan (2004). "Münâcât-ı Bâri Azze Şânuhu", *Valiyî Divânı ve İncelemesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, ss. 221-222.
- TAŞDELEN, Hasan (2009). "İslâm'ın İlk Dönemine Ait Bir Hiciv Örneği: Hassân b. Sâbit'in Hemziyye'si" (A Satire Example of Islam: The Hamziyyah of Hassân b. Thabit), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 1, Bursa, ss. 299-318.
- TAŞDELEN, Hasan (2014). *Hassân b. Sâbit (r.a.), Hayatı ve Sanatı*, İstanbul: Emin Yayınları, 343 s.
- TATÇI, Mustafa (1990). "G.15", "G.16", "G.48", "G.184", "G.186", "G. 269", *Yunus Emre Divânı, Tenkitli Metin*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C. II, ss. 31-32, 32, 65-66, 192-194, 196-197, 277-278.
- TATÇI, Mustafa (1997). *Edebiyattan İçeri: Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 594 s.
- TAVUKÇU, Orhan Kemal (2000). *Dede Ömer Rüşenî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- TECRÛBEKÂR, Bânû Nusret (1995). *İran Edebiyatında Şiir / Kaçarlar Dönemi* [Çev.Mehmet Kanar], İstanbul: İnsan Yayınları, 172 s.
- TEİİK, Naim (1997). *Eski Arap Şiirinde Muhadram Şairler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 75 s.
- TEZEREN, Ziver (1987). *Aziz Mahmud Hüdâyi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TIĞLI, Fatih (2006). *Bursalı Rahmî Çelebi ve Divânı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 276 s.
- TOPALOĞLU, Bekir (2012). *İslâm Kelamcılarında ve Filozoflarında Göre Allah'ın Varlığı (İsbât-ı Vâcib)*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı / İslâmî Eserler Dizisi, 208 s.
- TOPALOĞLU, Bekir, KARAMAN, Hayrettin (1976). *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, 6.bs., İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- TOPRAK, M. Faruk (1990). *Endülüs Şiirinde Mersiye*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 347 s.
- TOPRAK, M.Faruk (1988). "Endülüs Şiirine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 1-2, Ankara, ss. 157-175.
- TORUN, Ali (1987). *Vâhib Ümmî Divânı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TUNCER, Hüseyin (1992). "İbrahim Şinâsî", *Arayışlar Devri Türk Edebiyatı I: Tanzimat Edebiyatı*, 1.bs., İzmir: Akademi Kitabevi, ss. 29-56.
- TURAN, Lokman (1998). "Münâcât", *Yenişehirli Anonî Bey Divânı'nın Tahlihi (Tenkitli Metin)*, *Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı, C. II, ss. 402-404.
- TÜLÛCÜ, Süleyman (1972). *Câhiliye Çağı Arap Edebiyatı Tarihi*, Basılmamış Çalışma, Osmaniye: ?.

- TÜLÜCÜ, Süleyman (1979). *Mu'allakât ve Şairleri Üzerine İncelemeler*, Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Seminer Çalışması II, Erzurum: ?, XXIX+119 s.
- TÜRÂBÎ (h.1294/1873). *Divân*, İstanbul: Tophâne-i Âmire Matbaası.
- TÜRK, Vahit (2001). "Ali Şir Nevâf'ın Münâcâtı", *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (Üzбек Bayçura Özel Sayısı)*, S. X, İzmir, ss. 357 vd.
- UÇMAN, Abdullah (1986). "XIV. Yüzyıl Tekke Şiiri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötüken - Söğüt, C. 2, ss. 18-23.
- UÇMAN, Abdullah (1986). "XV. Yüzyıl Tekke Şiiri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötüken - Söğüt, C. 3, ss. 11-55.
- UÇMAN, Abdullah (1987). "XVII. Yüzyıl Tekke Şiiri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötüken - Söğüt, C. 6, ss. 11-74.
- UÇMAN, Abdullah (1988). "XVIII. Yüzyıl Tekke Şiiri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötüken - Söğüt, C. 7, ss. 299-319.
- UÇMAN, Abdullah (1986). "XVI. Yüzyıl Tekke Şiiri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötüken - Söğüt, C. 4, ss. 297-340.
- ULUCAN, Mehmet (2005). *Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divânı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, VII+867 s.
- ULUSOY, Ayşe (2004). *Sûzî Divânı (Tenkitli Metin Neşri) / Divân-ı Sûzî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, 305 s. (Münâcât örnekleri için bkz. ss. 25-27).
- URAZ, Murat (1938). *Şinasi, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçme Parçalar*, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi.
- USÛLÎ (1990). *Usûlî Divânı* [Haz.: Mustafa İsen], Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 51-52.
- UYAR, Turgut (1970). "Münâcât", *Divân*, Ankara: Bilgi Yayınevi, ss. 7-8.
- UYLAŞ, Sait (2001). *II. Abbâsî Asrında Edebî Çevre (232-334/847-945)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 292 s.
- UZAN, Adnan (1991). *Neylî Divânı (Tenkitli Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- UZUN, Şerife (2013). *16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhîd*, 1.bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÜSKÜBLÜ İshak Çelebi (1989). *Divân (Tenkidli Basım)* [Haz.: Mehmet Çavuşoğlu - M. Ali Tanyeri], İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- ÜSTÜNOVA, Mustafa (1992). "Divan Edebiyatının Tanzimat Birinci Dönem Sanatçıları Üzerindeki Etkileri", *Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. VII, Sayı: 2, Bursa, ss. 141-150.
- VÂSİF Osmanın (h.1284/1868). "Münâcât", *Divân*, İstanbul: Takvîm-i Vakâyı Matbaası, s. 1.
- VELİD Kassâb (h.1402/m.1982). *Divânı Abdullah b. Revâha ve Dirase fi Siretili ve Şi'rîh* [Abdullah b. Revâha'nın Divânı ve Ruh Dünyası ve Şiiri Üzerine Araştırma], Tab'atü'l-Ülâ, Riyad: Dâru'l-Ulûm li't-Tibâ'ah ve'n-Neşr.
- Voltaire (1972) *Roman et Contes*, Préface de Roland Barthes, Paris: Gallimard.
- Y. Abdullah (2008). "Mesâilü'l-Edebî'l-İslâmiyyi'l-Mu'âsır" (Çağdaş İslâmî Edebiyat'ın Meseleleri), *Ilorin Journal of the Humanities*, Vol. 5, No. 9, (Ilorin / Nigeria), pp. 14-27.
- YAHYA Bey (1979). *Yusuf ve Zeliha* [Haz. Mehmed Çavuşoğlu], İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, ss. 1-3.
- YAHYA Nazım (1257/1841). *Divân-ı Belâğat Unvân-ı Nazım*, İstanbul: Takvimhâne-i Âmire.
- YAKAR, Halil İbrahim (2002). *Gelibolulu Sun'î Divânı ve Tahlili*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 644 s.
- YAKŞI, Ayhan (1993). *Nihâni, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkitli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 274 s.
- YALAR, Mehmet (2015). "Arap Şiiri", *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler* [Ed. İsmail Güler], 1.bs., İstanbul: İSAM Yayınları, ss. 307-356.
- YALAR, Mehmet (2009). "İslâmî Arap Şiiri ve Hz. Peygamber", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 1, Bursa, ss. 61-88
- YALAR, Mehmet (2003). *Modern Arap Şiiri*, Bursa: Arasta Yayınları.
- YAMAN, Mehmet (2006). *Kelam'da Günah ve Tevbe*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Kelam Bilim Dalı, 116 s.
- YANARTAŞ, Yusuf (1997). *Enderunlu Fâzıl Divânı, Edisyon Kritik, İndeks ve İnceleme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- YANPINAR, Ahmet (1993). *Kemal Ümmî Divânı'nda Münâcât ve Tevhidlerdeki Ayetlerin Tesbiti*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, V+159 s.
- YAPICI, Asım (2000). *İslâm'da Töve ve Dinî Yaşayıştaki Rolü*, İstanbul: Beyan Yayınları, 352.
- YARDIM, Ali (1983). "Peygamber Efendimiz'in Şiir ve Şairlere Karşı Tutumu", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 4, Ekim, ss. 13-19.
- YARGICI, Atilla (1996). *Abbâsî Döneminde Zühhd Şairleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 143 s.
- YAVUZ, Mahmut (1998). *Muhadram Şairlerin Şiirlerinde İslâmî Motifler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, 141 s.
- YAVUZ, Niyazi (1991). "Şinasi'nin Münâcât'ında Yeni Unsurlar ve Bir Dünya Görüşü", *Din Öğretimi Dergisi*, S. 27, Mart - Nisan, ss. 59-61.
- YAVUZ, Yusuf Şevki (2010). "İslâm'da Şefaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Suyolcu-Şerif en-Nisâbüri, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 38, ss. 412-415.
- YAVUZER, Hayati (1996). *Kemal Ümmî Divânı (İnceleme - Metin)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- YAZAR, İlyas (2006). *Tokatlı Kânî Divânı*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 640 s.
- YENİKALE, Ahmet (2012). *Sünbül-zâde Vehbî Divânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, E-Kitap.
- YENİŞEHİRLİ Avni Bey (1890). *Merhûm Avni Bey Divânı*, Dersaadet: Mahmûd Bey Matbaası, 175 s.
- YILDIRIM, Kadri (1998). *Câhiliyye ve İslâmî Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi (Hicrî Birinci Asır İtibariyle)*, Basılmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 279 s.
- YILDIRIM, Kadri (2003). *Kadın Şairler ve Şiirleri (Câhiliyye Dönemi)*, İstanbul: Çantay (Yayınları).
- YILDIRIM, Yusuf (2015). "Fazlullah Moral'ın Münâcât-ı Bedîa Eseri" (Fadlallah Moral's Work Titled al-Munâcât al-Badîa), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 2, 15 Aralık, ss. 81-100.
- YILDIZ, Ali (2010). "Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Tasavvuf" (Sufism in Turkish Poetry After Tanzimat Period), *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 5/2, Spring, ss. 540-541.
- YILDIZ, Alim (haz.) (2012). *Ahmed Sûzî Divânı*, Sivas: Buruciye Yayınları, 410 s.
- YILDIZ, Alim (2008). "Acziyetin Şiiri: Münâcât", *Ay Vakti, Düşünce-Kültür ve Edebiyat Dergisi*, S. 93, Haziran (C. Zarifoğlu hk.).
- YILDIZ, Naciye (1987). *Mutasavvıf Kadın Şairleri Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, VI+242 s.
- YILDIZ, Saadetin (2006). "Tanzimat'ın Birinci Nesli", "Tanzimat'ın İkinci Nesli", *Tanzimat Dönemi Edebiyatı*, 2.bs., İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, s. 121; 139-141.
- YILMAZ, Ahmet (2000). "Son Divan Şairlerimizden Şeref Hanım ve Münâcâtları", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 10, Konya, ss. 201-215.
- YILMAZ, Ali (ed.) (2012). *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*, İstanbul: Grafiker Yayınları, 328 s.
- YILMAZ, H(acı) (2000). "Muallim Nâcî'nin Tercümelelerinden Peygamber ve Ehl-i Beytle İlgili Münâcât ve Na'tler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, C. 6, S. 13, ss. 43-49.
- YILMAZ, Kadriye (2001). *İbrahim Tırsî ve Divân'ı (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 363 s.
- YILMAZ, Kâşif (2001). *III.Selim (İlhâmî) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkitli Metni*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- YILMAZ, Mehmet (2015). *Asr-ı Saâdet'te Kur'an-ı Kerim ve Hz.Peygamber'in Arap Şiirine Etkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, 272 s.

- YILMAZ, Mehmet (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözlükler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- YILMAZ, Mehmet (1999). *Günümüz Arap Edebiyatında İslâmî Edebiyat Akımına Bir Bakış*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 120 s.
- YILMAZ, Nasrullah (1995). *III. Abbâsî Asrında Edebî Çevre (334-447/945-1055)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 246 s.
- YILMAZ, Nurullah (2005). "Nazım ve Nesir Teorileri Açısından Klasik Arap Şiirine Genel Bakış", *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, S. 17, Bahar, ss. 37-50.
- YILMAZ, Nurullah (1990). *Mu'allaka-i Seb'a'nın Muhteva Yönünden İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, X+69 s.
- YUNUS Emre (1972). *Yunus Emre Divanı* [Haz. Faruk Kadri Timurtaş], Tercüman 1001 Temel Eser-1, İstanbul: Tercüman Kitapçılık A.Ş.
- YÜNUS, Abdulmün'im Ahmed (h.1406/m.1986). *Ka'b b. Mâlik el-Ensârî, Hayâtuh ve Şi'rih* [Ka'b b. Malik el-Ensârî, Hayatı ve Şiiri], Kâhire: Matba'atü'l-Emâne.
- YURDAKUL, Mehmet Emin (1989). "Tanrı'ya", *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri-1: Şiirler* [Haz. Fevziye Abdullah Tansel], Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 322.
- YUSUF Has Hacib (1979). "Tengri 'Azze ve Celle Ögdisin Ayur" (28-33.Beyitler), *Kutadgu Bilig I, Metin* [Haz.: Reşid Rahmeti Arat], 2.bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 19-20.
- YÜKNEKİ, Edib Ahmed b. Mahmûd (1951). "Tanrının Medhi Hakkında", *Atebetü'l-Hakâyk* [Haz. Reşid Rahmeti Arat], İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 41-42, 82.
- YÜKSEL, Murat (2014). *İslam'a Göre Şiirin Anatomisi ve Şairin Portresi*, Isparta: Hilal Ofset, 672 s.
- ZARCONE, Thierry (2007). "The Invocation of Saints and/or Sîpirits by the Sufis and the Shamans: About the *Munâjât* Literary Genre in Cenral Asia" (Sufi ve Şamanlara Göre Evliyanın ve/veya Ruhların Münâcâtı), *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, Vol. 1, No. 1, pp. 52-61.
- ZARİFOĞLU, Cahit (1989). "Sultan", *Şiirler, Bütün Eserleri-1*, 2.bs., İstanbul: Beyan Yayınları, s. 491.
- ZEYREK, Yunus (2013). "Osmanlı-Rus Harbine Dair Bir Münâcât", *Bizim Ahıska, Üç Aylık Kültür Dergisi*, Yıl: 9, S. 31, Yaz, ss. 44-46.
- ZİYA Paşa (1342/1924). "(Na't)", *Külliyât-ı Ziyâ Paşa* [Neşr. Süleyman Nazîf], İstanbul: Kanaat Kütübhanesi, ss. 7-8.
- ZİYA Paşa (1987). "Terkîb-i Bend-IV / B-11", *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 210.
- ZİYA Paşa (1291/1874). "Tevhid-i Bârî ve Münâcât", *Harâbât*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, C. 1, ss. 1-2.
- ZİYA Paşa (1291/1874). *Harâbât*, C. 1, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 3+25+285 s.
- ZİYA Paşa (1342/1924). *Külliyât-ı Ziyâ Paşa* [Neşr. Süleyman Nazîf], İstanbul: Kanaat Kütübhanesi.
- ZİYAD Ebüzziya (1997). *Şinâsî*, [Haz.: Hüseyin Çelik], İstanbul: İletişim Yayınları, 440 s.
- ZORLUTUNA, Halide Nusret (1967). "Ya İlâhî", *Ellerim Bomboş*, İstanbul: Kür Yayınları, içinde.
- ZÜBEYDE Fitnat (1264/1848). *Divân-ı Fitnat*, İstanbul: Takvimhâne-i Âmire Taş Destgâhı.